

**PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE
GRÉCKOKATOLÍCKA TEOLOGICKÁ FAKULTA**

František Čitbaj

Slobodná Cirkev - slobodná spoločnosť

PREŠOV

2009

PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE
GRÉCKOKATOLÍCKA TEOLOGICKÁ FAKULTA

František Čitbaj

Slobodná Cirkev - slobodná spoločnosť

Učebné texty z konfesného práva

PREŠOV

2009

Titul: Slobodná Cirkev - slobodná spoločnosť

Autori: **František Čitbaj**

Vydavateľ: Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Vydáva: Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta.

© JCDr. František Čitbaj, PhD.

ISBN 978-80-555-0045-4

Obsah

.....	1
.....	1
.....	2
Autori: František Čitbaj	4
Obsah	5
.....	6
.....	6
Úvod	6
1. Základné pojmy	8
1. 1 Pojem práva, kánonického a konfesného práva	8
1. 2 Konfesné právo a náboženská sloboda	10
1. 3 Vzťah medzi civilným zákonodarstvom, kánonický a konfesným právom	12
1. 4 Teórie vzťahov civilného práva k vnútornému právu Cirkvi	13
2. Systémy vzťahov medzi štátom a Cirkvou v historickom vývoji	15
2. 1 Antický monizmus a základy cirkevno-politického dualizmu v učení Ježiša Krista a praxi prvých kresťanov	16
2. 2 Kresťanské spoločenstvo pod dvomi vládami	18
3. Cirkev a štát v Európe rozdelenej protestantizmom	20
4. Pluralizmus modelov vzťahov medzi Cirkvou a štátom v súčasnosti	23
4. 1 Odluka Cirkvi od štátu	24
4. 2 Rôznorodosť systémov odluky štátu a Cirkvi v jednotlivých krajinách	27
5. Nové chápanie vzťahov štátu a Cirkvi po Druhom vatikánskom koncile	30
5. 1 Autonomia sveta	31
5. 3 Právne aspekty autonómie Cirkvi a štátu v svojej oblasti	35
5. 4 Zásada spolupráce Cirkvi a štátu	37
5. 5 Dôvody spolupráce štátu a Cirkvi	39
6. Právne princípy postavenia Cirkvi	47
v civilnom spoločenstve v učení Druhého vatikánskeho koncilu	47
6. 1 Princíp náboženskej slobody	48
6. 2 Princíp rešpektovania autonómie a vzájomnej nezávislosti Cirkvi a štátu v svojich oblastiach	52
7. Medzinárodné dokumenty právneho charakteru a Ústava Slovenskej republiky o náboženskej slobode	64
7. 1 Náboženská sloboda v Ústave Slovenskej republiky	65
8. Štát Mesto Vatikán (Stato della Città del Vaticano)	66
a Apoštolská stolica v medzinárodnom práve	66
8. 1 Konkordáty – medzinárodné zmluvy medzi Apoštolskou stolicou a vládami jednotlivých krajín	67
8. 2 Cirkevná diplomacia	69
9. Slovenské konfesné právo	79
10. Vzťah štátu a Gréckokatolíckej cirkvi v histórii a v súčasnosti	92
Literatúra:	108

Úvod

Človek prichádza do tohto sveta ako jeho prirodzená súčasť. Stvoriteľ udelil ľudskej prirodzenosti dar, ktorý ho robí súčasťou prírody a celého stvorenia a zároveň ho predsa stvoril iným. Má schopnosť svet svojím rozumom spoznávať, ale svojou činnosťou ho aj stvárňovať a odovzdať mu svoj charakter. Túto jeho schopnosť diktuje to, čo my kresťania nazývame dušou a iní nazývajú vedomím. Základnými kategóriami ľudskej duše a ľudského vedomia, ktoré mu umožňujú vstupovať do zákonov prírody a prispôbovať ich svojim potrebám sú mohutnosti, ktoré v teológii nazývame rozumom a slobodnou vôľou.

Na druhej strane do tohto procesu vstupuje človek aj ako ten, ktorý má schopnosť poznávať Boha a ktorému sa Boh dáva poznať. Hovoríme, že človek má schopnosť byť súčasťou nielen prirodzeného, ale aj nadprirodzeného poriadku. Tak sa tak človek stáva obyvateľom večnosti.

Proces, ktorým človek vstupuje do histórie prirodzených i nadprirodzených procesov znamená začiatok civilizácie. S ľudskou civilizáciou je nutne spojený aj vznik usporiadania spoločnosti do spoločenských a politických systémov, ktoré od počiatku ľudstva prešli dlhou evolúciou. Dnes ich rozoznávame ako také, ktoré buď slúžia nejakej skupine, (tak ako je to v systémoch totalitných) alebo celému spoločenstvu (o čo sa pokúšajú systémy demokratické).

Z toho čo bolo povedané vyplýva, že zo zamerania človeka a jeho vlastného sebapoznania závisí aj spôsob jeho správania sa v procese civilizácie. Tak sa dostávame k ďalšiemu rozdeleniu civilizačných procesov: Buď sú to procesy, ktoré svoje ciele dosahujú harmonizáciou prirodzeného poriadku s nadprirodzeným, alebo sú to procesy také, ktoré svoj spoločenský systém štrukturalizujú takým spôsobom, že nadprirodzený poriadok ignorujú alebo sa dokonca stavajú proti nemu. V procese civilizácie a vývoja ľudského myslenia a poznania ich vznikol celý rad.

Všetky tieto systémy predpokladajú dosiahnutie toho istého cieľa, ktorým je naplnenie túžby človeka po šťastí a spokojnom živote, nie každému z nich sa však tento zámer darí aj v praxi realizovať. My si v týchto spoločenských systémoch budeme všímať dve kategórie: Prvou je štát a druhou je náboženstvo. Kategória štátu je nám jasná. Asi si ťažko vieme predstaviť život bez jeho ochranej ruky. Potreba štátu je preto pre súčasného človeka nespochybniteľná. Ako je to však s kategóriou náboženstva? Priznajme sa, že pod vplyvom post modernej civilizácie a s ňou súvisiacich liberálnych tendencií, by sme na túto otázku neodpovedali jednoznačne.

Všimnime si však jeden fakt. Náboženstvo ako fenomén, doprevádza ľudskú civilizáciu od začiatku ako jej prirodzený fenomén. Je prirodzenou súčasťou celého ľudstva. Stretávame sa s ňou u všetkých národov, rás, ľudí, nachádzajúcich sa na všetkých kontinentoch. Nájdeme národy rozličných pováh a pre nás až exotických kultúr, ale nenájdeme národy bez náboženstva. Jednoducho povedané, náboženstvo je súčasťou všetľudskej kultúry, je súčasťou človeka od jeho počiatku a prirodzene k nemu patrí. Je preto celkom logické, čo ešte pred nedávno platilo všeobecne, že byť človekom znamená aj byť náboženským.¹ To, že tomu v tomto čase prestáva určitá skupina ľudí rozumieť neznamena, že náboženstvo dnes k človekovi nepatrí. Koniec koncov je dodnes prevažná väčšina ľudí náboženská.

Na druhej strane zas treba povedať, že náboženstvo je verejnou inštitúciou, ba viac, vplýva na spoločenský život v štáte a jeho smerovanie. To je dôvod, prečo bolo odjakživa objektom záujmu štátu. Zároveň si aj náboženské štruktúry vždy uvedomovali svoju zodpovednosť pred časným poriadkom čiže na prvom mieste pred štátom. To sú dôvody, pre ktoré vzniká medzi štátmi a náboženstvami celkom prirodzený vzťah. Tento vzťah bol historicky podmienený rozličnými spoločenskými a politickými systémami, ktoré sa v ľudskom spoločenstve vyvíjali.

O týchto rozličných spoločenských systémoch a ich vzťahu k nadprirodzenému poriadku, ktorý predstavuje náboženstvo, budeme uvažovať v nasledujúcich prednáškach. Zmyslom tohto nového poznania má byť vytvorenie vlastného názoru a postojov k týmto systémom, zároveň nám však má pomôcť poznať aj situáciu náboženstva v demokratickej spoločnosti a tiež nám má pomôcť zaujímať adekvátne postoje k rozličným spoločenským pohybom v tejto oblasti.

Limity tomuto nášmu uvažovaniu dáva disciplína, ktorej sa budeme venovať. Nebude to totiž ani filozofia, ani teológia, ani sociológia, ale konfesné právo.

1. Základné pojmy

Prv však, než pristúpime k samotnej problematike, treba aby sme si ozrejmili dôležité pojmy. Na prvom mieste je to pojem právo, právo civilné, tiež kánonické a samozrejme konfesné právo.

1. 1 Pojem práva, kánonického a konfesného práva

Právo sa všeobecne definuje ako sústava všeobecne záväzných pravidiel správania sa, ktoré vydáva kompetentná autorita.

Následne civilné alebo svetské právo, nazývané aj verejným právom, je právo vydávané kompetentným orgánom svetskej moci, ktoré je odvodené kompetentnou štátnou autoritou a upravuje určitý druh spoločenských vzťahov (napr. majetkové, finančné, rodinné a pod.).

Pojem *cirkevné právo* sa zvykne aj dnes v našich pomeroch používať pre označenie vnútorného práva Cirkvi, ktorým reguluje svoj život. Všeobecne sa však táto

oblasť práva radšej nazýva *kánonickým právom*. Pre tú oblasť práva, ktorá špeciálne reguluje vlastný život katolíckeho spoločenstva existuje podobné označenie aj v iných národoch: *ius canonicum* (la .), *diritto canonico* (tal.), *droit canonique* (fr.), *Kanonischenrecht* (nem), *prawo kanoniczne* (poľ.).²

Okrem toho sa pojem cirkevné právo používa aj v inom význame. Poukážme na niektoré termíny v iných národoch: *Diritto ecclesiastico* (tal.), *droit public ecclesiastique* (fr.), *ecclesiastical law* (angl.). Všetky tieto termíny však označujú právo, týkajúce sa dvoch skupín zákonov:

1. Zákonov ktoré vydáva štát aby reguloval svoj vzťah voči cirkvám a náboženským spoločnostiam;
2. alebo tiež cirkevných zákonov týkajúcich sa vzťahu štátu a cirkví a náboženských spoločností, ktoré akceptuje štát vo svojom vlastnom zákonodarstve.

V iných národoch sa tá istá oblasť práva nazýva. *Staatskirchenrecht* (nem.), *prawo wyznaniowe* (poľ.), *právo konfesní* (čes.). V slovenčine budeme pre túto oblasť práva používať termín *konfesné právo*.

Na záver tohto uvažovania krátke zhrnutie: Aby sme počas štúdia mali jasno v užívaní pojmov potom pre oblasť vnútorného práva Cirkvi budeme používať pojem *kánonické právo* a pre oblasť práva ktorú tvoria štátne zákony týkajúce sa vzťahu štátu a Cirkvi, alebo cirkevné zákony týkajúce sa štátu a Cirkvi ktoré štát prijal do svojho zákonodarstva, budeme používať pojem zaužívaný v českých krajinách *konfesné právo*. Obidve tieto práva spolu potom budeme označovať spoločným termínom *cirkevné právo*.

Konfesné právo bude teda aj témou týchto prednášok. Jeho definícia potom podľa prof. Henryka Misztala vyzerá takto:

*Konfesné právo je súhrnom štátnych noriem vydaných vo forme zákonov a ratifikovaných medzinárodných dohôd a tiež štátom uznaných vnútorných predpisov cirkví a náboženských spoločností, týkajúcich sa ľudskej osoby a náboženských spoločností v oblasti slobody svedomia a náboženstva.*³

1. 2 Konfesné právo a náboženská sloboda

² MISZTAL, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin: 1996, s.32.

³ MISZTAL, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin: 1996, s.29.

Podľa Hrdinu (2004, s. 57 - 58) je chápanie náboženskej slobody ako samostatnej hodnoty v každom štáte závislé na množstve faktorov. **Odvíja sa predovšetkým od toho, čo štát od veriacich očakáva, ako si ich váži, resp. neváži.** Pomerne veľký vplyv v tejto sfére predstavujú tradičné vzťahy štátu a cirkví, miera religiozity a rozloženie náboženskej príslušnosti obyvateľov, prijaté medzinárodnoprávne záväzky a podobne. To všetko sa ako **sociologicko politický obsah premieta do právnych noriem, ktoré majú svojim adresátom zaručiť náboženskú slobodu.**

Sloboda vyznania a svedomia má v demokratickej spoločnosti nezastupiteľné miesto a tvorí súčasť prejavu jej právnej kultúry. Patrí medzi **základné ľudské práva a slobody**, a z hľadiska jej obsahu a významu ju začleňujeme do **prvej** generácie ľudských práv a slobôd.

Základné ľudské práva a slobody sú uvedené v druhom oddieli druhej hlavy Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústavy SR“), ktorá rieši aj otázky slobody myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery i práva byť bez náboženského vyznania. **Faktickým základom vyhlásenia týchto slobôd ústavou je Listina základných práv a slobôd a zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov.**

V článku 24 ods. 1 Ústavy SR je uvedené: „*Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú.*“ Tieto štyri kategórie slobôd ústava, ani iné právne predpisy **nedefinujú**. Analyzovať ich môžeme iba z pohľadu rôznych teórií – práva, sociológie, psychológie, etiky, či teológie.

Čeplíková (2006, s. 124) ich charakterizuje nasledovne:

- Sloboda myslenia sa vzťahuje na **duševnú činnosť** každého človeka, pokiaľ je jej predmetom myslenie,
- Sloboda svedomia prezentuje **vedomie morálnej zodpovednosti človeka za svoje správanie**, vnútorné hodnotenie svojich myšlienok, citov, činov a podobne, v zhode s osvojenými mravnými normami, rovnako aj spokojnosť, či nespokojnosť vzťahujúca sa na dané hodnotenie,
- Sloboda viery predstavuje **možnosť presvedčenia, vnútornej istoty o pravde, správnosti a existencie niečoho,**
- Sloboda náboženského vyznania značí **slobodný vzťah jednotlivca k akejkol'vek cirkvi či náboženskej spoločnosti.**

Podobne je v článku 24 ods. 1 Ústavy SR v druhej a tretej vete stanovené: „*Toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania.*“ Ide teda o možnosť zmeny náboženského vyznania a viery a o ochranu tých, ktorí sa **nehlásia** k žiadnemu náboženskému učeniu a sú bez vyznania.

Náboženská sloboda sa obvykle člení na dve zložky – **sloboda mať svoje vnútorné presvedčenie (forum internum) a sloboda prejaviť toto svoje presvedčenie navonok (forum externum).**

Spratek (2008, s.16 - 17) uvádza, že **vnútorná sloboda musí byť bezpodmienečne chránená** a je zásadne neobmedziteľná, a to i v mimoriadnych prípadoch ako je napríklad vojna. Nič neospravedlňuje zásah do vnútorného presvedčenia človeka.

V podmienkach Slovenskej republiky to potvrdzuje napríklad článok 1 Ústavy SR, kde je stanovené, že **Slovenská republika sa neviaže na žiadnu ideológiu ani náboženstvo**. To znamená, že ani Ústava SR, ani žiaden iný právny predpis SR **neukladá jej občanom, aby mali určité náboženské vyznanie alebo vieru, alebo aby svoju vieru, či vyznanie zmenili**.

Uvedené práva majú aj svoj vonkajší rozmer, teda **forum externum**. Tu je potrebné uviesť ďalšie ustanovenie článku 24 ods. 1 Ústavy SR, kde je stanovené, že každý má právo verejne prejavovať svoje zmýšľanie. Termínom „zmýšľanie“ je tu chápaný každý vonkajší, t. j. navonok identifikovateľný prejav osoby, motivovaný jej myslením, svedomím, náboženským vyznaním alebo vierou. Tieto vonkajšie prejavy sú v Ústave SR aj konkrétne špecifikované. Napríklad v článku 24 ods. 2 Ústavy SR sa stanovuje: *„Každý má právo slobodne prejavovať náboženstvo alebo vieru buď sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov alebo zúčastňovať sa na jeho vyučovaní.“* **Verejné prejavy myslenia, náboženského vyznania alebo viery však už môžu byť predmetom zákonného obmedzenia** (Čeplíková, M., 2006, s. 126 - 127).

Spratek (2008, s. 18) uvádza, že k významnému posunu v náboženskej slobode došlo v posledných desaťročiach v oblasti subjektov, ktorým táto sloboda patrí. Zatiaľ čo podľa klasickej koncepcie je nositeľom iba fyzická osoba, v súčasnosti subjektom náboženskej slobody môže byť i cirkev alebo náboženská spoločnosť. Plynie to zo skutočnosti, že náboženstvo je skupinovým fenoménom, preto jej nositeľom môže byť aj právnická osoba – na rozdiel od slobody svedomia, ktorú si môže uplatňovať výlučne fyzická osoba. Zaiste, povaha náboženskej slobody jednotlivca a náboženskej spoločnosti sa kvalitatívne odlišuje – platí tu to, čo obecné platí pre každý výkon skupinových práv. **Vlastné práva skupiny nemajú materiálny, ale v prvom rade procedurálny charakter**. Skupina má formálnu legitimáciu a jej členovia si zachovávajú legitimáciu materiálnu. Je to následok toho, že skupina je umelo vytvorená, vykonáva ľudské práva v záujme svojich členov, nie v záujme svojom vlastnom.

Článok 13 ods. 2 Ústavy SR stanovuje: *„Medze základných práv a slobôd možno upraviť za podmienok ustanovených touto ústavou len zákonom“*. V tomto článku sú stanovené **všeobecné kritéria a predpoklady možného obmedzenia základných práv a slobôd**. Tie možno obmedziť len formou zákona a len za podmienok ustanovených ústavou. Na to nadväzuje článok 13 ods. 4 Ústavy SR, kde je ustanovené: *„Pri obmedzovaní základných práv a slobôd sa musí dbať na ich podstatu a zmysel. Takéto obmedzenia sa môžu použiť len na ustanovený cieľ“*. Základné ľudské práva a slobody sú prejavom demokratického štátu, na druhej strane možnosti obmedzenia základných práv a slobôd sú **prejavom demokracie iba v prípade, že sa realizujú prísne na báze a v rámci právneho štátu**.

Slobodu vyznania a svedomia čiastkovo upravujú aj iné právne predpisy jednotlivých právnych odvetví. Napríklad v pracovnoprávných vzťahoch je to zákon č. 311/2001 Z.

z. v znení neskorších predpisov (Zákonník práce). Konkrétne možno uviesť § 3 ods. 3, ktorý ustanovuje: „*Pracovnoprávne vzťahy zamestnancov cirkví a náboženských spoločností, ktorí vykonávajú duchovenskú činnosť, sa spravujú týmto zákonom, ak tento zákon, osobitný predpis, medzinárodná zmluva, zmluva uzatvorená medzi Slovenskou republikou a cirkvami a náboženskými spoločnosťami alebo vnútorné predpisy cirkví a náboženských spoločností neustanovujú inak*“. V Trestnom zákone, teda zákone č. 300/2005 Z. z. v znení neskorších predpisov, pozorujeme snahu štátu trestnoprávne garantovať ústavou deklarovanú slobodu vyznania a svedomia. V zmysle § 193 Trestného zákona sa za „**obmedzovanie slobody vyznania**“ stáva trestne zodpovedným každý, kto násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou ďalšej ťažkej ujmy núti iného zúčastniť sa na náboženskom úkone, bez oprávnenia **bráni inému v účasti na náboženskom úkone, alebo inak bez oprávnenia zamedzuje inému v užívaní slobody vyznania**.

Rôznorodosť oblastí, do ktorých má náboženská sloboda dopad je dôvodom k tomu, aby jej bola **venovaná dostatočná právna pozornosť, pretože praktická aplikácia právnych noriem o ochrane náboženskej slobody má dôležité miesto i v nenáboženskej spoločnosti**. Preto by malo byť rozhodovanie o jej právnej úprave podložené kvalitnou znalosťou predmetnej judikatúry i nauky.

Bc. Valéria Maškulíková
študentka Fakulty verejnej správy Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v
Košiciach

Príspevok autorskej súťaže Právnické eso

Použitá literatúra:

1. ČEPLÍKOVÁ, M. 2006. *Sloboda vyznania a svedomia a Ústava Slovenskej republiky. In: Ročenka ústavu pre vzťahy štátu a cirkví 2005. Bratislava: Ústav pre vzťahy štátu a cirkví, 2006. ISBN 80-89096-24-7*
2. HRDINA, A. I. 2004. *Náboženská svoboda v právu v České republic. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA s. r. o., 2004. ISBN 80-86432-67-X*
3. SPRATEK, D. 2008. *Evropská ochrana náboženské svobody. 1. vyd. Brno: L. Marek, 2008. ISBN 978-80-87127-13-1*

Použité právne predpisy:

1. *Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb. v znení neskorších predpisov*
2. *Zákon NRSR č. 311/2001 Z. z. Zákonník práce v znení neskorších predpisov*
3. *Zákon NRSR č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov*

Často sa dnes stretávame s názorom, že náboženstvo patrí do chrámov, že sa nemá čo miešať do spoločenského života, tobôž nie do politiky, že je súkromnou vecou človeka. Je to jeden z veľkých bludov našej súčasnej spoločnosti. Moderný štát je totiž *organizáciou ľudu základného významu, na určitom teritóriu a riadenou najvyššou vládou, ktorej cieľom je udržanie poriadku medzi občanmi a zabezpečenie podstatných podmienok materiálneho a duchovného rozvoja jednotlivcov ako aj celej spoločnosti pre integráciu a rozvoj civilizácie až do plného uskutočnenia spoločného dobra.* (Giudice)⁴

Úlohou moderného štátu je teda slúžiť spoločnosti do ktorej patria aj náboženské skupiny a to dvojakou službou: má garantovať rovnováhu spoločnosti a stimulovať spoločenský dynamizmus. Aby túto svoju úlohu štát mohol plniť, posluhuje si rôznymi právnymi normami. Tieto zákony sa dotýkajú aj všetkých vonkajších činností, ktoré vyvíjajú jednotlivé spoločenské skupiny a tiež skupiny náboženské. Človek má totiž nepopierateľné právo povzniesť sa nad zvyčajnú realitu života aby si vyjasnil zmysel svojho bytia, pôvodu, sveta, jednoducho zmysel ľudského života. Toto uskutočňuje prostredníctvom náboženstva.

Náboženské spoločenstvá vydávajú pre svojich príslušníkov vlastné normy a organizujú svoj život nezávisle od štátnych noriem a preto sa štát týmito spoločenstvami zaoberá. Pritom platí princíp ktorý hovorí, že úlohou štátu nie je dávať náboženskú slobodu. Náboženská sloboda totiž patrí k základným právam človeka, vyplývajúcim z jeho prirodzenosti. Štát však má za úlohu chrániť, aby sa náboženská sloboda dodržiavala. Nielen to. Náboženské spoločenstvá (cirkvi, cirkevné spoločenstvá a náboženské skupiny) totiž, tak ako všetky ostatné zložky spoločnosti, sú súčasťou spoločenského života, a majú právo vyjadrovať sa k problémom ktoré ju trápia a napomáhať pri ich riešení. Demokracia totiž je v prvom rade diskusia – výmena a súťaž myšlienok a názorov. Povinnosťou a službou Cirkvi ktorou slúži spoločnosti je hovoriť nahlas svoje myšlienky a názory a pomôcť pri hľadaní optimálnych riešení.

Štát má však niekedy tendenciu správať sa ako jediný suverén, s právom na právnu reguláciu spoločenského života a tým aj života náboženských spoločenstiev. Dokonca sa stávalo, že štát vydával zákony, ktoré boli priamo nepriateľské, ba dokonca sa prostredníctvom týchto zákonov štát snažil obmedzovať, ak nie celkom likvidovať činnosť náboženských skupín. Tak to bolo aj u nás za vlády komunistov. V takýchto prípadoch štát prekračoval svoje kompetencie.

V modernom štáte sa je dnes často módna koncepcia právneho štátu, ktorá však je veľmi často opretá o právny pozitivizmus. Právny pozitivizmus je ovocím liberálnej ideológie, ktorá nastúpila koncom 19.stor. Medzi jej najväčšie bludy, ktoré hlása, je jej negácia koncepcie prirodzeného zákona ako večného a nevyhnutného a tiež vrodeneho práva, ktoré je nezávislé na vôli štátu. Právny pozitivizmus odlišuje sféru práva a sféru morálky. Nezaujíma sa o to, či zákony, ktoré štát vydáva sú v súlade s všeobecne platnými a uznávanými mravnými normami. Koncepcia prirodzeného zákona, ktorá bola prijatá kresťanstvom, stojí na zásade, že právne normy, ktoré štát vydáva, musia byť v súlade s morálnymi hodnotami a sféra práva a morálky si nemôžu protirečiť. Právo preto nemôže stáť mimo morálky. Pre správne pochopenie týchto tvrdení treba povedať, že sa tu nejedná o útok proti právnemu štátu, ale ide tu o obranu pred právnym barbarizmom, ktorý smeruje buď k zločinnému totalitarizmu, alebo k spoločenskej dekadencii ako je to dnes v liberálnych štátoch a už aj u nás.

V demokratických štátoch, medzi ktoré patrí aj Slovenská republika, sa vníma náboženstvo ako dôležitá súčasť života a uznáva sa jeho pozitívny vplyv na život spoločenstva v oblasti vytvárania dobrých mravov a kultúry života. Záležitosti týkajúce sa obidvoch subjektov (*causae mixtae*), teda Cirkvi aj štátu, sú v týchto štátoch riešené na zásade rovnocennosti.

Určitým nebezpečenstvom demokracie sú pokusy o vytváranie štátneho poriadku na zásadách krajného liberalizmu. Aj keď sa demokratický štát tvári ideologicky neutrálne, alebo skôr tradične pronárodne, predsa sa v názoroch politikov čím ďalej tým viac stretávame s niekedy až krajne liberálnymi názormi. Na druhej strane je iná obava. Môže sa totiž stať, že absolútna neutralita štátu v oblasti základných hodnôt, ktoré vyrástli v histórii spoločnosti a národa, povedie k zániku národnej kultúry, národných tradícií a etických zásad ktoré vyrástli z náboženstva a dnes sú samotnou podstatou kultúry

a identity národa.⁵ Aj naše politické spoločenstvo na Slovensku hľadá spôsob ako najlepšie vyregulovať vzťahy medzi štátom a cirkvou. Sme svedkami krajných názorov, ktoré žiadajú odluku cirkvi od štátu, pod čím rozumejú absolútnu nezávislosť, ekonomickú aj organizačnú, obidvoch subjektov. Spolu s tým očakávajú umenšenie vplyvu náboženských princípov na život spoločnosti. Na strane druhej sú však stále aktuálne aj tie hlasy, ktoré žiadajú skôr o spoluprácu Cirkvi a štátu. Cirkvi sa hlási skôr k tejto druhej forme, pretože vzájomnou spoluprácou sa zaručí dosiahnutie cieľa, ktorý majú obidva subjekty ten istý – blaho občanov. Preto aj zákony ktoré občianska spoločnosť vydáva majú smerovať k takejto spolupráci.

Cieľom našich prednášok z konfesného práva potom bude úsilie poukázať na spôsob akým historicky ale aj v súčasnosti štát reguluje svoj vzťah voči náboženstvám prostredníctvom svojich zákonov a zároveň poukázať na optimálny spôsob spolužitia štátu a cirkví, či náboženských spoločenstiev ktoré na jeho území žijú, aby sa naplnili spomínané dve funkcie moderného štátu aj vo vzťahu k náboženským spoločenstvám.

1. 3 Vzťah medzi civilným zákonodarstvom, kánonickým a konfesným právom

Pojem moderného štátu v takom zmysle ako ho vnímame dnes, bol vytvorený v 18. storočí. Jeho základ tvorí tradičné chápanie štátu ktoré sa vytvorilo počas tisícročí, rozvinuté racionalistickými právnymi zásadami, ktoré pripravila Francúzska revolúcia a skonkretizovali rozličné formy liberalizmu. Už sme spomínali, že moderný štát má dve úlohy: garantuje rovnováhu a stimuluje spoločenský dynamizmus.

Vysvetlime si v krátkosti tieto pojmy: garancia rovnováhy spočíva v tom, že štát každej spoločenskej skupine, mimo tých ktorí kvôli protispoločenskému konaniu alebo ideológii stoja mimo zákona, zaručuje v rámci svojich možností dôstojný život. Žiadna spoločenská skupina nie je protežovaná, ale ani utláčaná. Stimulácia spoločenského dynamizmu spočíva zas v tom, že štát vydáva také zákony, ktoré slúžia rozvoju všetkých foriem spoločenského života. V tejto oblasti teda rozhodujúcu úlohu plní právo, aplikované v štátnom zákonodarstve. Keďže sa štátne zákony dotýkajú vnútorného života spoločnosti, čiže tiež vzťahov štátu k jednotlivým spoločenským skupinám, dotýkajú sa aj skupín náboženských.

⁵

MISZTAL, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin: 1996, s.22.

Tu sa stretávame s dvojakým prístupom štátnych zákonov k náboženským skupinám:

1. Ten prvý rešpektuje a akceptuje cirkvi a náboženské spoločnosti ako svoju súčasť a stará sa o ich všestranný rozvoj hlavne zabezpečením ich slobodnej činnosti. Typickým príkladom je zákonodarstvo USA. Na jednej strane zachováva absolútnu neutralitu voči množstvu cirkví a náboženských spoločností ktoré v USA vyvíjajú svoju činnosť, na druhej strane však s nimi veľmi úzko spolupracuje v oblasti školstva, zdravotníctva, armády, sociálnej a mnohých ďalších.

2. Druhý spôsob vzťahov medzi cirkvami a náboženskými spoločnosťami a štátom je ten, že štát sa považuje za jediného suverénneho zákonného nositeľa suverenity a tým si osobuje právo zasahovať aj do života náboženských spoločenstiev a organizovať ich život. Keďže sa cíti jediným suverénom na svojom území, štát akceptuje len svoje vlastné zákony a neuznáva existenciu vlastného práva cirkví a náboženských spoločností. Tak to bolo za nedávnej komunistickej totality aj v bývalom Česko-slovensku.

V súčasnosti sa však moderný demokratický štát chápe ako subsidiárna až služobná inštitúcia. Štát, ktorý reprezentujú jeho zákonodarné a výkonné inštitúcie tu nie je na to, aby vytváral výhody pre určitú spoločenskú kategóriu, ale je tu na to, aby slúžil všetkým občanom. V tomto kontexte je povinnosťou štátu počítať aj s občanmi, ktorí vyznávajú náboženskú vieru a hlásia sa k niektorej cirkvi alebo náboženskej spoločnosti. Je preto jeho povinnosťou zohľadňovať v svojom zákonodarstve aj vnútorné právo týchto inštitúcií. Okrem toho má štát v svojom zákonodarstve zohľadňovať aj zásady prirodzenej etiky a morálky, zásady občianskeho života, všeobecné obyčaje ktoré sa stali súčasťou svedomia národa, národné tradície, „svedomie národa“, medzinárodné zásady konfesného práva, medzinárodné zmluvy a dohody, konkordáty a iné medzinárodné zmluvy ktoré regulujú správanie štátu v jeho vnútornom prostredí. Štát tiež má uznať, že v niektorých záležitostiach, týkajúcich sa vnútorného života cirkví a náboženských spoločností je nekompetentný. Musí napr. rešpektovať svedné tajomstvo.

1. 4 Teórie vzťahov civilného práva k vnútornému právu Cirkvi

Narazili sme teda na problém vzťahov štátnych zákonov k vnútornému právu cirkví a náboženských spoločností, ktoré v Katolíckej cirkvi tvorí kánonické právo. Ide tu jednoducho o problém uznávania cirkevných zákonov svetským zákonodarstvom. Tu sa stretávame s niekoľkými teóriami:

1. **Teória nezákonnej prirodzenosti vnútorného práva cirkví a náboženských spoločností.** Táto teória hlása, že pôvodcom zákonov môže byť jedine štát. Kánonické právo preto nie je právom v úzkom zmysle slova, ale má jedine morálny alebo disciplinárny charakter. Túto teóriu hlásal už Marsilius z Padovy v svojom diele *Defensor pacis* (1324). Cirkev túto teóriu zavrhol.

2. **Teória zákonnej účinnosti vnútorného práva** zas hlásala, že kánonické právo zaväzuje všetkých, bez ohľadu na ich štátnu, alebo cirkevnú príslušnosť a nezávisle od postoja, ktorý k týmto normám zaujíma štát. Aj keď táto teória vznikla na pôde Katolíckej cirkvi, nefunguje v jej doktríne.

3. **Teória štatutárnej prirodzenosti noriem vnútorného práva cirkví a náboženských spoločností** vznikla v systémoch odluky cirkví od štátu. Tvorcovia tejto teórie popierali, žeby cirkví a náboženské spoločnosti boli právnickými osobami, uznávali tieto spoločenstva len ako súkromné a ich právo uznávali len za štatúty týchto zoskupení. Štáty akceptovali tieto vnútorné normy ale len vtedy, ak neboli v rozpore so svetským právom. V praxi kánonické právo sa v mnohom priečilo svetskému právu. Napríklad v otázke podriadenosti duchovenstva biskupovi a i.

4. **Teória recepcie vnútorného práva cirkví a náboženských spoločností civilným právom** je dnes na Západe veľmi rozšírená. Hlása akceptáciu vnútorného práva cirkví a náboženských spoločností svetským právom jednotlivých štátov. Kánonické právo sa tak stáva súčasťou svetského práva týchto štátov. Typickým príkladom je Taliansko kde sa veľa predpisov kánonického práva, mocou prezumpcie alebo výslovného odvolávania sa na predpisy tohto práva, stáva súčasťou práva svetského. Možno tu hovoriť o „poštátnení“ kánonického práva. Kánonické normy nezaväzujú v tomto systéme automaticky, ale mocou, ktorú dostávajú akceptáciou svetským právom a v oblasti predpísanej civilným právom.⁶ V Základnej zmluve medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou sa tiež uznáva právo Katolíckej cirkvi vykonávať svoje kompetencie ustanovené kánonickým právom.⁷

⁶

MISZTAL, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*. Lublin: 1996, s. 31-33.

⁷

Základná zmluva medzi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s. 1.

2. Systémy vzťahov medzi štátom a Cirkvou v historickom vývoji

Inštitúcia Cirkvi nie je systémom uzavretým do seba, ale odjakživa žije ako súčasť ľudského spoločenstva ktorému slúži. Cirkev je preto, ak ju chápeme sociologicky, otvoreným systémom a svoj život usporadúva nielen smerom do vnútra vlastného

spoločenstva ale aj navonok, smerom k spoločenstvu politickému. Podobne aj štát, si v prevažnej miere uvedomuje veľký význam cirkví a náboženských spoločností pre svoj život, zároveň však žiada, aby ich činnosť tiež podliehala určitému poriadku. Krukowski hovorí, že systémom relácii medzi štátom a Cirkvou treba rozumieť súbor špecifických, doktrínálnych alebo ideologických predpokladov, ktorými sa riadia vlády štátov v svojej politike voči náboženstvám a tiež právne normy a metódy ich realizácie v spoločenskom živote.⁸

Práve preto je problematika ktorej sa ideme dotýkať zložitá. Treba si totiž uvedomiť, že sa dotýka vzťahov dvoch veľmi zložitých subjektov ktoré majú svoj vlastný spôsob života aj vlastné právne systémy a operujú na teritóriu kde žijú ľudia patriaci do Cirkvi a zároveň ako občania štátu podliehajú poriadku a právnemu systému ktorý v tom štáte platí.

Pre pochopenie celej škály tejto problematiky sa v týchto prednáškach z konfesného práva budeme preto zaoberať na prvom mieste rozličnými politickými systémami v ktorých Cirkev žila v minulosti a žije dnes, poukážeme na štátne zákony ktorými štáty regulovali a regulujú svoje spolužitie s Cirkvou a zároveň poukážeme na systém spolužitia, ktorý sa dnes považuje za najvhodnejší pre obidve strany, teda aj pre štát aj pre Cirkev.

Čo sa týka konkrétnych vzťahov medzi štátom a náboženstvom, neskôr medzi štátom a Cirkvou, stretávame sa fakticky s týmito systémami: Najstarším z nich bol staroveký a antický monizmus, neskôr spolu s kresťanstvom prišiel systém dualistický.

2. 1 Antický monizmus a základy cirkevno-politického dualizmu v učení Ježiša Krista a praxi prvých kresťanov

Najstarším systémom vzťahu štátu a Cirkvi je *monizmus*. Monizmus je náboženský – politický systém v ktorom neexistuje rozlíšenie medzi politikou a náboženstvom. V týchto systémoch bola hlava štátu, panovník, zároveň najvyšším veľkňazom.⁹ Tento systém neuznával právo na náboženskú slobodu a to ani v individuálnom, ani v spoločenskom rozmere, nerozlišoval občana a veriaceho, ani nerozlišoval autoritu

⁸ Porov. KRUKOWSKI, J.: *Kościół i państwo*. Lublin 1993, s.11.

⁹ Monizmus – monos (gr.) – jeden.

duchovnú a svetskú.¹⁰ Politická a náboženská línia sa teda zlievajú dohromady. Okrem židovského náboženstva sa všetky antické štáty, ktoré existovali v okolí Stredozemného mora v čase začínajúceho kresťanstva vyznačovali monistickými systémami vo vzťahu náboženstva a štátu. Náboženstvá týchto štátov boli všetky polyteistické. V týchto antických monistických systémoch bol monarcha veľmi často aj súčasťou náboženského kultu, ba v rímskom pohanskom náboženstve bol považovaný za jedného z bohov. Osoba panovníka tak v sebe integrovala všetku moc v štáte: politickú aj duchovnú. Náboženstvo tak bolo súčasťou politickej moci.

V histórii sa vyskytli dve verzie monizmu: východná a západná.

Monizmus vo východnej verzii bol charakteristický hierokraciou, čiže domináciou náboženského prvku pred politickým. Tak to bolo aj v starozákonnom židovskom štáte.

Západná verzia monizmu, ktorá sa uskutočnila najmä v starovekom Grécku a Ríme, je charakteristická tým, že náboženský element je integrovaný a podriadený politickému elementu. Náboženstvo sa tak stávalo politickým nástrojom.¹¹

Kresťanstvo už od svojho vzniku vytváralo v Rímskej ríši svoje vlastné organizačné a právne štruktúry, ktoré boli odlišné od štruktúr štátnych. Spočiatku sa kresťanmi stávali prevažne príslušníci nižších vrstiev, neskôršie do Cirkvi pristupovali aj členovia starých patricijských rímskych rodín. Staré pohanské náboženstvo bolo veľmi úzko naviazané na rímsky politický systém. Náboženský kult cisára (*divinus Augustus*) bol úzko prepojený so systémom politickým. Šírenie kresťanstva bolo preto chápané nielen ako náboženský prehrešok, ale ako vzburá proti cisárovi, ba ako vlastizrada.

Rímsky monizmus mal tieto charakteristické znaky:

1. Všetky záležitosti týkajúce sa vykonávania náboženského kultu boli súčasťou verejnej administratívy. Príslušnosť človeka k náboženskému spoločenstvu malo rozmer čisto verejný. Aj keď rímske právo rozlišovalo *ius sacrum* od *ius profanum*, *ius sacrum* bolo aj tak časťou *ius publicum*.

2. Prináležnosť do náboženského spoločenstva malo verejný rozmer. Každý národ, ktorý patrilo do Rímskej ríše mal svoje vlastné náboženstvo, aj napriek tomu však kvôli zachovaniu nábožensko-politickej jednoty rímskeho cisárstva, boli všetci zaviazaní k zachovávaniu kultu cisára.

¹⁰ Porov. PONIATOWSKI, M.: *Dualizm religijno-polityczny w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa*. In. *Redite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo*. Lublin: KUL, Towarzystwo naukowe Katolickiego Lubelskiego Jana Pawła II., 2014, s.212.

¹¹ KRUKOWSKI, J.: *Kościół i państwo*. Lublin 1993, s.13.

3. Neexistoval pojem náboženskej slobody v individuálnom rozmere. Nedalo sa vlastne ani hovoriť o náboženskej slobode, ale skôr o tolerancii iných náboženských názorov, ako boli oficiálne hlásané a pertraktované. Náboženská sloboda bola zachovávaná v tom rozmere, že každý národ si mohol, okrem zachovávania oficiálneho kultu cisára, zachovávať aj vlastné náboženské zvyky a tradície.¹²

Monistický systém relácie Cirkev a štát zmenilo až kresťanstvo. Podľa zásady z Matúšovho evanjelia: *Dávajte teda čo je cisárovo cisárovi, a čo je Božie Bohu*¹³, kresťanstvo oddelilo moc politickú od duchovnej, svetskej od náboženskej. Náboženstvo v období po Milánskom edikte (313) reprezentovala Katolícka cirkev v učení pápežov, koncilov a synodálneho zákonodarstva. Tieto authority hlásali prevažne nadriadenosť duchovných záležitostí nad časnými, preto sa vzťahy medzi Cirkvou a štátom často stávali predmetom sporov.¹⁴ V zásade však princíp náboženského dualizmu, čiže na rozlišovaní medzi mocou svetskou a duchovnou, bol prijatý za najlepší spôsob modelovania vzťahov Cirkvi a štátu.

2. 2 Kresťanské spoločenstvo pod dvomi vládami – kresťanský dualizmus

Kresťanstvo prinieslo, oproti antickému monizmu, rozlíšenie svetskej a duchovnej authority. Tento systém sa nazýva dualistický - dualizmus. Jeho podstatu zadefinoval už Ježiš Kristus. Farizeji mu raz dali otázku: „Slobodno platiť daň cisárovi a či nie?“¹⁵ Táto otázka bola zákerná. Židia totiž neradi platili dane Rímskemu impériu, pretože to považovali za praktické vyjadrenie svojej politickej a národnej závislosti. Okrem toho sa na minciach vyskytoval obraz cisára a často aj nápis: „syn božského Augusta“ alebo „najvyšší veľkňaz“. Zákernosť tejto otázky spočívala v tom, že ak by Kristus bol odpovedal pozitívne, stratil by autoritu u Židov. Ak by však odpovedal negatívne, mohol byť prenasledovaný rímskymi úradmi. Ježiš však odpovedal diplomaticky a nadmieru múdro: „Dávajte teda, čo je cisárovo, cisárovi a Bohu čo je Božie“¹⁶. V svojej výpovedi pred Pilátom Ježiš vyslovil pravidlo, ktoré je prameňom princípu zachovávaní vzájomnej nezávislosti a autonómie Cirkvi a štátu. Na otázku Piláta: „Si židovský kráľ?“ Ježiš odpovedal: „Sám hovoríš, že som kráľ. Ja som sa nato narodil a na to som prišiel na svet,

¹² KRUKOWSKI, J.: *Końsciol i państwo*, Lublin 1993, s.11.

¹³ Mt 22,21.

¹⁴ MISZTAL, H.: *Prawo wyznaniowe*. Lublin: 2000, s.37.

¹⁵ Mt 22,17.

¹⁶ Mt 22,18.

aby som vydal svedectvo pravde. Každý, kto je z pravdy, počúva môj hlas.“¹⁷ Zároveň vyhlásil: „Moje kráľovstvo nie je z tohto sveta.“¹⁸ Tým Ježiš vysvetlil, že jeho učenie nehľadá politické, ale duchovné ciele.

Na základe týchto evanjeliových fragmentov môžeme konštatovať nasledujúce fakty:

1. Z hľadiska subjektívneho boli odlišené dve authority: Cisár – Boh.
2. Z hľadiska objektívneho boli odlišené oblasti, v ktorých tieto authority vykonávajú svoju právomoc: „to čo je cisárovo“ – „to čo patrí Bohu“; „odovzdať svedectvo pravde“.
3. Povinnosti človeka voči obom autoritám: „dajte Bohu čo je Božie a cisárovi, čo je cisárovo“.

V svojom učení tiež Ježiš Kristus poukázal na božský pôvod svetskej moci. Keď Ježiš Pilátovi neodpovedal, Pilát vravel: „So mnou sa nechceš rozprávať? Nevieš, že mám moc ťa prepustiť a moc ukrižovať ťa?“ Ježiš mu odpovedal: „Nemal by si nado mnou nijakú moc, keby ti to nebolo dané zhora“¹⁹. Tým uznal autoritu svetskej vlády. Ježiš však zároveň ustanovil Cirkev ako náboženské spoločenstvo s vlastnou hierarchickou štruktúrou, na čele s Petrom, nezávislou od svetskej authority.²⁰ Toto učenie Ježiša Krista sa stalo základom pre vznik kresťanského dualizmu, cirkevno – politického, ktorý je vyjadrený v dvoch poriadkoch: duchovného a časného. Ježiš však nehovoril o ich odluke. Tak sa kresťania stali subjektmi dvoch systémov: boli naraz občanmi štátu a zároveň príslušníkmi Cirkvi.

V treťom storočí končí obdobie prenasledovania. Cisári si začali uvedomovať, že žiaden ich nátlak a ani to najsurovejšie správanie sa ku kresťanom neprináša žiadne výsledky. Preto začalo hľadania nového spôsobu vzájomného spolužitia. Rozhodujúcim momentom v tomto procese bol Milánsky edikt cisára Konštantína Veľkého a cisára Licinia z r.313, ktorý dal Cirkvi slobodu, v individuálnom rozmere a tiež dal slobodu Cirkvi ako spoločenskej inštitúcii.²¹ zároveň priniesol na scénu dejín aj novú autoritu, ktorú predstavovali duchovné kniežatá, predovšetkým pápeži a biskupi. Milánsky edikt zároveň oddelil duchovnú autoritu od svetskej a každej z nich priznal kompetenciu vo

¹⁷ Jn 18,33 a tiež Mt 27,11; Lk 23,3.

¹⁸ Jn 18,36.

¹⁹ Jn 19,11.

²⁰ Mt 16,18-19.

²¹ „Už oddávna, berúc do úvahy, že náboženskú slobodu netreba obmedzovať, ale slobodu

vlastnej oblasti. Cisár bol autoritou vo veciach časných, pápež a biskupi vo veciach náboženských a duchovných.

Zo strany cisárov, ktorí v rímskom pohanskom náboženstve boli súčasťou náboženského kultu, ani po prijatí kresťanstva a deklarovaní dualistického rozdelenia moci od svojich pôvodných pozícií neustupovali radi. Bolo to skôr opačne. Od začiatku deklarovaného dualizmu sa ustavične stretávame s vmiešavaním sa cisára do záležitosti Cirkvi. Bolo to najmä vo východnej časti rímskeho impéria. Cisári zvolávali koncily a synody a predsedali im, náboženským zákonom udeľovali takú istú autoritu ako zákonom svetského práva. Inými slovami cisár, ako najväčšia svetská autorita, razil tendenciu byť aj najvyššou autoritou duchovnou.

Tento trend nemohol zostať u cirkevných autorít bez odozvy. Najmä pápeži ustavične poukazovali na dualistický systém spolužitia Cirkvi a štátu, v ktorom v svetských záležitostiach vládne civilná, svetská autorita a v Cirkvi autorita duchovná.

2. 2. 1 Cézaropapizmus, papocezarizmus

Spolu so vznikom dualizmu sa teda zároveň stretávame aj so súperením civilnej a cirkevnej moci. Tento problém sa nesie celou históriou vzťahov medzi Cirkvou a štátom až do obdobia Druhého vatikánskeho koncilu. Cézaropapizmus ako systém sa usiloval o podriadenosť Cirkvi voči štátu, papocezarizmus o podriadenosť štátu voči Cirkvi.

2. 2. 1. 1 Cézaropapizmus

V histórii sa stretávame najmä s úsilím o podriadenie duchovnej autority, autorite svetskej. Najstarším z týchto systémov je cézaropapizmus. Cézaropapizmus je taký politický systém vzťahu svetskej a náboženskej autority, v ktorom sa svetská i cirkevná moc v štáte koncentruje v jednej osobe svetského panovníka.²²

S cézaropapizmom sa stretávame už krátko po Milánskom edikte (313), ktorý uznal kresťanské náboženstvo za dovolené (*religio lecita*). Vtedajší čas však ešte nebol zrelý preto, aby politický systém zniesol úniu moci politickej a náboženskej. Rímski cisári, ktorí boli dovtedy najvyššími pohanskými kňazmi, sa po prijatí kresťanstva nechceli zriecť svojich dovtedajších práv ktoré mali v pohanskom náboženstve. Inými slovami chceli zostať hlavou aj nového, kresťanského náboženstva. Tento systém bol viditeľný najmä vo východnej časti Rímskej ríše, ktorú neskôr nazvali Byzantskou.

V Západnej Európe cézaropapizmus upadol zánikom Západorímskej ríše v roku 476. Od toho času sa duchovná moc koncentrovala v rukách pápežov. Neskôr sa s ním ešte stretávame vo Franskej ríši v čase panovania Karola Veľkého (800), ktorý fakticky riadil aj záležitosti cirkevnej administratívy. Obdobie jeho vlády nazývame formou Franského cézaropapizmu.

S cézaropapizmom na Západe sa ešte stretávame v germánskej forme. Začal obdobím panovania Otta I. (937-972). Cézaropapizmus, ako systém zvrchovanosti štátnej moci nad cirkevnou, zostal v niektorých protestantských štátoch až do dnešných čias.

Na Východe sa cézaropapizmus zjavil v Byzantskom cisárstve. Oficiálne tu trval až do roku 1453, čiže do zániku tejto ríše. Pokračoval však aj v ďalších storočiach v cárskom Rusku (*svjataja Rus*). Moskva bola vyhlásená za tretí Rím a ruské pravoslávie za nástupcu pravoslávia byzantského. Ruskí cári pokračovali v cézaropapistickej politike byzantských cisárov a postupne si ruské pravoslávie celkom podriadili. Po revolúcii v roku 1917, keď bolševici vyvraždili cársku rodinu a zanikla ruská monarchia, sa cézaropapistický systém v Rusku zmenil na systém supremácie, čiže nadvlády štátu nad cirkvou.

Dnes je cézaropapizmus viditeľný najmä v krajinách, v ktorých prevláda pravoslávne náboženstvo.

Treba povedať, že na Západe cézaropapizmus ako systém regulácie vzťahov štátu a Cirkvi fakticky skončil zánikom Rímskeho impéria na Západe v r.476.

2. 2. 1. 2 Papocézarizmus

Systémy, v ktorých bola podriadená svetská moc moci duchovnej podľa zásady *potestas directa Ecclesiae in temporalibus* (teokracia) alebo *potestas mediata* sa vyskytli len veľmi zriedka a dajú sa chápať skôr ako pokusy o tento spôsob vzťahov medzi cirkvou a štátom. Stretávame sa s ňou fakticky len počas panovania pápeža Gregora Veľkého (590 – 604) za ktorého významne vzrástla pápežská autorita aj v časných záležitostiach, tiež panovanie pápeža Gregora VII. (1073 – 1085), ktorý túžil obnoviť rímske cisárstvo na kresťanských princípoch a tiež Wormský traktát, ktorým sa ukončila vojna o investitúru (1122). Cisár Henrich V. sa zriekol investitúry a súhlasil s kánonickou voľbou biskupov a opátov, pápež Kalixt II. mimo iného súhlasil s cisárovou prítomnosťou pri voľbách ktoré neboli rozhodnuté a s udelením materiálnych statkov po voľbe. Táto udalosť sa stala základom pre teoretické zdôvodnenie **teórie supremácie Cirkvi nad štátom**. Z histórie ju poznáme ako **zápas o investitúru**.

3. Cirkev a štát v Európe rozdelenej protestantizmom

Nemecko bolo počas stredoveku rozdelené na množstvo malých kniežatstiev. Po vzniku pápežského štátu a následnom vzraste pápežskej moci, kniežatá v týchto malých Nemeckých krajinách len veľmi ťažko prijímali fakt, že na ich území vládne ešte aj iná autorita, ako je ich vlastná. Šlo teda nie o náboženský, ale o politický konflikt.

Tieto tendencie boli príčinou vojny medzi pápežom Bonifácom VIII. (1294 – 1303) a kráľom Filipom Krásnym a tiež medzi Jánom XXII. (1316 – 1334) a Ľudovítom Bavorským. Tento konflikt sa prehĺbil počas západnej schizmy a následnom vzniku protestantizmu v Čechách, vo Francúzsku, v Nemeckých krajinách, Taliansku a Anglicku.

Doktrínalnu stránku týchto tendencií supremácie štátu nad Cirkvou podporili aj niektorí učitelia: Marsilius z Padovy, Ján z Paríža a Wilhelm Occham. Učenie o supremácii štátu nad Cirkvou vyvrcholilo v diele Mikuláša Machiaveliho. Treba však podotknúť, že tieto tendencie boli bez proti pápežského zámeru. Na druhej strane zas tieto reformátorské cirkvi sa postupne začali netolerantne správať voči Katolíckej cirkvi. To zapríčinilo vznik náboženských vojen v Európe. Skončili sa až Ausburským mierom v roku 1555, ktorý priznal kniežatám právo slobodne pristúpiť alebo odmietnuť reformáciu, čiže *ius reformandi* a právo žiadať aj od poddaných, aby prijali náboženstvo svojho svetského pána. Tak vznikla zásada „čia je vláda, toho je aj náboženstvo“ (*cuius regio eius religio*).

Ako dôsledok Lutherovej, Kalvínovej a Zwingliho reformácie, vznikol v Cirkvi na Západe v 15.-16.stor., celý rad protestantských cirkví, ktoré popierali nadradenosť pápežskej moci nad svetskou v duchovných veciach. Po odmietnutí hierarchickej cirkvi sa mnohé z nich podriadili svetskej moci aj vo veciach duchovných. Tak vznikla čistá forma jurisdikcionalizmu.

Kniežatá len využili novú situáciu v rozdelenej Cirkvi a ako dôsledok si uzurpovali vo svojom kniežatstve moc nad všetkými spoločenskými skupinami, čiže samozrejme aj nad Cirkvou. Dôvody boli skoro vždy najmä materiálne, pretože Cirkev disponovala značným majetkom, ktorý sa tak dostával do správy kniežat'a. Nastala tak zaujímavá situácia. Cirkev v týchto krajinách opustila jednotu a autoritu rímskeho apoštolského stolca sa postupne dostávala do situácie podriadenosti voči civilným kniežatám.

Táto tendencia logicky smerovala ku koncentrovaniu obidvoch mocí v jedných rukách. Kniežatá chceli totiž na svojom teritóriu vykonávať všetku moc a to nielen v civilnej, ale aj náboženskej sfére života. Pre odôvodnenie týchto nárokov využívali teóriu „knieža má na svojom teritóriu cisársku moc“ (*princeps in regno suo est imperator*). Riadili sa aj zásadou legalizmu ktorá hovorí: „každá vláda pochádza od Boha“ (*nulla potestas nisi a Deo*).

S tendenciou jurisdikcionalizmu sa však stretávame aj v katolíckych krajinách u katolíckych panovníkov. Treba povedať, že mnohí vládcovia aj napriek rozšíreniu protestantizmu zostali verné Katolíckej cirkvi. Bolo to v Španielsku, Portugalsku, Francúzsku, Rakúsku i inde. Európa tak zostala značne rozdelená a skoro sto rokov trval zápas o jej novú tvár. Tridsať rokov trvali náboženské vojny, ktoré nakoniec ukončil až Westfálsky mier v roku 1648, na základe ktorého mali v Európe rovnaké práva protestanti aj katolíci.

Jurisdikcionalizmus, či supremácia štátu nad Cirkvou, mal rôzne formy a názvy.

V Nemecku sa nazýval teritorializmom, podľa premeny kráľovstva na federatívny štát zložený z množstva malých kniežatstiev.

Vo Francúzsku sa nazval galikanizmom, pretože od roku 1682 tu platila tzv. Deklarácia galikánskych duchovných, ktorá obmedzovala práva pápeža.

V Rakúsko – Uhorsku sa nazývala Jozefinizmom podľa cisára Jozefa II., ktorý jurisdikcionalizmus na územiach ktoré mu podliehali dal vlastnú pečať, alebo tiež Febronianizmus podľa biskupa Mikuláša z Hontheimu ktorý v r.1763 vydal dielo *De status Ecclesiae et legitima potestate Romani Pontificis liber singularis*.

V Toskánsku sa jurisdikcionalizmus nazýval Leopoldizmus, podľa kniežat'a Leopolda I.

V Neapolskom kniežatstve sa nazýval Tanuncianizmom podľa mena ministra.

Na Sicílii sa používal názov sikulský zákon.

V Talianskej literatúre z konfesného práva sa nazýva systém supremácie štátu nad Cirkvou jurisdikcionalizmom.

Pre katolíckych vládcov bol vypracovaný celý právny systém, ktorý dával ich „právam“ k vykonávaniu zvrchovanej vlády nad Cirkvou právny rámec. Boli v nich vyjadrené zásady pre práva svetského panovníka týkajúce sa svätých záležitostí (*iura maiestatica circa sacra*). Tieto zásady obsahovali z jednej strany prax ochrany

náboženstva, duchovným odovzdával isté privilégia, na druhej strane však obsahoval systém izolácie danej cirkvi od všeobecného cirkevného spoločenstva.

Protestantskí svetskí vládcovia zas vypracovali oprávnenia, ktoré zásadám jurisdikcionalizmu dali názov práva vládcu v svätých veciach (*iura maiestatica in sacra*).

Medzi týmito právami niektoré chránili náboženstvo (*ius advocacy et protectionis*), iné boli také, ktoré panovníkovi dávali právo zneužívať svoje postavenie voči svätým veciam. Boli to právo na reformu (*ius reformandi*), právo na nomináciu pre cirkevné úrady (*ius nominandi*), právo vylúčenia duchovných osôb z úradov (*ius exclusive*), právo kontroly pápežských spisov (*ius placeti regii*), právo apelácie od cirkevnej vlády k svetskej (*ius apelationis*), právo dozoru nad cirkevnými záležitosťami (*ius inspectionis*), právo zrušiť cirkevnú inštitúciu ak podľa názoru svetskej moci nefungovala v súlade so záujmami štátu (*ius sequestri*), právo ohraničovať cirkevné vlastníctvo (*ius dominii eminentis*).²³

4. Pluralizmus modelov vzťahov medzi Cirkvou a štátom v súčasnosti

Dôsledky spoločenských zmien, ktoré sprevádzali celé obdobie 20.stor., mali za následok postupnú sekularizáciu spoločnosti. Západná civilizácia, ktorá bola tak úzko spojená s kresťanstvom, postupne opúšťala jeho princípy. Medzi vládami jednotlivých štátov a cirkvami vzniká stále väčší odstup. Tento proces fakticky pokračuje dodnes. Boli sme toho svedkami pri ratifikácii Európskej ústavy. Cirkev samozrejme hľadá z tejto situácie východiská. Základné princípy, ktoré analyzujú tento stav a zároveň aj stanovujú východiská stanovil Druhý vatikánsky koncil.

Základným východiskom, z ktorého Druhý vatikánsky koncil vychádza, je potvrdenie dualizmu vo vzťahu štátu a Cirkvi. V súčasnosti sa rozlišujú rôzne formy dualizmu vo vzťahu Cirkve a štát. Zásadne sa však hovorí o systémoch v ktorých je Cirkev odlúčená od štátu (*separatio*) a systémy v ktorých Cirkev a štát vzájomne spolupracujú.

4.1 Odluka Cirkvi od štátu

Charakterizovať systém odluky štátu a Cirkvi nie je jednoduché. Samotný inštitút odluky totiž nie je jednoznačný. Možno dokonca povedať, že v každej krajine, kde sa využíva, je iný. V tom najširšom zmysle slova však odluka štátu a Cirkvi znamená, že vláda neuznáva žiadne náboženstvo ako štátne. V súčasnom stupni vývoja sa vníma ako taký, v ktorom sa štát a Cirkev vzájomne nevmiešavajú do svojich záležitostí.

Systém odluky štátu a Cirkvi pôvodne vznikol ako spôsob získania nezávislosti protestantských náboženských skupín od svetskej vlády v krajinách, kde si štát, podľa predstaviteľov týchto skupín, osoboval až priveľké práva a privilégia v záležitostiach náboženstva. Pôvodne mal teda tento systém ochranný charakter. Zrodil sa skoro po reformácii v rozličných sektách, napr. *anabaptistov* v Nemecku, *kongregacionalistov* v anglosaských krajinách, nezávislých v Anglicku. Napríklad teoretik tejto poslednej sekty Milton hlásal, že štát ktorý neuznáva Boží zákon je zlým dielom. Cirkev preto závisí len na Kristovi. Každý prejav vlády štátu nad Cirkvou je preto dielom antikrista. Cirkev má rozvíjať svoju činnosť na materiálnej báze, ktorá pochádza z dobrovoľných daní veriacich. Podobné zásady hlásali aj iní sektári, napríklad americkí puritáni.

Aj na území Európy už v 19. storočí separáciu ako spôsob oslobodiť Cirkev od závislosti nad štátom hlásali liberálni protestanti, ale aj niektorí liberálni katolíci. Spolu so separatizmom, ktorý mal chrániť záujmy Cirkvi však vznikol aj separatizmus, ktorého cieľom bolo podriadiť Cirkev politickým záujmom štátu. Bol to separatizmus často nepriateľský. Hlásal ho napr. Wiliams Ruggero, ktorý v roku 1644 začal hlásať, že štát je bytím úplne laickým a Cirkev súkromným zhromaždením. Podobne, ale už silne proticirkevne znela téza Concorseta z druhej polovice 17. storočia, ktorý hlásal, že štát nemá žiaden motív aby sa zaujímal o náboženstvo a je potrebné odstrániť akýkoľvek vplyv Cirkvi na civilný život, školu a výchovu spoločnosti.

4. 1. 1 Postoj Katolíckej cirkvi k systému odluky štátu a Cirkvi

Voči politike liberálnych štátov ktoré sa snažili o prerušenie historických väzieb ktoré odjakživa spájali Cirkev a štát a ich úsilia o elimináciu, ba celkovú likvidáciu vplyvu Cirkvi na spoločenský život a odsunutie náboženstva do súkromnej sféry, Cirkev postupne vyjadrila svoj postoj. Najprv sa pápeži rozhodne postavili proti liberálnej ideológii s poukazom na jej škodlivé praktické uzávery. Neskôr vytvorili novú formuláciu doktríny Cirkvi k novej politicko – spoločenskej situácii.

Ako prvý kriticky ohodnotil krajne liberálnu ideológiu a jej vplyv na politický život pápež Gregor XVI.. V encyklike *Mirari vos* z 15.8.1832 odmietol náboženský indeferentizmus ktorý sa v tom čase rozširoval a odsúdil heslo absolútnej slobody svedomia chápanej ako právo človeka k vyznávaniu takých názorov ktoré sám uznal za správne a pravdivé, bez ohľadu na ich vzťah k objektívnej pravde. Hneď za tým pápež odmietol ideu rozluky Cirkvi a štátu ako škodlivú tak pre Cirkev ako aj pre štát: *Na základe prednesených žiadostí tých ľudí, ktorí chcú odluku Cirkvi od štátu a odstránenie vzájomnej zhody ktorá panuje medzi trónom a oltárom nemožno očakávať nič dobré ani pre náboženstvo ani pre monarchiu. Je očividne zjavné, že tohto súladu ktorý bol vždy taký priateľský a bol záujmom tak náboženstva ako aj panovníkov, obávajú sa tí, ktorí si vybrali neohraničenú slobodu.*²⁴

Podobné stanovisko zaujal aj pápež Pius IX. v encyklike *Quanta cura* z roku 1864 ku ktorej bol pripojený *Syllabus errorum*. Pápež v nej odmietol liberálne tendencie ktoré

prijali ľavicové hnutia zvlášť vo Francúzsku. Okrem iných názorov bolo odmietnuté aj tvrdenie: *Cirkev musí byť oddelená od štátu a štát od Cirkvi*.²⁵

Na negatívne postoje Gregora XVI. a Pia IX. voči snahám zavedenia systému odluky štátu a Cirkvi treba pozeráť v daných historických súvislostiach. Je dnes nepochybné, že tento postoj bol odpoveďou na heslá náboženského indiferentizmu a sekularizácie verejného života, ktorým sa dávalo významu nového náboženstva, ktoré malo vymeniť kresťanské náboženstvo.

Plnší výklad na tému vzájomných vzťahov medzi Cirkvou a štátom položil však až pápež Lev XIII. v svojich encyklikách: *Humanus genus* (1884), *Immortale Dei* (1885), *Libertas* (1888), *Rerum novarum* (1891), *Au milieu* (1892), *Annum ingresi sumus* (1902).

Svoje učenie Lev XIII. oprel na tradičnom kresťanskom dualizme ktorý rozlišuje dve odlišné a na sebe nezávislé spoločenstvá štátne a cirkevné. Obidve spoločenstvá majú slúžiť človeku: štát má slúžiť človekovi pri dosahovaní prirodzeného cieľa a Cirkev pri dosahovaní nadprirodzeného cieľa. Pápež sa protiví liberálnym tendenciám a tvrdí: Nie je možné oddeliť politiku od morálky spojenej s kresťanským náboženstvom.

V náuke Leva XIII. vystupuje rozlíšenie medzi tézou a hypotézou: Téma je ideál, zásada hovoriaca o tom ako to má vyzeráť, hypotéza zasa vyjadruje faktickú situáciu, ktorú treba realisticky rešpektovať. Podľa názoru Leva XIII. zásadu odluky Cirkvi od štátu treba vnímať ako absolútne chybnú, ktorá protirečí ideálu katolíckeho štátu v ktorom tak vládcovia ako aj poddaní rešpektujú hodnoty pravého náboženstva vo verejnom živote. Hovorí tiež, že je potrebné rozlíšiť odluku Cirkvi od štátu v radikálnej neregulovanej a nepriateľskej forme od formy miernejšej. Keď hovorí o absolútnej forme, má na mysli separáciu Cirkvi a štátu vo Francúzsku.

V encyklike *Au milieu*, ktorú adresoval biskupom a veriacim vo Francúzsku pápež Lev XIII. tvrdí, že odluka Cirkvi od štátu v svojej radikálnej forme smeruje až k tomu, aby všetky zákony štátu boli úplne odlúčené od Božieho prirodzeného práva a práva nadprirodzeného. V prípade keď štát úplne odstraňuje zo svojho zákonodarstva všetky hodnoty vyplývajúce z kresťanskej viery, vtedy odluka Cirkvi od štátu vedie k permanentnej vojne medzi štátom a Cirkvou. V takomto systéme všetky spoločenské inštitúcie sú vylúčené spod vplyvu Cirkvi. Cirkev svojou prirodzenou autoritou nemôže vplývať na vytváranie spoločenského života. Záležitosti náboženstva a kresťanskej morálky sú považované za súkromnú záležitosť jednotlivca a nemôžu ovplyvňovať jeho

postavenie v spoločnosti. V právnom systéme štátu, ktorý odmieta Cirkvi uznať ju za verejnú inštitúciu je Cirkev považovaná za súkromné združenie privátneho charakteru, ktoré nemá právo na nezávislosť a samostatnosť. Tieto tendencie, podľa pápežovho názoru, nie sú totožné s prirodzenou povahou Cirkvi, ktorá je dokonalou spoločnosťou verejného poriadku pochádzajúcou od Boha, má moc ohlasovania a vyučovania a má právo riadiť sa vlastným právom.

Aj napriek tomu, že pápež sa veľmi vehementne bráni uznať systém odluky Cirkvi od štátu a považuje ho za chybný, na druhej strane v encyklike *Longinqua oceani* (1895) veľmi oceňuje formu separácie v USA. Uznáva a pozitívne oceňuje Americkú ústavu a vzťah štátu voči cirkvám, v ktorom niet nepriateľstva ani prekážok. Súčasne však Lev XIII. podčiarkuje, žeby bolo mylné presvedčenie, že polozenie Cirkvi v tejto krajine je ideálne, čiže nepovažuje za správne, aby sa systém separácie v USA opakoval v ďalších krajinách. V USA bola totiž špecifická situácia vzhľadom na množstvo náboženstiev ktoré sa na území USA stretli.

Nástupcovia Leva XIII. sa v zásade držali zásad, ktoré boli ním vypracované. Treba však na záver povedať, že zásada odluky Cirkvi od štátu bola Cirkvou odmietnutá ako mylná. Na druhej strane však ohodnotenie rozličných foriem tejto separácie tak, ako sa rozvinuli v rozličných krajinách, bolo rôzne a záviselo od stupňa nepriateľstva voči Cirkvi a náboženstvu v zákonodarstve a činnosti jednotlivých štátov.

4. 2 Rôznorodosť systémov odluky štátu a Cirkvi v jednotlivých krajinách

Systémy v ktorých je Cirkev odlúčená od štátu sú rozličné. Záležia od historických okolností v ktorých vznikali. Niekedy majú charakter výslovne nepriateľsky, inokedy je separácia založená na rovnosti všetkých náboženských vyznaní. Poukážme si na niektoré príklady.

4. 2. 1 Separatizmus v Spojených štátoch Amerických

V Spojených štátoch Amerických je Cirkev odlúčená od štátu. Tento spôsob separácie však je hodnotený pozitívne. Jeho cieľom bolo od začiatku čím najdokonalejšie zharmonizovanie činnosti štátu a cirkevných spoločenských, ktorých je v Amerike veľmi veľa. Prvým krokom, po vyhlásení nezávislosti Ameriky od Anglického kolonializmu v oblasti náboženstva bolo proklamovanie náboženskej slobody. Stalo sa to už v Deklarácii z Virginie v roku 1776. Nasledujúcim právnym aktom bola Federálna ústava z roku 1787

a najmä jej Prvý dodatok k ústave z roku 1791. Tento dodatok bráni Kongresu Spojených štátov schváliť akýkoľvek zákon, ktorý by zakazoval nejaké náboženstvo a tiež ktorý by zaviedol nejaké náboženstvo ako úradné – štátne.

Aj keď tento spôsob separácie bol prijatý Apoštolskou stolicou s porozumením, neznamená, že neprináša problémy. Napr. Cirkvi sú vnímané ako súkromné združenia, cirkevné školy môžu byť podporované štátom len do určitej miery, vo verejných školách nemôže byť vyučované náboženstvo.

Na druhej strane sú všetky náboženstvá oslobodené od daní z príspevkov ktoré sú určené na ciele pre činnosť kultu, federálne inštitúcie ako je vojsko, nemocnice a iné môžu zamestnávať duchovných platených štátom. Štát tiež uznáva náboženskú formu prísahy, nepovažuje sa za ateistický a udržiava svojho vyslanca pri Apoštolskej stolici. Náboženstvo je prítomné vo všetkých oblastiach života americkej spoločnosti, sú rešpektované základné ľudské práva, sloboda zhromažďovania a rozvoja všetkých náboženských vyznaní.

4. 2. 2 Francúzsky separatizmus

Francúzsko nazval Ján Pavol II. pri svojej návšteve tejto krajiny najstaršou dcérou Katolíckej cirkvi. A skutočne, Franská ríša a je prví panovníci stáli pri rode evanjelizácie a pokresťančenia Európy. Práve preto je zaujímavý negatívny, až nepriateľský postoj tejto krajiny voči Cirkvi.

Pôvod tohto nepriateľského postoja sa väčšinou vidí vo Francúzskej revolúcii z roku 1789. Aj keď jej protagonisti nehlásali separatizmus od náboženstva, predsa už od začiatku ohraničovali Cirkev v jej právach. Dala si za úlohu vytvoriť nové náboženstvo na princípoch kultu rozumu. Počas francúzskej revolúcie bolo hlásané, že filozofia zabila náboženstvo. Tu je pôvod nepriateľskosti Francúzskej separácie, ktorá fakticky pretrváva až do dnes. V roku 1801 síce Napoleon uzavrel konkordát s Apoštolskou stolicou, ale v zákone o separácii Cirkvi od štátu z roku 1905 boli znova oživené antiklerikálne a protináboženské tendencie. Jeho cieľom bolo zlaicizovať samotné náboženstvo a dekristianizovať celú krajinu. Zrušil všetky predchádzajúce zákony a priniesol ustanovenia, na základe ktorých Francúzsky štát neuznáva náboženské spoločnosti a ich aktivity ani ako súkromnoprávne inštitúcie. Francúzsky právny poriadok ignoruje pojmy ako sú Cirkev, alebo cirkevná autonómia.

Náboženským spoločnostiam a cirkvám prislúhuje len všeobecný zákon z r.1901 o slobode spolčovania. Cirkev teda bola postavená na úroveň spolkov, alebo iných spoločenských organizácií. Vznikla tak kuriózna situácia, keď veriaci každé stretnutie, napríklad bežná denná omša, museli vopred ohlasovať a dostať oficiálne povolenie.

Francúzska ústava z r.1958 Cirkev ani nespomína, len sa odvoláva na ustanovenia Deklarácie práv človeka a občana, ktorá vznikla ako nepriateľský akt revolúcie v r.1789. V spomínanej ústave sa však Francúzska republika deklaruje ako laická, čo vyplýva aj zo zákona o odluke Cirkvi a štátu z r.1905.

Je jasné, že táto situácia nebola dlhodobo udržateľná a zo strany Katolíckej cirkvi bola priamo odmietnutá. Na základe toho došlo k určitým úpravám, ktoré neboli tak striktné represívne. Aj napriek tomu však zostalo dodnes mnoho úprav, ktoré veľmi sťažujú život Cirkvi. Napríklad, vyučovanie náboženstva na verejných školách je zakázané, pochopiteľne, že ani učebné osnovy náboženskej výchovy nie sú súčasťou oficiálnych školských osnov. Náboženstvo sa preto vyučuje len na farách. Rehoľné spoločnosti môžu svoju činnosť vykonávať len na základe špeciálneho povolenia osobitného štátneho úradníka. Aj tak sú však v svojej činnosti obmedzovaní. Napríklad, ak sú učitelia, nemôžu vyučovať na štátnych školách.

V posledných rokoch má Francúzska republika problémy pri uskutočňovaní tohto zákona s moslimskou komunitou, ktorá je v tejto krajine dnes veľmi silná. Zo strany moslimov je veľa protestov, pretože sa cítia ako skupina, ktorá je obmedzovaná v svojich právach.

Vplyv francúzskeho zákonodarstva ovplyvnil vzťahy medzi Cirkvou a štátom aj v ďalších krajinách ako je Belgicko, určitý čas aj Taliansko a Prusko v Nemecku.

4. 2. 3 Separatizmus v bývalom Sovietskom zväze a jeho satelitoch

Sovietsky zväz po októbrovej revolúcii v roku 1917 vytvoril nový model separácie Cirkvi a štátu. Stalo sa to Dekrétom Rady ľudových komisárov z roku 1918 *O odluke cirkvi od štátu*, ktorý podpísal samotný Lenin. Stalinská sovietska ústava z roku 1956 išla ešte ďalej. V jej texte sa hovorí: *Za účelom upevnenia voľnosti svedomia občanom Sovietskeho zväzu je Cirkev oddelená od štátu a škola od Cirkvi. Všetkým občanom sa uznáva právo vykonávania náboženského kultu a sloboda ateistickej propagandy.* Tieto zásady však boli chápané a uplatňované v svetle marxistickej a leninskej ateistickej

filozofie, ktorá vnímala Cirkev ako inštitúciu, ktorá hatí spoločenský rozvoj, ohlupovanie národa, ktorý namiesto toho aby budoval raj na zemi, očakáva lepší svet po smrti.

V konečnom dôsledku táto separácia mala za následok prenasledovania všetkého čo súviselo s náboženstvom. Tí, ktorí sa hlásili k nejakému náboženstvu boli postupne vylučovaní z verejného života, milióny ľudí trpelo pre vieru v sovietskych koncentračných táboroch – gulagoch a položilo za svoje náboženské presvedčenie aj svoj život.

Tento systém separácie sa uplatňoval aj v ostatných socialistických krajinách, ktoré sa po Druhej svetovej vojne, po Jaltskej konferencii, ocitli v područí Sovietskeho zväzu. Aj samotné Československo prestalo uplatňovať Modus vivendi, konkordát uzavretý s Apoštolskou stolicou. Aj keď predstavitelia komunistického štátu oficiálne nevyhlásili separáciu od Cirkvi, predsa sa miešali do jej záležitostí. Nárokovali si právo rozhodovať o menovaní biskupov, ich cieľom bolo založiť samostatnú Československú cirkev nezávislú od Ríma, zhabali cirkevný majetok, vypudili Cirkev zo škôl, poštátnili cirkevné školy, bez štátneho súhlasu nemohli vykonávať duchovní svoju činnosť ani sa nemohli opravovať či budovať nové cirkevné objekty.

4. 2. 4 Nemecký model odluky Cirkvi a štátu

Odluka Cirkvi a štátu v Nemecku sa datuje od vzniku Weimarskej republiky v r.1919. Nemecký model je voči cirkvám a náboženským spoločnostiam priaznivo naklonený. Najdôležitejším faktom je to, že rešpektuje ich autonómiu a zároveň štát spolupracuje s cirkvami a náboženskými spoločnosťami pri rozličných projektoch prinášajúcich dobro človeka. Cirkvi a náboženské spoločnosti majú verejnoprávnu subjektivitu.

Podobný systém ako je v Nemecku má aj Rakúska republika.

5. Nové chápanie vzťahov štátu a Cirkvi po Druhom vatikánskom koncile

Druhý vatikánsky koncil, sa zhodne so zámerom pápeža Jána XXIII. podujal na veľkolepé dielo obnovy života Cirkvi a metód realizácie jej zámerov v súčasnom svete. Do tohto zámeru bol vložený aj zámer vypracovania doktríny na tému obnovy vzťahov štátu a Cirkvi na nových základoch.

Novým v chápaní vzťahov Cirkev – štát ako to predstavil Druhý vatikánsky koncil – je opustenie čisto právneho chápania kresťanského dualizmu.

Od cisára Konštantína Veľkého a osobitne od cisára Teodózia Veľkého ktorý udelil kresťanstvu charakter oficiálneho, štátneho náboženstva, dualizmus bol uznaný ako spôsob spolužitia medzi dvoma, v svojom poriadku najvyššími, vládami: *sacerdotium* v poriadku duchovnom a *imperium* v poriadku časnom.

V období stredoveku začalo určité rozšírenie tohto pohľadu uvedením koncepcie vzťahu medzi dvoma spoločnosťami – cirkevnou a štátnou – z ktorých každá je v svojom poriadku považovaná za právne dokonalú.

Koncil predstavil tieto relácie v širšom kontexte prítomnosti Cirkvi vo svete, ktorého štát je jedným z podstatných elementov.

5. 1 Autonómia sveta

Spolu s novým chápaním Cirkvi v reflexii Druhého vatikánskeho koncilu, prišlo tiež hlbšie vysvetlenie pojmu sveta, ako synonyma celého časného poriadku.

Touto problematikou sa koncil zaoberal zvlášť v konštitúcii *Gaudium et spes*, o Cirkvi v súčasnom svete.

Svet v doktríne koncilu má niekoľko významov:

V širšom význame svet znamená celý kozmos ako **výsledok stvoriteľskej Božej moci**.

V užšom význame je to **svet ľudí**, ktorý sa ustavične rozvíja. Cirkev keď uvažuje o svete, *ma na zreteli ... svet ľudí čiže celá ľudská rodina so všetkými skutočnosťami uprostred ktorých žije; svet, javisko ľudských dejín, poznačený úsilím človeka, jeho porážkami a víťazstvami. Svet, o ktorom kresťania veria, že ho utvorila a udržiava láska Stvoriteľa; svet, čo síce upadol do otroctva hriechu, ale ktorý ukrižovaný a vzkriesený*

*Kristus, zlomiac moc zlého ducha, oslobodil, aby sa pretvoril podľa úmyslov Božích a dosiahol svoje završenie.*²⁶

V dejinách sveta – skúmaných v svetle Zjavenia – boli rozlíšené **dve následné etapy a to stvorenia a vykúpenia:**

Svet má svoju vlastnú hodnotu, ktorú dostal od Boha v úkone stvorenia. Uprostred stvoreného bytia najvyššiu hodnotu má človek, ktorý je stvorený na obraz a podobu Božiu a povolaný k tomu, aby pokračoval v diele stvorenia sveta a predovšetkým aby si svojimi schopnosťami, ktoré dostal od Boha a spôsobom ktorý je totožný s morálnym zákonom, podriadil celý kozmos.

Pravda o stvorení sveta, ako zdôraznil kardinál Karol Wojtyła, pomáha človekovi pochopiť zmysel existencie sveta a zmysel existencie človeka na tomto svete: *Táto pravda pomáha uviesť zásadný poriadok do celej sféry hodnôt. Pomáha napr. živiť presvedčenie, že človek má väčšiu hodnotu v tom čím je, než preto čo vlastní, ako to s Pavlom VI. tvrdí konštitúcia Gaudium et spes a čo nachádza svoje konzekvencie v ďalšom tvrdení, že technický pokrok... môže len akosi napomáhať zdokonaleniu človeka, ale sám o sebe toto zdokonalenie neuskutoční.*²⁷

Druhou etapou v dejinách sveta je vykúpenie, ktorým nám poslužil Kristus. Vykúpenie dalo človekovi nielen oslobodenie od prvotného hriechu, ktorý mu sťažoval dosiahnutie plného duchovného rozvoja, ale tiež **schopnosť byť účastný na Božom živote a dosiahnuť eschatologický cieľ – večnú spásu.** Spolu s človekom je celý kozmos povolaný k účasti na tomto nadprirodzenom diele obnovy.

Realizácia tohto diela v histórii sveta bola zverená Cirkvi. Do prostredia tejto vykupiteľskej misie Cirkvi vstupuje nielen **sprostredkovanie účasti na Božom živote, ale tiež pomoc svetu, aby sa staval viac ľudským.** A preto koncil tvrdí: *Cirkev, sledujúc svoj vlastný spasiteľný cieľ, sprostredkúva človeku nielen Boží život, ale určitým spôsobom šíri po celom svete odlesk jeho svetla najmä tým, že ozdravuje a pozdvihuje dôstojnosť ľudskej osobnosti, že upevňuje súdržnosť ľudskej spoločnosti a že dáva každodennej ľudskej činnosti hlbší zmysel a význam.*²⁸

Pojem sveta preto obsahuje všetky prejavy ľudských aktivít a inštitúcií utvorených človekom. Koncil potvrdzuje, že sem patria tieto zložky: ... *životné a rodinné hodnoty, kultúra, hospodárstvo, umenie, povolanie, politické spoločenské ustanovizne,*

²⁶ GeS 2.

²⁷ Ako vyššie 35 (6).

²⁸ Ako vyššie 40.

medzinárodné vzťahy atď'.²⁹ Medzi základnými zložkami celého časného poriadku koncil tiež menuje politické inštitúcie.

V koncilovej vízii sveta má **proklamácia jeho autonómie** podstatný význam. To neznamená, že je to nový objav v myslení Cirkvi, ale že táto autonómia **bola spresnená**.

Táto proklamácia obsahuje **aspekt ontologický a normatívny**:

Autonómia sveta v aspekte ontologickom spočíva v tom, že **všetky zložky časného poriadku**, teda hodnoty života a rodiny, kultúra, hospodárstvo, umenie, povolania, ustanovizne politických spoločenstiev, medzinárodné vzťahy atď., ako aj ich rozvoj a pokrok, nielenže pomáhajú človeku dosiahnuť posledný cieľ, ale **majú aj svoju vlastnú, Bohom danú hodnotu tak samy osebe, aj ako čiastky celkového časného poriadku...**³⁰

Autonómia sveta v aspekte normatívnom spočíva v tom, že **všetky veci práve nakoľko sú stvorené, majú (...) vlastné zákony a svoj poriadok**: toto musí človek rešpektovať tým, že uznáva príslušné metódy jednotlivých náuk a technických odborov.³¹

Tým, že Cirkev uznáva autonómiu sveta v časnom poriadku zároveň prichádza k povinnosti **rešpektovania tejto autonómie, ktorá zaväzuje každého človeka**. Toto potvrdenie autonómie sveta však ide ešte ďalej. **Cirkev uznáva, že jej úlohou je napomáhanie svetu, aby mohol naplno realizovať svoje vlastné ciele**.

Keďže skutočný cieľ Cirkvi nie je politický ale náboženský, Cirkev preto neohrozuje svet, ani mu nekonkuruje ale chce aby pre obe strany bola na prvom mieste a nadovšetko spolupráca pre dosiahnutie spoločného cieľa, ktorým je dobro človeka, rozvoj ľudského spoločenstva v rozmere národnom i medzinárodnom.

Zároveň koncil podčiarkuje **nevyhnutnosť zanechania pomýleného chápania autonómie sveta, podľa ktorého stvorené veci nepodliehajú zákonom ktoré boli ustanovené Stvoriteľom**. Poukazuje tiež na škodlivé konzekvencie, ktoré z toho pre človeka vyplývajú: *Ak sa však pod autonómiou časných vecí rozumie, že stvorené veci sú nezávislé od Boha a že človek ich môže používať bez zreteľa na Boha, vtedy nikomu, kto uznáva Boha, nemôže uniknúť, do akej miery sú pomýlené podobné názory. Ved' stvorenie bez Stvoriteľa zaniká. Ostatne všetci veriaci ktoréhokoľvek náboženstva vždy počuli hlas Boží a vnímali jeho prejavy v reči stvorenstva. Ba zabúdaním na Boha sa zacloňuje samo stvorenie.*³² Koncil

²⁹ AA 7.

³⁰ AA 7.

³¹ GeS 36.

³² Ako vyššie 36.

teda vystríha pred falošnou autonómiou a osobitne pred jej škodlivými konzekvenciami pre celý časný poriadok.

Autonómia sveta má teda charakter relatívny. Jej absolutizovanie v praxi sa stáva prameňom rôznych deviácií v ľudskom živote v individuálnom i spoločenskom rozmere. Zneužitie tejto autonómie sa stáva prameňom rozličných foriem zotročenia človeka v osobnom živote ako je alkoholizmus, narkománia a tiež je zdrojom rozličných spoločenských konfliktov.

5. 1. 1 Autonómia politického spoločenstva ako súčasť autonómie sveta

Koncilová deklarácia autonómie politického spoločenstva, ako sme vyššie opísali, je integrálnym elementom autonómie celého časného poriadku. Je preto jasné, že politické spoločenstvo participuje na autonómii sveta.

Znamená to, že politické spoločenstvo má svoju autonómiu v aspekte ontologickom, čiže má svoju vlastnú objektívnu hodnotu a má svoju hodnotu aj v aspekte normatívnom, čiže riadi sa svojimi vlastnými zákonmi. Cirkev zo svojej strany uznáva autonómiu politického spoločenstva v oboch aspektoch.

Významný je tiež poznatok, že koncil nepoužíva v svojich dokumentoch tradičný názov *štát* ale *politické spoločenstvo* na označenie tej istej skutočnosti. Táto zmena terminológie nie je bez významu. Ide tu totiž o zmenu akcentov v chápaní podstatných elementov tej istej skutočnosti. V predkoncilovej náuke bol silne zdôrazňovaný inštitucionálny model štátu, v ktorom bol zdôrazňovaný element vlády. V chápaní *politického spoločenstva* je však silnejší dôraz kladený intencionalne väzby, ktoré spájajú jednotlivých členov pri dosahovaní tých istých hodnôt.

Podstatná hodnota každého politického spoločenstva tkvie v tom, že má vlastné spoločné dobro, ku ktorému sú nasmerovaní ľudia ktorí ho vytvárajú. *Politické spoločenstvo jestvuje teda v záujme verejného dobra*, v ňom má plné opodstatnenie a svoj zmysel a z neho odvodzuje aj svoje pôvodné a vlastné právo.³³ Spoločné dobro je teda zmyslom existencie štátu, chápaného v spoločenskom rozmere. Toto dobro vo vzťahu k človekovi má inštrumentálny charakter. Spoločné dobro štátu, podľa názoru koncilu,

však spočíva v súhrne spoločenských podmienok, v ktorých by mohli jednotlivci, rodiny a organizácie plnšie a ľahšie dosiahnuť svoju vlastnú dokonalosť³⁴.

V každom politickom spoločenstve je nevyhnutná vláda ako stabilizujúci a systematizujúci činiteľ túžob všetkých jeho členov. *Aby sa teda politické spoločenstvo nerozpadlo tým, že každý sleduje len svoj vlastný náhľad, je potrebná autorita, ktorá by usmerňovala sily všetkých občanov k spoločnému dobru nie mechanicky a despoticky, ale predovšetkým ako mravná sila, ktorá sa opiera o slobodu a o zmysel pre zodpovednosť za prevzaté úlohy a povinnosti.*³⁵

Autonómia politického spoločenstva v aspekte normatívnom spočíva v zachovávaní mravného poriadku v práve, ktoré je ustanovené vládou. Koncil zdôrazňuje, že vykonávanie politickej moci v spoločenstve ako takom, ako aj v ustanovizniach, ktoré reprezentujú verejné záujmy, má sa vždy uskutočňovať v rámci mravného poriadku v prospech všeobecného dobra – ktoré však treba chápať dynamickým spôsobom – podľa právneho poriadku ktorý bol, alebo má byť zákonite stanovený.³⁶ Ide tu o právny poriadok, legálne ustanovený kompetentnou vládou štátu. Koncil zároveň zdôrazňuje požiadavku, aby vlády štátov neprekráčali pri tvorbe zákonov hranice mravného poriadku.

V súčasnom svete existujú rôzne modely štátu. Možno ich predovšetkým rozlíšiť na dva protichodné: totalitné a demokratické. Ponúka sa otázka: Aký je postoj Cirkvi voči týmto modelom? V odpovedi treba najprv povedať, že úlohou Cirkvi nie je navrhovanie niektorého modelu ľuďom, avšak Cirkev hodnotí tieto modely z hľadiska spomínaného kritéria spoločného dobra. Z tohto uhla pohľadu zaujala absolútne negatívne stanovisko k modelu totalitného štátu, na druhej strane s uznaním sa obracia na model demokratického štátu. Súčasná doktrína Cirkvi v tejto materii je zosumarizovaná v encyklike Jána Pavla II. *Centesimus annus* (1991).

5.3 Právne aspekty autonómie Cirkvi a štátu v svojej oblasti

Zásada vzájomnej autonómie a nezávislosti Cirkvi a politického spoločenstva v svojej oblasti obsahuje nielen platformu morálnu, ale tiež právnu. Morálne aspekty autonómii týchto spoločenstiev sme predstavili vyššie. Zostala nám však ešte úloha vysvetliť otázku, aké sú právne aspekty tejto autonómie?

³⁴ Ako vyššie.

³⁵ Ako vyššie.

³⁶ Ako vyššie.

V odpovedi treba potvrdiť, že nezávislosť každého z týchto dvoch spoločenstiev rozličnej povahy na platforme práva je stotožňovaná so suverenitou. Vyplýva to z všeobecne uznávaných a medzinárodným právom prijatých dvoch typov suverenity a to časnej a duchovnej.

Atribút časnej suverenity, nazývanej tiež teritoriálnou, prisluguje štátom a ich reprezentantom čiže vládam ako najvyšším orgánom štátov. Je to teritoriálna suverenita v tom zmysle, že najvyššie orgány daného štátu nerozdelene vládnu ľudu, ktorý sa nachádza na ich teritóriu.

Nie je však potrebné túto suverenitu chápať absolútnym spôsobom, ktorý by mohol vylúčiť rešpektovanie morálneho poriadku, ktorý vyplýva z ľudskej prirodzenosti. Preto Druhý vatikánsky koncil zdôrazňuje, že *vykonávanie politickej moci v spoločenstve ako takom, ako aj v ustanovizniach, ktoré reprezentujú verejné záujmy, má sa vždy uskutočňovať v rámci mravného poriadku v prospech všeobecného dobra – ktoré však treba chápať dynamickým spôsobom – podľa právneho poriadku, ktorý bol, alebo má byť zákonnite ustanovený. V tom prípade sú občania vo svedomí viazaní poslúchať. Z toho jasne vyplýva i zodpovednosť, dôstojnosť a význam tých, čo stoja na čele.*³⁷ Suverenita štátu teda nevyklučuje mravnú a právnu zodpovednosť osôb ktoré majú v rukách suverénnu politickú vládu.

Právny atribút duchovnej suverenity prisluguje Katolíckej cirkvi, ktorú reprezentuje Apoštolská stolica. Cirkev zo svojej strany rešpektuje suverenitu štátu v časnom poriadku a zároveň vyžaduje od štátu aby rešpektoval jej vlastnú suverenitu v poriadku duchovnom. Preto Druhý vatikánsky koncil vyslovuje tento postulát: *No nech jej je vždy* (Cirkvi – pozn. autora) *a všade dovolené hlásať v naozajstnej slobode vieru, učiť svoju náuku o spoločnosti, nehatene plniť svoje poslanie medzi ľuďmi a vyniesť morálny úsudok aj o veciach týkajúcich sa politického poriadku, keď si to vyžadujú základné ľudské práva alebo spása duší, používajúc všetky a výlučne tie prostriedky, ktoré sú v zhode s evanjeliom a zodpovedajú dobrou všetkých podľa rozličných časových okolností a pomerov.*³⁸

Atribút suverenity je spojený s verejnoprávnou subjektivitou v medzinárodných vzťahoch. Predtým sa táto subjektivita uznávala jedine štátom a jeho najvyššími orgánmi. Dnes je táto subjektivita uznávaná aj medzinárodnými nadštátnymi organizáciami. Katolícka cirkev, reprezentovaná Apoštolskou stolicou je jediná náboženská organizácia

³⁷

GeS 74.

³⁸

Ako vyššie 76.

ktorá má v medzinárodných vzťahoch verejnu právnu subjektivitu. V týchto vzťahoch bola predtým Katolícka cirkev chápaná ako organizmus analogický k štátnemu spoločenstvu. Dnes, berúc do úvahy nadnárodnú a neštátnu štruktúru cirkevného spoločenstva, treba Cirkev chápať ako medzinárodnú organizáciu majúcu duchovnú suverenitu.

Tým, že Druhý vatikánsky koncil zanechal koncepciu dvoch spoločností, právne dokonalých, za aké boli považované Cirkev a štát, a tiež že opustil nároky Cirkvi pre vykonávanie *nepriamej vlády v časnom poriadku*, v učení verejného cirkevného práva, vznikla otázka: aké z tejto skutočnosti vyplývajú právne závery? V odpovediach na túto otázku sa v právnickej literatúre na Západe zjavili rôzne názory. Dva z nich však sú zásadné:

1. Podľa prvého z týchto názorov, Cirkev i politické spoločenstvo sú v svojich oblastiach celkom autonómne a suverénne, avšak cirkevná autorita je absolútne nekompetentná zasahovať do vnútorných záležitostí štátu a vláda štátu je absolútne nekompetentná zasahovať do vnútorných záležitostí Cirkvi. Následne, tým že sa vzala do úvahy skutočnosť, že Cirkev uznáva autonómiu svetských veriacich v realizácii misie Cirkvi v svete, došli obhajcovia tohto názoru k mienke, že vzťahy medzi Cirkvou a štátom treba zredukovať len do jednej základnej oblasti, ktorá je vyjadrená politickou činnosťou katolíkov, ako svetských veriacich a občanov štátu. Ako konzekvencia z toho tvrdenia vyplýva názor, že je potrebné opustiť rôzne formy inštitucionálnych vzťahov medzi štátom a Cirkvou ktoré vznikli v minulosti a tak isto zanechať reguláciu vzťahov medzi štátom a Cirkvou cestou dvojstranných zmlúv či konkordátov.

2. Druhý názor zaujíma miernejšiu pozíciu. Podľa tohto názoru z toho, že Cirkev uznala na Druhom vatikánskom koncile autonómiu svetských kresťanov v realizácii misie Cirkvi v svete nevyplýva, že tým zanechala aj atribút autonómie a nezávislosti Cirkvi, ktorej titulárom je cirkevná hierarchia. Túto argumentáciu treba podporiť ešte tým, že Cirkev na Druhom vatikánskom koncile neopustila zásadu svojej duchovnej suverenity a verejnoprávnej subjektivity v medzinárodných vzťahoch.

Je preto potrebné zanechať radikálne postuláty ktoré vyjadruje prvý zo spomínaných názorov a priznať správnosť druhému názoru, ktorý našiel svoje potvrdenie v pokoncilovej praxi Apoštolskej stolice v medzinárodných vzťahoch.

5. 4 Zásada spolupráce Cirkvi a štátu

Druhý vatikánsky koncil v konštitúcii *Gaudium et spes*, o Cirkvi v súčasnom svete okrem zásady rešpektovania autonómie a nezávislosti Cirkvi a štátu v svojej oblasti jasne poukázal aj na zásady spolupráce medzi nimi:

*...obidve (Cirkev a štát pozn.) i keď z rozličného titulu, stoja v službe osobného a spoločenského povolania toho istého človeka. Túto službu budú môcť tým účinnejšie vykonávať na ošoh všetkým, čím lepšie budú medzi sebou udržiavať zdravú spoluprácu, ktorá berie do úvahy miestne a časové okolnosti.*³⁹

Ídea spolupráce medzi Cirkvou a štátom nie je nová. Má svoju bohatú a dlhú históriu, ktorej počiatky siahajú do 4. stor. Koncil sa nezastavil len na jej potvrdení, ale dal jej aj nový obsah.

Zásada spolupráce cirkvi a štátu nie je nová. Jej základ položil už cisár Konštantín Veľký, v štvrtom storočí, ktorý po období prenasledovania ktoré trvalo skoro 250 rokov udelil Cirkvi slobodu a zároveň sa stal garantom Cirkvi ako verejnoprávnej inštitúcie. Tým zároveň položil základ pre spoluprácu obidvoch týchto inštitúcií. Jej výsledkom mal byť spokojný človek, o ktorého je postarané materiálne aj duchovne. Táto spolupráca bola vždy chápaná a cenená ako nevyhnutná podmienka pre rozvoj Cirkvi aj štátu. Historická skúsenosť zároveň ukazuje, že kedykoľvek do seba tieto dve inštitúcie narazili, či to už bolo vinou jednej alebo druhej strany, spôsobovalo to utrpenie a zlo obyčajnému človeku.

Táto skúsenosť sa preto často premieta aj do spolupráce medzi Cirkvou a moderným štátom. Cirkev aj v dnešných časoch akcentuje tento charakter vzťahov so štátom. V pastorálne konštitúcii Druhého vatikánskeho koncilu *Gaudium et spes* o Cirkvi v súčasnom svete o tom hovorí: *Politické spoločenstvo a Cirkev sú na svojom vlastnom poli pôsobnosti od seba navzájom nezávislé a samosprávne. Ale obidve, i keď z rozličného titulu, stoja v službe osobného a spoločenského povolania toho istého človeka. Túto službu budú môcť tým účinnejšie vykonávať na ošoh všetkým, čím lepšie budú medzi sebou udržiavať zdravú spoluprácu, ktorá berie do úvahy aj miestne a časové okolnosti.*⁴⁰

Keď cisár Konštantín Veľký, po období prenasledovania ktoré trvalo dve a pol storočia, proklamoval slobodu vyznávania kresťanského náboženstva a zaručil inštitúciám Cirkvi tie práva ktoré prináležia právnickej osobe, vytvoril zároveň právne základy pre spoluprácu medzi Cirkvou a štátom. Aj keď táto zásada nebola v tom čase výslovne

³⁹ Ako vyššie 76.

⁴⁰ Ako vyššie.

proklamovaná, v praxi bola zrealizovaná. V Rímskom kresťanskom cisárstve, tak v staroveku aj v stredoveku, bola táto spolupráca naplno doceňovaná ako nevyhnutná podmienka zamýšľaného rozvoja Cirkvi aj štátu. Ivon z Chartres, jeden z vynikajúcich stredovekých kánonistov vyslovil takúto myšlienku: *cum regnum et sacerdotium inter se conveniunt, bene regitur mundus, floret at fructificatur Ecclesia*. - *Keď vláda svetská a cirkevná sa medzi sebou zhodujú, je dobre riadený svet, kvitne a prináša ovocie Cirkvi*. Naplno bola táto spolupráca oceňovaná aj v novoveku osobitne v cirkevných štátoch, a preto kontraverzné problémy a ťažkosti, s ktorými sa stretávala prax boli riešené prostredníctvom konkordátov.

Cirkev v svojej doktríne jasne zdôraznila túto zásadu aj v súčasných časoch, keď laické štáty, opreté o ideológiu krajného liberalizmu, realizovali separáciu – odluku Cirkvi od štátu. Apoštolská stolica zdôraznila nevyhnutnosť vzájomnej spolupráce medzi štátom a Cirkvou pre dobro tých istých ľudí, ktorí sú veriacimi Cirkvi a zároveň občanmi štátu. Takéto princípy nachádzame zvlášť v encyklikách Leva XIII.

Druhý vatikánsky koncil, potvrdil túto zásadu a zo svojej strany zdôraznil, že spolupráca medzi Cirkvou a štátom má byť zdravá (*sana cooperatio*). Toto zdôraznenie nie je náhodile. Nie o každej spolupráci medzi Cirkvou a štátom možno povedať, že je *zdravým*. Núka sa otázka, aké elementy má splniť zdravá spolupráca? V odpovedi predovšetkým treba potvrdiť, že nevyhnutnou podmienkou skutočnej spolupráce je rešpektovanie vyššie spomínaných zásad *autonómie a nezávislosti štátu a Cirkvi a náboženskej slobody*.

Preto správne chápanie tejto zásady má nasledovné elementy: uznanie spoločného dobra ľudskej osoby ako nadradeného dôvodu spolupráce pre obidve strany; rešpektovanie osobitných úloh ktoré má každá strana a dohodnúť sa na spôsoboch a formách spolupráce.

5.5 Dôvody spolupráce štátu a Cirkvi

Kľúčové miesto v problematike spolupráce medzi Cirkvou a štátom zaujíma ustálenie dôvodov, pre ktoré obidve spoločenstvá odlišnej prirodzenosti majú spolupracovať. Chápanie týchto dôvodov podliehalo v doktríne a cirkevnej praxi značnej evolúcii. V klasickom cirkevnom verejnom práve sa rozlišovali dva motívy tejto spolupráce:

1. Motív negatívny, ktorý spočíval na zápase a víťazstve nad morálnym zlom, čiže hriechom (*ratio peccati*).

2. Motív pozitívny, ktorý spočíva na vzájomnej pomoci pri dosahovaní dobra (*ratio boni perficiendi*).

V tradičnom chápaní na prvom mieste je postavený motív negatívny. Avšak v súčasnom chápaní na prvé miesto sa dostal motív pozitívny. Silnejšie sa akcentuje potreba spolupráce Cirkvi a štátu, pre dosiahnutie spoločného dobra v rozmere spoločenského života, čiže, ako hovorí Druhý vatikánsky koncil – z dôvodu *služby pre dobro všetkých*. Netreba však opomínať negatívny motív, čiže spoluprácu s úmyslom zápasu a víťazstva nad patologickými javmi ľudského života v rozmere individuálnom i spoločenskom.

Súčasný zdôvodnenie spolupráce Cirkvi a štátu je chápané v kontexte dvoch základných zásad spoločenského života, ktorými sú princíp spoločného dobra a vzájomnej pomoci (*subsidiarita*). Preto Konci silne zdôraznil požiadavku, aby obidve spoločenstvá, politické i cirkevné, *i keď z rozličného titulu, stoja v službe osobného a spoločenského povolania toho istého človeka*.⁴¹ Skutočným cieľom spolupráce obidvoch spoločenstiev je teda spoločné dobro ľudskej osoby.

V čom spočíva toto spoločné dobro? V spoločenskej náuke Cirkvi nachádzame celý rad odpovedí na túto otázku. Predovšetkým si však treba uvedomiť, že spoločné dobro je chápané rovnako v zmysle inštrumentálnom – inštitucionálnom (súhrn podmienok, ktoré ľudom umožňujú dosahovanie všestranného osobného rozvoja), ako aj v zmysle esenciálnom (normatívne garancie pre dosiahnutie plného rozvoja človeka). Ján XXIII. v encyklike *Mater et Magistra* tvrdí, že úlohou štátu je *starosť o spoločné dobro v časnom poriadku*.⁴² Následne v encyklike *Pacem in terris* vysvetľuje, že spoločné dobro *totiž veľmi úzko súvisí s ľudskou prírodou a preto si nemôže zachovať celistvosť svojej najvnútornejšej podstaty a plnosť svojej účinnosti, iba ak sa neprestane brať zreteľ na ľudskú osobu*.⁴³ A pripomína tiež tézu vyjadrenú skôr v encyklike *Mater et Magistra*, že spoločné dobro obsahuje *súhrn spoločenských podmienok, ktoré umožňujú a napomáhajú dokonalý rozvoj ľudskej osobnosti všetkých*.⁴⁴

Starosť o spoločné dobro zasahuje kompetenciu Cirkvi z dôvodu transcendentného rozmeru ľudskej osobnosti. Túto pravdu Ján XXIII. nasledovne zdôrazňuje: *Keďže ľudia majú i telo i nesmrteľnú dušu, nemôžu v tomto časnom živote naplno uspokojiť svoje*

⁴¹ GeS 76.

⁴² MM 20.

⁴³ PT s. 12.

⁴⁴ PT s. 13.

*potreby ani dosiahnuť dokonalé šťastie. Preto treba smerovať k spoločnému dobru pomocou adekvátnych metód a prostriedkov, ktoré by nielen neprekážali večnému vykúpeniu ľudí, ale pomáhali pri jeho dosahovaní.*⁴⁵ Podstatným dôvodom spolupráce Cirkvi a štátu je teda úsilie o posilnenie možností rozvoja ľudskej osobnosti a jej realizácie. Osobitne silno túto pravdu podčiarkuje Ján Pavol II., zvlášť v svojej prvej encyklike *Redemptor hominis* (1979).

Spoločné dobro ako dôvod spolupráce Cirkvi a štátu podľa Krukovského obsahuje tri základné komponenty. Sú to: dobro človeka, dobro rodiny a dobro národa.⁴⁶ Toto dobro je chápané v dvojakom normatívnom rozmere: etickom a právnom. Človek, rodina a národ sú chápané ako podmety práv a povinností v úsilí o dosahovanie potrebných materiálnych i duchovných dobier. Preto im štát i Cirkev majú pri realizácii týchto práv pomáhať. Vzájomné relácie medzi Cirkvou a štátom treba preto chápať v kategóriách vzájomných práv a povinností vzhľadom na ich nasmerovanie k človekovi, rodine a národu.

5. 5. 1 Dobro človeka

Prvým komponentom dôvodu spolupráce Cirkvi a štátu je dobro človeka. Cirkev uznáva primát človeka v hierarchii všetkých stvorených bytí žijúcich na Zemi. Ten primát je chápaný na platforme rovnako ontologickej ako aj etickej a právnej. Cirkev hlása koncepciu človeka ako osoby vystrojenej nepozbaviteľnou dôstojnosťou ktorej podstatným elementom je rozumnosť a sloboda; ako osoby nasmerovanej k dosahovaniu materiálnych a duchovných dobier, nevyhnutných pre jej rozvoj a dosiahnutie dokonalosti. Človek ako osobné bytie je podmetom nepozbaviteľných práv a povinností aj vo vzťahu k iným bytiam. Ako osobné bytie nemôže byť znásilňovaný nijakou spoločnosťou. Naopak, všetky formy spoločenského života tiež Cirkev i štát majú slúžiť človekovi, majú mu teda pomáhať pri dosahovaní potrebných dobier.

Spolupráca Cirkvi a štátu na platforme etickej spočíva teda na službe človekovi pri dosahovaní náležitých dobier a v platforme právnej na zachovávaní práv ktoré mu prináležia na základe jeho ľudskej dôstojnosti. Každé z týchto spoločenstiev má smerom k človekovi plniť svoje vlastné úlohy.

⁴⁵ PT s.15.

⁴⁶ KRUKOWSKI J.: *Kościół i państwo*, Redakcja wydawnictw Katolickiego uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993 s. 116.

1. Úlohou Cirkvi je predovšetkým ohlasovanie ľudských práv a výchova ľudí k zachovávaní týchto práv.

Treba si uvedomiť, že koncepcia prirodzených práv človeka je hlboko zakorenená v kresťanskej antropológii, ktorá spolu s grécko rímskou filozofickou a právnickou tradíciou vytvárala Európsku kultúru. Paradoxná situácia nastala v období od 18. – 19. stor. keď Cirkev zaujala negatívne postoje k hnutiam za slobodu a prvým deklaráciám o ľudských právach, ktoré ich sprevádzali a ktoré boli hlásané liberálnymi štátmi. Pápežská komisia *Iustitia et Pax* v dokumente *Cirkev a ľudské práva* dáva následné vysvetlenie tohto javu: *Veľké zmeny spôsobené novými ideálmi slobody, pokroku a ochrany ľudských práv, hlásané Osvietenstvom a Francúzskou revolúciou (storočie Osvietenstva), laicizácia spoločnosti ktorá vznikla ako reakcia na klerikalizmus, akútna potreba postaviť sa na odpor neutralite postojov, naturalizmu a predovšetkým totalitárnemu a antiklerikálnemu laicizmu (v svojich konzekvenciách liberálnemu, ale voči Cirkvi a všetkým formám náboženstva agresívnemu) často nútila pápežov k zaujímaniu ostrážitých, negatívnych a občas tiež nepriateľských a odsudzujúcich postojov (30).*

Počnúc od pápeža Leva XIII. Cirkev postupne rozvíja vlastnú koncepciu ľudských práv. Významný vklad k rozvoju tejto koncepcie priniesol Ján XXIII., Druhý vatikánsky koncil a pokonciloví pápeži.

Prvý, obšírny katalóg ľudských práv v učení Cirkvi predložil Ján XXIII. v encyklike *Pacem in terris*. Tento katalóg je v značnej miere podobný s katalógom proklamovaným Plenárnym zhromaždením spojených národov vo *Všeobecnej deklarácii ľudských práv*. Druhý vatikánsky koncil venoval tejto problematike mnoho úvah vo vieroučnej konštitúcii *Gaudium et spes* o Cirkvi v súčasnom svete, v deklarácii o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*, v dekréte o spoločenských oznamovacích prostriedkoch *Inter mirifica*, v deklarácii o kresťanskej výchove *Gravissimum educationis*.

K dôležitejším pokoncilovým dokumentom z tejto matérie treba tiež pripočítať dokument biskupskej synody *Ľudské práva a zmierenie* (r.1974) a dokument Pápežskej komisie *Iustitia et Pax* *Cirkev a ľudské práva* (1975). V tomto dokumente Pápežská komisia uviedla najobsiahlejší katalóg ľudských práv podľa učenia Cirkvi. Charakteristické je delenie týchto práv na: základné práva a slobody a občianske, politické, ekonomické, spoločenské a solidárne práva. Prínos Cirkvi k realizácii týchto práv spočíva v službe ustavičného učenia, neustálej a praktickej výchove jednotlivcov a spoločenstiev k ich rešpektovaniu a poukazovanie na ich akékoľvek potieranie, osobitne vládami štátov.

Ohlasovanie ľudských práv Cirkvou patrí k jej evanjelizačnej misii. Ján Pavol II. problematiku ľudských práv postavil na prvé miesto svojej pastoračnej činnosti. Podobne ako Ján XXIII. na prvé miesto uprostred ľudských práv postavil právo človeka na život a osobitne akcentuje právo na život nenarodených detí a tiež ľudí postihnutých a nevyliciteľne chorých. Postuluje dodržiavanie týchto práv štátnym zákonodarstvám. Mnohé zo svojich úvah tiež venoval právam na slobodu, uprostred ktorých stavia na prvé miesto právo na náboženskú slobodu. Veľkú váhu tiež prisudzuje právam ľudí práce, ktorým venoval svoju encykliku *Laborem exercens* (1981).

2. Úlohou štátu voči ľudským právam je ich uznanie v plnom rozmere a to vo vlastnom právnom systéme a zabezpečenie podmienok ich využívania a tiež prijatie spoluzodpovednosti za ich dodržiavanie, vykonávanie a ochranu. V oblasti zachovávanía ľudských práv vládami jednotlivých štátov Ján Pavol II. sa vyjadril takto: *...základnou povinnosťou verejnej moci je starostlivosť o spoločné dobro spoločnosti; z toho základné práva verejnej moci. Ale vlastne v mene týchto predpokladov, týkajúcich sa objektívneho, etického poriadku, práva verejnej moci neslobodno chápať ináč ako na základe rešpektovania objektívnych a neporušiteľných práv človeka. Spoločné dobro ktorému verejná moc slúži v štáte, sa dosahuje naplno len vtedy, keď všetci občania sú si istí svojimi právami. V opačnom prípade nevyhnutne prichádza k rozkladu spoločnosti, k opozícii občanov voči verejnej moci alebo k situácii útlaku, zastrašovania, násilia, teroru. O tom nám poskytli dostatok príkladov totalitné režimy nášho storočia.*⁴⁷

5. 5. 2 Dobro rodiny

Druhým základným komponentom spoločného dobra ako dôvodu spolupráce Cirkvi a štátu je dobro rodiny. V učení Cirkvi rodina je chápaná ako základná spoločenská skupina, ktorá je nevyhnutná pre rozvoj každého človeka nie menej ako politické spoločenstvo. Druhý vatikánsky koncil tvrdí: *Medzi spoločenskými zväzkami, ktoré človek potrebuje pre svoje zdokonaľovanie, niektoré bezprostrednejšie zodpovedajú jeho najvnútornejšej podstate, ako rodina a politické spoločenstvo; iné vznikajú skôr z jeho slobodného rozhodnutia.*⁴⁸

Rodina je podmetom základných práv a povinností, ktoré sú analogické k ľudským právam.⁴⁹ Vysvetlenie a upresnenie týchto práv ktoré patria rodine v ľudskom

⁴⁷ RH 17.

⁴⁸ GeS 25.

⁴⁹ GeS 42.

spoločenstve dáva Ján Pavol II. v apoštolskej adhortácii *Familiaris consortio* (1981). Na základe tohto dokumentu Apoštolská stolica vypracovala a publikovala *Chartu práv rodiny*. Tento katalóg obsahuje nasledujúce práva:

- *Žiť a rásť ako rodina. To znamená právo každého človeka, aj chudobného, založiť si rodinu a mať primerané prostriedky na jej udržovanie.*

- *Právo na zodpovedné odovzdávanie života a výchovu detí.*

- *Právo na intímny ráz manželského a rodinného života.*

- *Právo na stabilitu manželského zväzku a stavu.*

- *Právo vychovávať deti podľa vlastných tradícií a náboženských i kultúrnych hodnôt pomocou potrebných prostriedkov a inštitúcií.*

- *Právo na fyzické, sociálne, politické a hospodárske zabezpečenie, najmä pokiaľ ide o chudobných a chorých.*

- *Právo na primeraný príbytok pre dôstojný rodinný život.*

- *Právo prejavu a zastúpenia pred hospodárskymi sociálnymi a kultúrnymi verejnými úradmi, aj nižšími, a to priamo, alebo pomocou združení.*

- *Právo združovať sa s inými rodinami a inštitúciami na primerané a starostlivé plnenie vlastnej úlohy.*

- *Právo chrániť neplnoletých pomocou vhodných inštitúcií a zákonov pred škodlivosťou drog, pornografiou, alkoholizmom atď.*

- *Právo na slušnú rekreáciu, ktorá by podporovala aj rodinné hodnoty.*

- *Právo starých osôb na dôstojný život a dôstojnú smrť.*

- *Právo vysťahovať sa z vlasti ako rodiny za hľadaním lepšieho života.⁵⁰*

Tieto práva rodiny majú spoločenský rozmer. Znamená to, že všetky formy spoločenského života majú byť usmernené k rodine, čiže jej pomoci pri realizácii práv a povinností ktoré jej patria. Rodina totiž úplne samostatne, bez pomoci väčších spoločenských skupín, nie je schopná dosahovať dobier ktoré jej patria. Osobitnú úlohu majú Cirkev a štát.

Cirkev pomáha rodine svojou dušpastierskou činnosťou, ktorá v sebe obsahuje prípravu na manželstvo a starostlivosťou o manželstvo a rodinu osobitne v oblasti správne zorganizovanej náboženskej a mravnej výchovy detí.⁵¹

⁵⁰ FC 46.

⁵¹ FC 65-85.

Štát má rodine zabezpečiť hospodársku, spoločenskú, pedagogickú, politickú a kultúrnu pomoc ktorá je nevyhnutná k tomu, aby rodiny mohli ľudským spôsobom vykonávať svoje úlohy.⁵²

Ján Pavol II. obracia svoju pozornosť na jav porušovania práv rodiny rôznymi inštitúciami a osobitne štátom a na váhavosť intervencií štátu pri jeho pomoci rodine. Osobitne škodlivé je zasahovanie štátu do vnútorných záležitostí rodiny a najmä do oblasti výchovy detí. Štát má pomáhať rodine pri plnení jej úloh, zvlášť pri ochrane stability a nerozlučiteľnosti manželstva. Štát však nemá obmedzovať rodinu pri plnení jej úloh mimo hraníc keď je to nevyhnutné.

Najširšou oblasťou spolupráce Cirkvi a štátu má byť pomoc rodine pri výchove detí a mládeže. Rodičia samotní nie sú v stave zabezpečiť svojim deťom dostatočnú výchovu a vzdelanie. Štát má preto rodine zabezpečiť zodpovedné možnosti a účinné prostriedky ako pomoc rodine pri plnení jej úloh.

Cirkev zo svojej strany má podporovať rôzne spoločenstvá, ktoré si ľudia vytvárajú aby rýchlejšie dosiahli rozvoj svojich osobností pomocou spolupráce s inými ľuďmi. Ján Pavol II. v encyklike *Centessimus annus* (1991) zdôrazňuje potrebu takýchto spoločenstiev: *Mimo rodiny plnia prvoradú úlohu a zintenzívňujú svojim spôsobom systém solidarity tiež iné spoločenstvá. Dozrievajú ako pravdivé spoločenstvá osôb a posilňujú spoločenskú niť tým, že predchádzajú jej degradácii ktorou je anonymita neosobná masovosť, žiaľbohu často v súčasnej spoločnosti. Ľudská osoba žije a subjektivita spoločenstva vzrastá vtedy, keď sa mnohé rozličné vzťahy vzájomne spájajú.*⁵³

5. 5. 3 Dobro národa

Tretím komponentom dôvodu spolupráce Cirkvi a štátu je spoločné dobro celého spoločenstva. Najdokonalejšia spoločenská skupina pod uhlom stupňa kultúrneho rozvoja je národ. Spoločné dobro národa v náuke Cirkvi je akcentované ako dôvod spolupráce Cirkvi a štátu.

Národom sa rozumie prirodzené spoločenstvo ľudí, ktoré má zvyčajne spoločný pôvod. Je akoby veľkou rodinou rodín spojenou v celok spoločnými duchovnými hodnotami ktorými sú jazyk, tradícia, kultúra i náboženstvo. Tieto hodnoty vlastne

⁵² FC 45.

⁵³ CA 49.

V tradičnej cirkevnej doktríne neboli vždy naplno docenené hodnoty, ktoré sa nachádzajú v kultúrach rozličných národov a tiež bol často prítomný strach, že ich asimilácia môže ohrozovať jednotu a autenticnosť katolíckej viery. Otvorený postoj voči kultúrnemu dedičstvu národov zaujal Pius XII. v encyklike *Summi Pontificatus* (1939). Jasné postuláty ochrany hodnôt každého národa a etnických skupín a národnostných menším rozvinul Ján XXIII. Túto náuku počas svojho pontifikátu rozvinul aj Ján Pavol II., ktorý v svojej prvej encyklike zdôrazňuje spojenie medzi ľudskými právami a právami národa: *Je naozaj výrečný fakt, často potvrdený skúsenosťami z dejín, že porušovanie práv človeka ide ruka v ruke s porušovaním práv národa, s ktorým je človek spojený organickými väzkami akoby s väčšou rodinou.*⁵⁴

V učení Cirkvi možno rozlíšiť tieto práva národa:

- Cirkev a štát majú slúžiť národu pomocou dodržiavania vlastných zákonov. Majú mu pomáhať a chrániť ho v prípade porušovania jeho práv kýmkoľvek. Cirkev a štát majú plniť svoje vlastné úlohy vo vzťahu k národu a súčasne spolupracovať medzi sebou pre dobro celého národa. Netreba stotožňovať štát s národom, aj keď je medzi nimi úzka

väzba. V normálnom vecnom poriadku štát je suverénna štruktúra národa. Štát všetky svoje kompetencie odvodzuje z vôle národa, ak povstal cestou sebaurčenia.

Úlohy, ktoré má Cirkev plniť voči národu sú iné než úlohy štátu. Cirkev má plniť úlohy duchovnej povahy, ktoré sú prejavom evanjelizačnej misie ktorou prichádza k všetkým ľuďom a národom. V misii Cirkvi voči národu možno rozlíšiť dvojakú úlohu: vlastnú a zastupujúcu.

Vlastné úlohy Cirkvi sú univerzálne. Spočívajú na učení právd viery a morálnych zásad, ktorými sa má človek riadiť v individuálnom a spoločenskom živote; vykonávanie charitatívnej a profylaktickej činnosti ktorá má zachraňovať ľudí pred rozličnými ohrozeniami a zvlášť pred rozličnými patologickými javmi ako je alkoholizmus, narkománia a pod.

Okrem univerzálnych úloh Cirkev plní voči jednotlivým ľuďom a národom úlohy osobitné, vyplývajúce z faktu zaštepenia jej hodnôt do histórie a kultúry národa. Avšak v konkrétnej skutočnosti môžu nastať konflikty medzi štátom a národom, keď štát je štruktúra, ktorú niekto nanútil zvonku, čiže národ bol pozbavený svojej vlastnej politickej suverenity. Tak to bolo v našej histórii najmä za komunistického režimu. Vtedy Cirkev má vystupovať na ochranu práv svojho národa. Tieto úlohy spočívajú veľmi často v tom, že Cirkev v týchto situáciách neslobody do určitej miery zastupuje politické špičky národa. Je to teda v situáciách, keď je národ neslobodný, zbavený vlastnej politickej suverenity, alebo keď sa politická moc štátu dopúšťa ohrozovania národných práv v oblasti kultúrnej, hospodárskej a pod.

V týchto ťažkých a tiež tragických situáciách Cirkev mu pomáha v hraniciach svojej duchovnej misie. Táto pomoc spočíva v morálnom povzbudení národa ktorý túži po samostatnosti, jeho mobilizácie k zachovaniu svojej kultúrnej identity, k udržiavaniu nádeje na lepšiu budúcnosť a tiež v takýchto Cirkev často vystupuje v úlohe sprostredkovateľa pri riešení ostrých spoločenských napätí. V týchto situáciách Cirkev vykonáva bezprostrednú politickú činnosť.

6. Právne princípy postavenia Cirkvi

v civilnom spoločenstve v učení Druhého vatikánskeho koncilu

Najdôležitejšími cirkevnými dokumentmi, ktoré sa zaoberajú problematikou náboženskej slobody a vzťahu Cirkvi a štátu sú: vieroučná konštitúcia *Lumen gentium*, pastorálna konštitúcia *Gaudium et spes*, deklarácia o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*, deklarácia o kresťanskej výchove *Gravissimum educationis*, dekrét o pastierskej úlohe biskupov *Christus Dominus* a dekrét o laickom apoštoláte *Apostolicam auctoritatem*, najmä však dekrét o ekumenizme *Unitas redintegratio*.

Samotní otcovia II. vatikánskeho koncilu sa 8.12.1965 obrátili na vlády všetkých krajín so slovami: *V našom pozemskom a dočasnom mieste Kristus predivne vybudoval svoju Cirkev ako miesto duchovné a večné. A po čom túži táto Cirkev? (...) Túži len po slobode, slobode viery a slobode ohlasovania svojej viery, po slobode v milovaní svojho Boha a slobode v jeho službe, slobode konania a prinášania ľuďom svojho posolstva života.*⁵⁵

6.1 Princíp náboženskej slobody

S pojmom náboženskej slobody sa stretávame až v novších časoch. Týka sa možnosti činnosti Cirkvi tak, ako to umožňujú právne systémy v rozličných typoch štátnych zriadení. Pôvodne sa však nehovorilo o náboženskej slobode, ale o náboženskej tolerancii.

Termín tolerancia sa dá chápať v dvoch významoch: V pozitívnom a negatívnom. V pozitívnom zmysle sa dá chápať ako prijatie druhej strany takým spôsobom, že jej hodnoty sú považované za rovnocenné s tými, ktoré vyznáva prvá strana. V negatívnom zmysle sa dá tolerancia chápať ako strpenie druhej strany. Je strpená, ale nie sú prijaté jej názory.⁵⁶

Sloboda sa môže chápať vo význame filozofickom a znamená možnosť výberu konania alebo nekonania nejakej činnosti, alebo vo význame morálnom kde znamená možnosť výberu konania dobra alebo zla.

Sloboda v právnickej terminológii sa domáha slobody psychologickej, čiže slobody od násilia vnútorného, duchovného. Takáto je aj náboženská sloboda.⁵⁷

V predkresťanskom svete vládla hlboká náboženská netolerancia. Stretávame sa s ňou aj u Židov. Ani kresťanský svet nebol tolerantný voči iným náboženstvám. Už sv. Augustín a po ňom sv. Tomáš Akvinský hlásali zásadu, že sloboda náleží len pravde

⁵⁵ AAS 58 (1966) v Ks. Henryk Misztal, *Polske prawo wyznaniowe*, Lublin 1996 s. 44.

⁵⁶ Ako vyššie s.41.

⁵⁷ Ako vyššie s.44.

a preto neuznávali toleranciu voči heretikom, schizmatikom a apostatom. Aj cirkvi, ktoré vzišli z reformácie boli hlboko netolerantné voči tým, ktorí mali iné náboženské presvedčenie.⁵⁸

S istým náznakom náboženskej tolerancie sa stretávame až v encyklikách pápeža Leva XIII. *Immortale Dei* (1885) a *Libertas praestantissimum* (1888). Lev XIII. učil, že aj keď nemožno na jednej platforme uznávať všetky náboženstvá, možno ich tolerovať kvôli menšiemu zlu.⁵⁹

Mimo oficiálneho stanoviska Cirkvi sa však už v dávnej minulosti vyskytovali názory založené na kresťanskej láske voči blížnemu, ktorá sa tak stávala aj základom tolerancie a úcty voči príslušníkom iných náboženstiev. Boli to napríklad Marsilius z Padovy, alebo Poľský mysliteľ Pavol Wlodkowicz.

Neskôr sa už nehovorilo o tolerancii, ale o náboženskej slobode. V 18. stor. idea náboženskej slobody začala prenikať aj do štátnych zákonov. Prvým z takýchto zákonov bola Ústava Spojených štátov (1787). V svojom pôvodnom znení robila závislými obsadzovanie štátnych úradov od náboženského presvedčenia kandidátov. Už v svojej prvej oprave (1791) nazvanej *Charta práv* sa však hovorí: *Kongres nemôže schváliť žiaden zákon, ktorý by rešpektoval niektoré náboženstvo ako štátne, alebo by bránil slobodnému vykonávaniu náboženského kultu.*⁶⁰ Americké zákonodarstvo je odvtedy vo vzťahu voči náboženstvám štruktúrované takým spôsobom, že žiadne z nich nemôže byť vyhlásené ako štátne, zároveň však všetky náboženstvá môžu slobodne vykonávať svoju činnosť.

Tvorcovia tzv. vedeckého socializmu Karol Marx a Fridrich Engels, ktorí sa opierali o liberálnu filozofiu, rozšírili svoju koncepciu aj o slobodu hlásania ateistických názorov. Pokus o uskutočnenie „vedeckého socializmu“ zvlášť medzi národmi Sovietskeho zväzu a ostatných štátov sovietskeho bloku, medzi ktoré patrilo aj bývalé Československo, mal v tejto oblasti za následok úplnú netoleranciu náboženstiev, uzavretie náboženského života do náboženských objektov a hlásanie ateizmu ako štátnej doktríny. Ľudia, ktorí sa v týchto krajinách nechceli podriadiť oficiálnej ateistickej doktríne boli prenasledovaní a postavení na okraj spoločnosti.

Od r.1948 boli vydávané medzinárodné dokumenty, ktoré sa zaoberali aj náboženskou slobodou a jej ochranou. V r.1948 bola vydaná *Všeobecná deklarácia*

⁵⁸ Ako vyššie s. 44.

⁵⁹ Ako vyššie s. 42.

⁶⁰ Ako vyššie s. 43.

*ľudských práv*⁶¹, v r.1950 *Európska dohoda* a v r.1966 čl.18 *Medzinárodný dohovor o občianskych a politických právach*. Náboženská sloboda je v duchu týchto dokumentov chápaná ako individuálne právo, ktoré však môže byť realizované nielen individuálne, ale aj v spoločenstve s inými ľuďmi.

Pri týchto dokumentoch je dôležité povedať, že ich normy síce hovoria o náboženskej slobode v individuálnom i spoločenskom rozmere, ale nezmieňujú sa o cirkvách, ani ich inštitúciách. Toto ponechávajú vládam jednotlivých krajín.

V súčasných aktách medzinárodného práva, ústavách jednotlivých štátov a cirkevných dokumentoch má náboženská sloboda čestné miesto medzi ostatnými ľudskými právami. Podľa učenia Jána Pavla II. je náboženská sloboda na prvom mieste, lebo od nej sa odvíjajú všetky ostatné práva človeka. Podľa neho platí prezumpcia z ktorej vyplýva, že ak je v ústave jednotlivých štátov zakotvený princíp náboženskej slobody, vzniká základný predpoklad, že v zákonodarstve tohto štátu sú zachovávané aj ostatné ľudské práva a slobody.

6. 1. 1 Deklarácia Druhého vatikánskeho koncilu o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*

Najdôležitejším dokumentom Druhého vatikánskeho koncilu o náboženskej slobode je deklarácia o náboženskej slobode *Dignitatis humanae*. Koncil pojem náboženskej slobody v tomto dokumente predstavuje ako *ochranu pred donucovaním zo strany jednotlivcov alebo spoločenských skupín a vôbec akejkoľvek ľudskej moci tak, aby v náboženskej oblasti nik nebol nútený konať proti svojmu svedomiu a nikomu sa nebránilo konať podľa vlastného svedomia súkromne i verejne, tak jednotlivito, ako aj v spoločenstve s inými v patričných medziach. ...právo na náboženskú slobodu má svoj skutočný základ priam v dôstojnosti ľudskej osobnosti, ako to vysvitá zo zjavenia slova Božieho a zo samotného rozumu. Toto právo na náboženskú slobodu sa má zákonite uznávať ako občianske právo v právnom poriadku spoločnosti.*⁶²

V zmysle učenia Druhého vatikánskeho koncilu sa potom náboženská sloboda rozumie ako:

1. sloboda riadiť sa vlastným vnútorným právom;
- 2.sloboda verejného kultu;

⁶¹ Pozri v dodatku.
⁶² DH 2.

3.možnosť napomáhania členom náboženských spoločností v praktizovaní náboženského života;

4.sloboda vyučovania;

5.sloboda v zakladaní a činnosti náboženských inštitúcií;

6.sloboda pri obsadzovaní náboženských funkcií a ústredí;

7.sloboda vo výchove, vzdelávaní, menovaní a prekladaní kňazov;

8.sloboda pri komunikácii s náboženskými autoritami a spoločenstvami v iných krajinách;

9.sloboda pri budovaní sakrálnych objektov;

10.sloboda vlastníctva a správy cirkevných majetkov;

12.sloboda vplyvu na organizovanie spoločnosti a všetkých ľudských aktivít tým, že sa berú do úvahy etické a vieroučné hodnoty náboženstva, pri vystríhaní sa takých spôsobov, ktoré by mohli mať náter donucovania, alebo nečestného nahovárania;

12.sloboda zhromažďovania;

13.možnosť zakladania výchovných, kultúrnych, charitatívnych a spoločenských združení.⁶³

O vzťahoch medzi Cirkvou a štátom Druhý vatikánsky koncil vyjadril tri hlavné zásady:

- zásada autonómie a nezávislosti Cirkvi a štátu v svojich oblastiach;

- zásada uznania náboženskej slobody v individuálnom i spoločenskom rozmere;

-zásada spolupráce Cirkvi a štátu v dosahovaní spoločného dobra ľudskej osobnosti.

Tieto zásady majú univerzálny charakter, čiže môžu byť využité medzi Cirkvou a každým štátom, nezávisle na jeho politickej štruktúre. Tieto zásady majú okrem toho taktiež charakter programový, pretože sa stali základom pre vypracovanie novej štruktúry vzťahov medzi Cirkvou a štátom.

V zásade sa dá tvrdiť, že Druhý vatikánsky koncil a jeho zásady vzťahov medzi Cirkvou a štátom majú prelomový význam, lebo vo vzťahoch medzi Cirkvou a štátom ukončili konštantínovskú epochu a začali epochu pokonštantínovskú.

6. 2 Princíp rešpektovania autonómie a vzájomnej nezávislosti Cirkvi a štátu v svojich oblastiach

Od roku 1948 medzinárodné právo chápe náboženskú slobodu ako právo individuálne, ktoré však môže byť realizované v spoločenstve s inými.

Koncil v konštitúcii *Gaudium et spes* proklamoval tieto zásady:

*Politické spoločenstvo a Cirkev sú na svojom vlastnom poli pôsobnosti od seba navzájom nezávislé a samosprávne.*⁶⁴

Táto zásada nezávislosti Cirkvi a štátu v svojich oblastiach nie je nová. Ide vlastne o potvrdenie zásady kresťanského dualizmu. Autonómia a nezávislosť môže byť chápaná v dvoch aspektoch: v ontologickom a normatívnom.

Autonómia v zmysle ontologickom znamená, že dané bytie má svoju vlastnú hodnotu, má svoju vnútornú dobrotu, čiže ani jedno z autonómnych bytí nemôže použiť druhé na dosiahnutie svojho cieľa.

Autonómia vo význame normatívnom znamená, že dané bytie sa môže riadiť vlastnými zákonmi a určitej oblasti činnosti. Nezávislosť teda znamená taký vysoký stupeň autonómie jedného bytia vo vzťahu k bytiu druhému, že táto vylučuje zasahovanie jedného z nich do vnútorných záležitostí druhého. Takáto nezávislosť v medzinárodnom význame sa nazýva suverenita.

6. 2. 1 Autonómia a nezávislosť Cirkvi

Cirkev je náboženskou spoločnosťou, ktorá sa líši od všetkých politických spoločenstiev. Charakteristika Katolíckej cirkvi podliehala svojmu vývoju. V predkoncilovom období sa v učení verejného cirkevného práva stretávame s termínom *Ecclesia societas perfecta* – Cirkev je dokonalým spoločenstvom. Cirkev sa v právnom chápaní vnímala ako spoločnosť v svojom poriadku právne dokonalou. Zdôrazňovala sa totiž inštitucionálna stránka Cirkvi.

Druhý vatikánsky koncil opustil toto tvrdenie a zameral sa na teologický rozmer Cirkvi, vyplývajúci z Božieho zjavenia. V dogmatickej konštitúcii o Cirkvi *Lumen gentium* čítame:

Jediný Prostredník Kristus zriadil a ustavične udržiava svoju svätú Cirkev ako viditeľné ústrojenstvo viery, nádeje a lásky na tejto zemi a skrz ňu rozširuje pravdu a milosť medzi všetkými. Nenačím však pokladať za dve (rozličné) veci spoločnosť

*vyzbrojenú hierarchickými ustanovizňami a tajomné telo Kristovo, viditeľné spoločenstvo a duchovnú vospolnosť, Cirkev pozemskú a Cirkev oplývajúcu nebeskými darmi, lebo ide o jedinú zložitú skutočnosť, ktorá pozostáva z ľudského a božského prvku.*⁶⁵

Koncil teda zdôraznil Cirkev ako duchovné spoločenstvo ktoré vzniklo na princípe nadprirodzených hodnôt ktorými sú viera, nádej a láska, spájajúcimi ľudí s Bohom. Súčasne však zdôraznil, že Cirkev má aj rozmer spoločnosti viditeľnej. Je to spoločenstvo s hierarchickou štruktúrou. Obidve stránky, duchovná i viditeľná sú spolu tesne spojené. Hierarchický charakter Cirkvi je podriadený celému spoločenstvu v tom zmysle slova, že túži po jeho budovaní a rozvoji. Koncil zdôrazňuje že Cirkev je Božím ľudom a Telom Kristovým. Pojem Cirkvi ako Božieho ľudu obsahuje pravdu, že medzi všetkými členmi cirkevného spoločenstva je rovnosť vyplývajúca z dôstojnosti Božích detí a povolania k službe misie Cirkvi v svete. Táto pravda o základne rovnosti všetkých členov Božieho ľudu bez ohľadu na ich rozdiel v podiele na hierarchickom kňazstve má zásadný význam. Táto pravda totiž rodí určité právne konzekvencie. Menovite každý kresťan ako člen Božieho ľudu je základným podmetom povinností a práv v realizácii misii Cirkvi v svete.

Nemožno však identifikovať pojem Božieho ľudu z chápaním ľudu v politickom živote, pretože v politickom chápaní je ľud vnímaný v svojej prirodzenej hodnote, ktorá je vlastná každému človekovi. Táto dôstojnosť ľudu v politickom zmysle slova je prameňom základných práv človeka, ako člena politického spoločenstva s právami ktoré mu uprostred neho prináležia, medzi iným právo účastniť sa a spoluúčinkovať na verejných veciach napr. vo voľbách.

Rovnosť všetkých kresťanov, ako Božieho ľudu, vyplýva z nadprirodzenej hodnoty Božích detí. Táto rovnosť dáva právo k účasti na živote cirkevného spoločenstva a podiel na realizácii misii Cirkvi v svete a pod. Nedáva mu však právo rozhodovať o štruktúre cirkevného spoločenstva. Základná štruktúra Cirkvi bola ustanovená Kristom, je teda Božského pôvodu a v svojich podstatných elementoch nemôže byť zmenená ľudmi.

Pravda o Cirkvi ako o Božom ľude nachádza svoje naplnenie v pravde o mystickom tele Kristovom. Druhý vatikánsky koncil prehľbil chápanie Cirkvi ako Kristovho tela. Na jednej strane poukázal na úzku duchovnú jednotu ktorá existuje medzi Kristom a Božím ľudom a z druhej strany na rôznorodosť úloh, ktoré majú plniť členovia tohto ľudu pri realizácii misie Cirkvi. Cirkevné spoločenstvo je teda ľudom, ktorého jednotliví členovia

sú si rovní, ale zároveň je organizmom hierarchickým, ktorého členovia sa líšia vzhľadom na svoje úlohy a služby ktoré majú vykonávať náležite usporiadaným spôsobom.

Tieto dva pojmy Cirkvi ako Tela Kristovho a Božieho ľudu nie sú teda postavené proti sebe ale sa vzájomne dopĺňajú. Všetci členovia Cirkvi ako Kristovho Tela majú podiel na tom istom všeobecnom kňazstve Kristovom. Len niektorí však majú podiel na hierarchickom, úradnom kňazstve Kristovom, ktoré ich splnomocňuje v rámci svojej úlohy vystupovať v mene Kristovom a jeho Cirkvi smerom k svetu. Toto chápanie má veľký význam pri zodpovednosti kresťanov za realizáciu misie Cirkvi vo vzťahu k vnútornému životu Cirkvi (*ad intra*) a vo vzťahoch mimo cirkevných, čiže vo vzťahoch k spoločnosti politickej (*ad extra*).

6. 2. 2 Autonómia a nezávislosť Cirkvi v duchovnom poriadku

Zásada rešpektovania autonómie Cirkvi a štátu v svojich oblastiach je základom existencie dvoch poriadkov ktoré boli špecifikované v morálnom príkaze Krista: *Dajte cisárovi čo je cisárovo a Bohu čo je Božie.* (Mt 22,21)

Cirkev od počiatku svojej existencie mala vedomie svojej nezávislosti od štátu. V juridickom zmysle túto nezávislosť chápala na platforme vzťahov medzi dvoma najvyššími vládami: pápežskou a cisárskou. Pápež Gelazius I. na konci 5. stor. poukázal na hranice autonómie týchto vlád. V stredoveku konflikt medzi týmito dvoma vládami dosiahol svojho vrcholu vznikom dvoch protikladných systémov vzťahov med Cirkvou a štátom: Na jednej strane to bol césaropapizmus, ktorý v niektorých krajinách pretrval až do najnovších čias vo forme jurisdikcionalizmu a totalitarizmu.

Druhým bola supremácia cirkevnej moci nad svetskou, ktorý v stredoveku prijal teóriu priamej vlády Cirkvi v časnom poriadku a v novoveku zas teóriu nepriamej vlády Cirkvi v dočasnom poriadku. Táto teória s určitými modifikáciami pretrvala až do Druhého vatikánskeho koncilu.

U suverénnych štátov vzbudzovala podozrenia o zasahovaní Cirkvi do záležitosti, ktoré sú vnútornými záležitosťami ich vlád.

Druhý vatikánsky koncil prijal za svoju teóriu autonómie a nezávislosti Cirkvi v duchovnom poriadku.

Táto autonómia sa dotýka Cirkvi v troch oblastiach:

1. autonómia cirkevného spoločenstva;

2. autonómia cirkevnej hierarchie;
3. autonómie svetských veriacich.

6. 2. 3 Autonómia cirkevného spoločenstva

Autonómia Cirkvi vyplýva z vízie Druhého vatikánskeho koncilu, a jeho vízie *Cirkev je v Kristovi akoby sviatosťou čiže znakom a prostriedkom dôverného spojenia s Bohom a jednoty celého ľudského pokolenia...*⁶⁶ Druhý vatikánsky koncil vníma Cirkev ako inštitúciu, ktorá má vlastné ciele a úlohy, odlišné od tých, ktoré má politické spoločenstvo:

*Isteže, vlastné poslanie, ktoré Kristus zveril svojej Cirkvi, nie je politickej, hospodárskej ani sociálnej povahy, lebo cieľ, ktorý jej Kristus vytýčil je náboženského rázu. Ale práve z tohto náboženského poslanca vyplývajú povinnosti, osvietenia a sily, ktoré môžu napomáhať, zriaďovať a konsolidovať ľudskú pospolitost' podľa Božieho plánu.*⁶⁷

K vzťahu k úlohám a kompetencii Cirkvi koncil hovorí:

*Cirkev vzhľadom na svoje poslanie a pole pôsobnosti nijakým činom nesplýva s politickým spoločenstvom, ani sa neviaže na žiaden politický systém, takže je symbolom a zároveň záštitou transcendentnosti ľudskej osobnosti.*⁶⁸

Poriadok duchovnej skutočnosti, do ktorej Cirkev patrí, nie je teda v opozícii voči poriadku časnému a ani mu nie je nadradený, ale obidva systémy, časný i duchovný sa navzájom dopĺňajú. Koncil predstavuje Cirkev ako inštitúciu služby človekovi a ľudskej rodine:

*Cirkev je presvedčená, že svojimi jednotlivými členmi a celé svoje spoločenstvo sa môže vážne pričiniť o to, aby ľudská rodina a jej história sa stávali viacej ľudskými.*⁶⁹

Poriadok duchovnej skutočnosti do ktorej patrí Cirkev, nie je v opozícii časnému poriadku do ktorého patrí štát, ani mu nie je nadradený, ale obidva poriadky sa vzájomne dopĺňajú.

Poriadok Cirkvi vo vzťahu k časným skutočnostiam sa teda konkretizuje v činnosti jednotlivých členov. Ináč sa však táto autonómia javí v činnosti cirkevnej hierarchie ako svetských kresťanov.

⁶⁶ LG 1.

⁶⁷ GeS 42.

⁶⁸ GeS 76.

⁶⁹ LG 30.

6. 2. 4 Autonómia a nezávislosť cirkevnej hierarchie v realizácii misie Cirkvi v svete

Katolícka Cirkev vo vzťahu k štátu vystupuje ako spoločenstvo s hierarchickou organizáciou. V učení Druhého vatikánskeho koncilu sa rozšírili podmetové oblasti cirkevnej hierarchie. Pričinilo sa o to prehlbenie pravdy o individuálnej i kolegiálnej zodpovednosti biskupov v rozmere všeobecnej Cirkvi ako i v rozmere cirkví lokálnych. Predkoncilové chápanie primátu Rímskeho biskupa priorizovalo skoro výlučnú kompetenciu Apoštolskej stolice vo vzťahu voči štátom. Druhý vatikánsky koncil prehodnotil moc biskupov v miestnych cirkvách. Dotklo sa to aj chápania autority a nezávislosti biskupov od svetskej moci: *Pri vykonávaní svojho apoštolského úradu, ktorý má za cieľ spásu duší, biskupi používajú samo osebe úplnú a dokonalú slobodu a nezávislosť od akejkoľvek občianskej moci. Preto im neslobodno ani priamo ani nepriamo prekážať v plnení ich cirkevnej funkcie, ani sa im nesmie zabraňovať slobodný styk s Apoštolskou stolicou a inými cirkevnými vrchnosťami a vlastnými podriadenými.*⁷⁰ Koncil teda týmto spôsobom proklamoval zásadu autonómie a nezávislosti biskupov vo vykonávaní ich úloh v duchovnom poriadku a vyslovil požiadavku, aby táto zásada bola rešpektovaná svetskými vládcami. Tento atribút autonómie prislúhuje Rímskemu biskupovi, kolégiu biskupov ako aj biskupom v ich lokálnych cirkvách či už konajú kolegiálne v rámci konferencie biskupov danej krajiny alebo regiónu, alebo individuálne.

Autonómia cirkevnej hierarchie voči časnej ľudskej činnosti sa týka predovšetkým v realizácii učiteľskej misie Cirkvi.

Táto úloha obsahuje:

1. Hlásanie morálnych zásad, týkajúcich sa spoločenského života,
2. podnikanie morálnych intervencií týkajúcich sa konkrétnych spoločenských udalostí alebo svetských inštitúcií.

Ohlasovanie všeobecných morálnych zásad patrí k základným úlohám cirkevného magistéria, ktoré bolo biskupom odovzdané do správy z pokladu Cirkvi.

Druhý vatikánsky koncil v dekrétu o laickom apoštoláte hovorí:

*Je úlohou duchovných pastierov vyjadriť jasné zásady o celi stvorenia i užívaní sveta a poskytovať mravnú a duchovnú pomoc, aby sa časný poriadok obnovil v Kristovi.*⁷¹

⁷⁰

CHD 19.

⁷¹

AA 7.

*Čo sa týka podujatí a ustanovizní časného poriadku, je úlohou cirkevnej hierarchie podávať a hodnovernej vysvetľovať mravné zásady, ktorých sa treba pridržať v časných záležitostiach.*⁷²

Predmetom ohlasovania sú morálne zásady, týkajúce sa spoločenských, hospodárskych a politických vzťahov a vysvetľovanie morálnych problémov. Pred Druhým vatikánskym koncilom bola spoločenská doktrína Cirkvi hlásaná prevažne pápežmi vo forme zákazov alebo príkazov adresovaných katolíkom. Dnes, už od encyklik Jána XXIII. Cirkev vystupuje a ponúka svoje učenie nielen katolíkom, ale všetkým ľuďom dobrej vôle. Toto učenie má zložený charakter: Na jednej strane obsahuje pozitívny výklad mravných noriem ktoré zaväzujú všetkých ľudí v spoločensko-politickom živote, na druhej strane obsahuje kritické hodnotenie súčasných doktrínálnych, politických a ekonomických systémov. Toto učenie je realizované nielen Rímskym biskupom a všeobecným snemom, ale tiež biskupmi miestnych cirkví. V pokoncilovom období vzrástla úloha biskupských konferencií, ktoré aplikujú spoločenskú doktrínu Cirkvi v živote jednotlivých ľudí a národov. Intervencie cirkevnej hierarchie sa týkajú aplikácie všeobecných morálnych zásad – noriem prirodzeného Božieho zákona alebo Božieho zákona pozitívneho – do konkrétnych životných situácií. Kým však tieto intervencie v predkoncilovej dobe mali právny charakter, v súčasnosti sú morálneho charakteru.

Zo záverov Druhého vatikánskeho koncilu vyplývajú dve podoby týchto intervencií:

1. Kritické hodnotenie konkrétnych spoločensko-politických udalostí. Kompetencie cirkevnej vlády v tejto materii boli zdôraznené v týchto slovách: *No nech je jej (Cirkvi pozn. autora) vždy a všade dovoľené hlásať v naozajstnej slobode vieru, učiť svoju náuku o spoločnosti, nehatene plniť svoje poslanie medzi ľuďmi a vyniesť mravný úsudok aj o veciach týkajúcich sa politického poriadku, keď si to vyžadujú základné práva človeka alebo spása duší, využívajúc všetky a výlučne tie prostriedky, ktoré sú v zhode s evanjeliom a zodpovedajú dobrou všetkých podľa rozličných časových okolností a pomerov.*⁷³

2. Vydávanie autoritatívnych riešení v konfliktných situáciách. *Čo sa týka podujatí a ustanovizní časného poriadku, je úlohou cirkevnej hierarchie podávať a hodnoverne vysvetľovať mravné zásady, ktorých sa treba pridržať v časných záležitostiach. Okrem toho môže súdiť – po zrelom uvážení všetkého a s pomocou odborníkov – o zhode týchto*

⁷² AA 24.
⁷³ GeS 76.

*podujatí a ustanovizní s mravnými zásadami a určit, ako treba chrániť a zvelaďovať hodnoty nadprirodzeného poriadku.*⁷⁴

Obidve formy morálnych intervencií v oblasti časného poriadku sú podobné. Sú totiž podnikané z toho istého motívu, čiže kvôli starostlivosti o človeka. Obidve formy majú tiež charakter autoritatívny i pastoračný. Existuje však medzi nimi rozdiel čo sa týka účinkov, ktoré nastavajú na strane adresátov.

Prvá z týchto intervencií spočíva na autoritatívnom vysvetlení ako správne postupovať v danej situácii z hľadiska požiadaviek zachovania ľudských práv alebo spásy duší. Táto intervencia nezbavuje adresátov slobodného rozhodovania pri výbere svojho postupu v danej situácii. Zachováva slobodu voľby. Je však otázkou ich svedomia, aby zvážili pri svojom počínaní konkrétny morálny príkaz na ktorý hierarchia poukazuje. Až po takomto rozvažovaní majú prijímať konkrétne rozhodnutie, v súlade so svojím svedomím.

Druhá z týchto intervencií obsahuje nielen morálne ohodnotenia konkrétnej ľudskej činnosti, ale tiež poukaz konkrétnej povinnosti, ktorá veriacich v konkrétnej situácii zaväzuje. Toto rozhodnutie môže byť ošetrené aj sankciou. Táto sankcia môže byť morálnej povahy alebo tiež povahy právnej, samozrejme kánonickej. Nezachovanie sa adresátov v súlade s príkazom ošetreným morálnou sankciou však treba kvalifikovať ako hriech proti čnosti poslušnosti, avšak porušenie príkazu ktorý je ošetrený kánonickou sankciou treba kvalifikovať ako cirkevný delikt.

V prípade, že existuje pochybnosť ktorú z uvedených technických foriem má cirkevná hierarchia použiť, majú sa použiť nasledujúce zásady:

1. V pochybnosti či vyhlásenie cirkevnej hierarchie je *ohodnotením morálnym* alebo *autoritatívnym* treba použiť zásadu *in dubiis libertas* (v pochybnosti sloboda). Treba teda prijať, že je to ohodnotenie morálne.

2. Morálna intervencia, ktorá sa týka výlučne spoločného dobra časnej spoločnosti môže byť ošetrená len morálnou sankciou.

3. Kánonickou sankciou môže byť ošetrený len taký príkaz cirkevnej vlády, ktorý sa týka takej spoločensko – politickej činnosti, ktorá spôsobuje škodu nielen spoločnému dobru štátu, ale aj dobru cirkevného spoločenstva, napr. verejná činnosť katolíkov, ktorá podporuje potraty. Rozsah trestnej sankcie v tomto prípade môže byť vykonaný len v súlade s normami kánonického práva.

6. 2. 5 Autonómia svetských kresťanov v realizácii misie Cirkvi v svete

Osobitnou novinkou v učení Druhého vatikánskeho koncilu a pokoncilovej praxe je uvedenie svetských kresťanov k aktívnemu podielu na misii Cirkvi vo svete. Aj pred Druhým vatikánskym koncilom pápeži prizývali svetských veriacich k aktívnej účasti na spoločensko-politickom živote z kresťanských motívov, ale panovalo presvedčenie, že svetskí veriaci sa môžu na tejto misii účastniť len na základe poverujúcej misie biskupa.

Avšak Druhý vatikánsky koncil vystihol sviatosťnú podstatu tejto účasti. Uznal totiž, že svetskí veriaci získali túto schopnosť účastniť sa na misii Cirkvi vo svete z dôvodu duchovného obrodzenia ktoré prináša krst a posilňuje myropomazanie – birmovanie. Toto učenie zo sebou prinieslo spochybnenie dovtedajšieho monopolu hierarchie na zodpovednosti v tejto oblasti.

Pred koncilom totiž podmetom zodpovedným za realizáciu misie Cirkvi rovnako *ad intra* ako aj *ad extra* bola len hierarchia. Koncil však povedal, že v laikáte má hierarchia partnera na ktorého netreba zabúdať: *Duchovní pastieri si totiž dobre uvedomujú na aký veľký osoh sú laici pre celú Cirkev. Ved' duchovní pastieri vedia, že Kristus ich neustanovil nato, aby jedine oni vzali na seba celé spasiteľné poslanie Cirkvi na svete, ale je ich vznešenou úlohou je tak viesť veriacich a tak brať do úvahy ich služby a charizmy, aby všetci svorne svojím spôsobom spolupracovali na spoločnom diele.*⁷⁵ Z toho vyplynulo nielen rozlíšenie dvoch podmetov zodpovednosti za osud Cirkvi vo svete, ale tiež odlišného charakteru a spôsobu ich činnosti. Zodpovednosť svetských veriacich je totiž iná ako hierarchie.

Vzhľadom na nevyhnutnosť zachovania autonómie obidvoch poriadkov, časného i duchovného, koncil prikazuje, aby práva a povinnosti, ktoré prislúhujú kresťanom ako členom cirkevného spoločenstva, boli odlišené od tých, ktoré im prislúhujú z dôvodu ľudskej dôstojnosti v prirodzenej spoločnosti: *Kvôli samému poriadku spásy nech sa veriaci naučia dobre rozlišovať práva a povinnosti, ktoré majú ako členovia Cirkvi, od tých, ktoré sa na nich vzťahujú ako na príslušníkov ľudskej spoločnosti. Nech sa usilujú dať oboje do súladu medzi sebou, nezabúdajúc, že sa i v každej časnej veci majú dať viesť kresťanským svedomím, keďže nijaká ľudská činnosť, a to ani v časných záležitostiach, sa nemôže vymknúť spod Božej moci.*⁷⁶

⁷⁵ LG 30.

⁷⁶ LG 36.

Od encykliky Jána XXIII. *Pacem in terris* (1963) učenie Cirkvi stále jasnejšie uznáva zodpovednosť svetských veriacich na misii Cirkvi v svete a zároveň vysvetľuje v čom spočíva. Druhý vatikánsky koncil podčiarkuje, že osobitný podiel svetských veriacich na misii Cirkvi spočíva na prítomnosti kresťanov v svete a ich bezprostrednej zodpovednosti na obnovu časného poriadku podľa evanjelia: *Laici majú zas vziať na seba obnovu časného poriadku ako svoju vlastnú úlohu a vyvíjať v tomto poriadku priamu a konkrétnu činnosť vo svetle evanjelia podľa úmyslov Cirkvi pod vedením kresťanskej lásky. Ako občania majú spolupracovať s ostatnými občanmi, každý vo svojom odbore a na vlastnú zodpovednosť; všade a vo všetkom hľadať spravodlivosť kráľovstva Božieho.*⁷⁷

Činnosťou svetských veriacich prichádza akoby bezprostredné prenikanie poriadku časného poriadkom duchovným, medzi Cirkvou ako Božím ľudom a štátom, ako politickým spoločenstvom. Tento proces nesmie byť konfliktný, privádzajúci redukcii niektorého z týchto poriadkov, alebo akousi syntézou, ktorej zakončením by bola strata identity jedného z týchto subjektov. Má sa odohrávať na zásade dialógu, ktorý bude zachovávať vlastných hodnôt každého z nich. *Časný poriadok sa má tak obnoviť, aby sa pri plnom rešpektovaní jemu vlastných zákonov zhodoval s vyššími zásadami kresťanského života a sa prispôbil rozmanitým miestnym, časovým a národným podmienkam.*⁷⁸

V učení pokoncilových pápežov nastúpilo uznanie zrelosti svetských veriacich k samostatnej činnosti v prebudovaní časného poriadku. Pápež Pavol VI. v encyklike *Populorum progressio* (1967), a následne apoštolskom liste *Octogesima adveniens* (1971) vyzýva svetských kresťanov k ich angažovaniu a vyvíjaniu vlastných iniciatív v tejto oblasti. *Je totiž potrebné, aby tiež v národoch túžiacich po rozvoji, koniec koncov kde inde, svetskí veriaci vedeli, že vylepšovanie časného poriadku je ich úlohou. Ak je vecou hierarchie vyučovanie a autoritatívne vysvetľovanie zákonov a morálnych príkazov, ktorí treba v tejto materii poslúchať, potom svetskí veriaci, nečakajúc na nejaké príkazy a odkazy, majú povinnosť pomocou odvážnych projektov a iniciatív preniknúť kresťanským duchom nielen zvyky a svedomie ľudí, ale tiež zákony a štruktúry svetského spoločenstva (PP 81;OA 48).* Je to teda vysvetlenie v čom spočíva povolanie svetských veriacich pri evanjelizácii sveta: *Majú nielen svietiť príkladom, svedomite plniť povinnosti a slúžiť*

⁷⁷

AA 7.

⁷⁸

AA 7.

*spoločnému dobru*⁷⁹, ale tiež prenikať štruktúry svetskej spoločnosti aby boli v súlade s požiadavkami spravodlivosti.

Podstatný význam má tvrdenie, že svetskí kresťania v realizácii svojich úloh v časnom poriadku sa majú riadiť *hlasom kresťanského svedomia*⁸⁰. Svedomie je teda centrálnym bodom, v ktorom sa dokončuje konfrontácia kresťanského povolania s konkrétnou spoločenskou situáciou a v ktorom vzniká rozhodnutie zaväzujúce k činnosti na evanjelizácii sveta. Vznik takéhoto rozhodnutia predpokladá náležité definovanie situácie v ktorej sa takýto kresťan nachádza, použitie náležitých metód a dostatočné vzdelanie či kvalifikácia v záležitostiach, ktoré budú predmetom činnosti. Keď koncil dáva požiadavku riadenia sa *kresťanským svedomím*, zároveň zdôrazňuje, že toto svedomie má byť správne vyformované. Znamená to, že každý kresťan má mať svedomie vyformované zhodne s duchom evanjelia a náukou, ktorú Cirkev ohlasuje cez svoje magistérium. Zároveň sa koncil obracia na biskupov a vyzýva ich, aby jasne vykladali zásady týkajúce sa *cieľa stvorenia a používania časných vecí*, ale varoval ich, aby neposúvali svetským veriacim hotové riešenia.⁸¹

V evanjeliu i učení Cirkvi nie je potrebné teda hľadať hotové riešenia konkrétnych problémov spoločenského, politického či hospodárskeho života, ale svetskí kresťania majú tieto riešenia tvoriť pri vlastnej zodpovednosti.

O tom, aké široké je pole pôsobnosti svetských v časnom poriadku poučujú pokonciloví pápeži Pavol VI. a Ján Pavol II.: *Vlastným poľom ich evanjelizačného pôsobenia je rozsiahly a zložitý svet politický, hospodársky a sociálny, ako aj svet kultúry, vied a umení, medzinárodného života a hromadných oznamovacích prostriedkov. Sú však otvorené ešte aj iné oblasti, osobitne vhodné na evanjelizáciu, ako sú manželská láska, rodina, výchova detí a dospelujúcej mládeže, pôsobenie na pracoviskách a ľudské utrpenie.*⁸²

Nevyhnutnou podmienkou efektívnej činnosti svetských veriacich je zodpovedná duchovná a doktrínálna formácia. Nemôže sa rozchádzať ani byť disproporcia medzi vzdelaním všeobecným a odborným a nábožensko-morálnou prípravou. Nedostatok alebo absencia medzi humanitnou a kresťanskou formáciou, s ktorými sa stretávame u mnohých ľudí v súčasnosti, často ústi do rozporu medzi vyznávanou vierou a každodenným

⁷⁹ GeS 34.

⁸⁰ GeS 76.

⁸¹ GeS 43.

⁸² EN 70. §

životom.⁸³ Zvlášť nedostatok doktrínálnej formácie u katolíkov ktorí sú zaangažovaní v politickej činnosti je často dôvodom spoločenskej újmy. Môžu nastať dve škodlivé krajnosti:

Z jednej strany to privádza k tomu, že sa katolíci prispôbujú sekulárnej mentalite a následne akceptujú také metódy činnosti v spoločenskom živote, ktoré nemožno zosúladiť s kresťanskou vierou a morálkou, z druhej strany zasa tento nedostatok zaostávania za spoločenskou náukou Cirkvi môže u katolíkov spôsobiť zaujímanie krajne konzervatívnych postojov.

Svetskí katolíci môžu podnikat' činnosť v časnom poriadku individuálne, ako aj spoločne s inými, v organizovanej forme (politické strany, spoločenské združenia), táto ich činnosť má však zachovávať zodpovednú rozvážnosť a ostražitosť, aby sa nestala nástrojom cieľov ktoré sú v protiklade zo zásadami kresťanskej morálky. Pápež Pavol VI. keď povzbudzuje svetských katolíkov k politickej činnosti zároveň zdôrazňuje: *Ak (politik) túži skutočne konať ako kresťan a byť v súlade so svojou vierou – čo od neho očakávajú aj neveriaci – musí v svojom zaangažovaní dávať pozor, aby mal pri svojom konaní jasné motívy a pri dosahovaní bezprostredných cieľov mať pred očami širšie vízie, ktoré by mu pomohli unikať pred nebezpečenstvom tak partikularizmu ako aj totalizmu ničiacemu slobodu.*⁸⁴

Keď hovoríme o zásadách týkajúcich sa autonómie svetských veriacich pri realizácii misie Cirkvi v svete potvrdíme si naše tvrdenia ešte kánonicko právnyymi predpismi.

Kán. 402 CCEO a kán.227 CIC 1983 hovoria: *Laickí veriaci majú právo, aby sa im vo veciach pozemskej obce priznala sloboda, ktorá prislúcha všetkým občanom. Avšak pri užívaní tejto slobody sa majú starať, aby ich činnosti boli preniknuté evanjeliovým duchom a pozorne počúvali náuku predkladanú magistériom Cirkvi, pričom sa v názorových otázkach majú chrániť, aby vlastnú mienku nepredkladali ako náuku Cirkvi.*

Treba povedať, že formulácia vyššie uvedených kánonov o práve kresťanov na autonómiu v časnom poriadku má ekleziálny rozmer. Prisluguje každému členovi cirkevného spoločenstva z toho dôvodu, že je kresťanom. Nie je však totožné s právom na náboženskú slobodu, ktoré prisluguje každému človekovi vzhľadom na prirodzenú dôstojnosť ľudskej osoby.

⁸³ PT 152 – 153.

⁸⁴ OA 49.

7. Medzinárodné dokumenty právneho charakteru a Ústava Slovenskej republiky o náboženskej slobode

Okrem cirkevných dokumentov sa s pojmom ochrany náboženskej slobody stretávame aj v celom rade medzinárodných dokumentov a dohôd. Vznikli na základe poznania, že ochrana náboženskej slobody tak, ako ju zaručujú jednotlivé štáty nie je dostačujúca. Často sa totiž stávalo, že zvlášť totalitné štáty, nerešpektovali svoje vlastné

zákony, ktoré mali chrániť túto vážnu súčasť ľudských práv. Preto vzniklo množstvo medzinárodných dokumentov a dohôd, v ktorých štáty na medzinárodnej úrovni definovali pojem náboženskej slobody a zároveň sa zaviazali rešpektovať ju vo vlastnom zákonodarstve i výkonnej moci.

Dôležitú úlohu zohralo v tejto oblasti založenie Organizácie spojených národov v roku 1945. Podstatnou novinkou v tejto ochrane je to, že človek prestal byť vnímaný ako prostriedok ktorého možno zneužiť, alebo prekážka ktorú treba eliminovať, ale stal sa cieľom činnosti a podmetom nenarušiteľných práv, nadriadených zákonom, ktoré vydávali vlády. Činnosť OSN slúžiaca ochrane ľudských práv spočíva hlavne v tvorení medzinárodných dohôd. Podstatnou vlastnosťou týchto dohôd je všeobecnosť, ktorá sa prejavuje v troch aspektoch:

1. meritórnou – táto ochrana sa týka všetkých ľudských práv,
2. personálnou – táto ochrana sa týka všetkých ľudí,
3. teritoriálnou – táto ochrana sa rozprestiera na celú Zem.

V zákonodarnej oblasti týkajúcej sa ochrany ľudských práv OSN vydáva tri druhy právnych aktov: deklarácie, konvencie a rezolúcie. V zásade sú právnou silou obdarené konvencie. Sú to vlastne medzinárodné dohody v prísnom zmysle slova, ktoré sú súčasťou medzinárodného pozitívneho práva. Sila deklarácií je skôr morálna a politická.

Spomenieme aspoň najdôležitejšie z týchto dokumentov:

Charta ľudských práv ktorá sa stala súčasťou štatútov OSN schválených v San Francisku z 26. júna 1945. Mimo iných si táto Charta dala za cieľ *...v medzinárodnej spolupráci dôjsť k riešeniu úloh hospodárskeho, spoločenského, kultúrneho alebo humanitárneho charakteru, ako aj podporovať a povzbudzovať k rešpektovaniu ľudských práv a základných slobôd pre všetkých, bez ohľadu na rasu, pohlavie, jazyk alebo náboženstvo*. Pre uskutočnenie týchto úloh vznikla Rada hospodársko – spoločenskej spolupráce a Komisia ľudských práv (1946)⁸⁵

Všeobecná deklarácia ľudských práv (Paríž 1948), Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd (1950), Európska sociálna charta (1961), Medzinárodná dohoda o občianskych a politických právach a Medzinárodná dohoda o hospodárskych, spoločenských a kultúrnych právach (1966), Konvencia Medzinárodnej organizácie práce (1958), Deklarácia práv dieťaťa (1959), Dohovor o právach dieťaťa (1989).⁸⁶

⁸⁵ Ako vyššie s. 180.

⁸⁶ Ako vyššie s. 182 – 190.

7. 1 Náboženská sloboda v Ústave Slovenskej republiky

Náboženská sloboda nie je jednoduchým pojmom. Ukazuje sa, že má viac vrstiev. Možno ju totiž chápať v zmysle individuálnom a spoločenskom. Preto aj zákony, ktoré ju zaručujú, majú ju zabezpečovať v oblasti individuálnej aj spoločenskej. Ústava Slovenskej republiky ustanovuje: *Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery sa zaručujú.*⁸⁷ *Každý má právo slobodne prejavovať svoje náboženstvo alebo vieru sám, buď spoločne s inými, súkromne alebo verejne, bohoslužbou, náboženskými úkonmi, zachovávaním obradov alebo zúčastňovať sa na jeho vyučovaní.*⁸⁸ Z textu ústavy teda možno konštatovať, že štát SR rešpektuje náboženskú slobodu a to v individuálnom aj spoločenskom priestore.

8. Štát Mesto Vatikán (*Stato della Città del Vaticano*)

a Apoštolská stolica v medzinárodnom práve

Pri skúmaní minulých i prítomných situácii Štátu Mesta Vatikán, nemožno zabudnúť na to, že jeho existencia aj život je spojený s Katolíckou cirkvou. Od 8.stor. je život Katolíckej cirkvi spojený s existenciou katolíckeho, pápežského štátu, ktorý sa nachádzal najmä na území dnešného Apeninského polostrova.

Jeho éra skončila až za panovania kráľa Viktora Emanuela II., ktorý panoval na území Piemontu a Sardínie. Zjednotením kniežatstiev a štátikov, ktoré sa nachádzali na území Apeninského polostrova a historicky boli súčasťou pápežského štátu, vzniklo

⁸⁷ Ústava SR čl. 24 ods. 1.

⁸⁸ Ústava SR čl. 24 ods. 2.

Piemontské kráľovstvo a Viktor Emanuel II. získal titul prvého Talianskeho kráľa (r.1861). Hlavným mestom nového kráľovstva sa stala Florencia. Tým pápežský štát stratil dve tretiny svojho územia. Pápežský štát, respektíve jeho zvyšky, zostal už len v meste Ríme a v jeho okolí, čiže v hraniciach starého „dedičstva sv. Petra“.

Toto územie pápežského štátu chránili pred ďalšou inváziou Francúzske vojská. Keď však nakoniec z Ríma odišli, začali sa nové nepokoje, až nakoniec v r.1870 mesto osadili vojská Emanuela II., čím sa „Večné mesto“ po uskutočnení ľudového hlasovania stalo súčasťou Talianska a jeho hlavným mestom.

Sídlom kráľa sa stalo dávne pápežské sídlo na Kvirinále. Nepomohli ani protesty ani encyklika pápeža Pia IX. v encyklike *Respicientes*, na základe ktorej bol exkomunikovaný každý, kto sa zúčastnil na likvidácii cirkevného štátu. Vláda nového Talianska v tom čase (v r.1871) vydala tzv. „garančné zákony“, ktoré pápežovi uznávali jeho osobnú suverenitu a nedotknutosť, oslobodenie od platenia daní Talianskemu štátu a naopak, každoročnú dotáciu na prevádzku vatikánskych úradov. Taktiež boli zadefinované územia, ktoré pápež suverénne mohol spravovať. Okrem Vatikánskeho a Lateránskeho paláca mu toto právo prislúchovalo aj vo vzťahu k jeho letnému sídlu v Castel Gandolfo. Tieto zákony tiež mali zaručiť jeho úplnú slobodu pri vykonávaní jeho služby a diplomatickú imunitu diplomatickým predstaviteľom iných štátov, ktorí pri Apoštolskej stolici plnili svoju misiu.

Vtedajší pápež Pius IX. však tieto návrhy neprijal. V roku 1871 vydal encykliku *Ubi nos* v ktorej ponuku odmietol a sám sa na protest proti násiliu, ktoré bolo spáchané voči nemu aj Katolíckej cirkvi vyhlásil za „vatikánskeho väzňa“. „Rímska otázka“, ako sa celý problém začal nazývať, sa však nevyriešila ani za nasledujúcich pápežov (Lev XIII., Pius X. a Benedikt XV.). Situácia sa začala meniť až po novej klíme, vzniknutej po Prvej svetovej vojne.

Za pontifikátu Pia XI. od r. 1924 vznikli medzi pápežom a talianskou vládou nové rokovania, ktoré v r.1926 viedli k návrhom novej dohody. Jednania však ešte pokračovali ďalšie dva roky. V r.1928 nakoniec boli vypracované texty nových dohôd. Do histórie vošli ako *Lateránske dohody* (niekedy aj *Lateránske traktáty*). Po ich ratifikácii Talianskym parlamentom a ich zverejnení v Talianskej zbierke zákonov 5.júna 1929 a po výmene ratifikačných dokumentov vznikol Vatikánsky štát. Zároveň skončil dlhoročný konflikt medzi Talianskom a Svätou stolicou.

V súčasnosti je nositeľkou verejnoprávnej subjektivity Katolíckej cirkvi Apoštolská stolica. Pod Apoštolskou stolicou rozumieme pápeža, štátny sekretariát a všetky dikastéria Rímskej kúrie.

V medzinárodných vzťahoch je totiž Katolícka cirkev jediná náboženská spoločnosť s univerzálnym charakterom, analogická k medzinárodným nevládnym organizáciám, ktorá je vybavená atribútom duchovnej suverenity a ako taká má verejnoprávnou subjektivitu medzinárodného charakteru. Avšak vo vzťahu k iným jednotkám, ktoré sú vybavené verejnoprávnou subjektivitou Cirkev vystupuje prostredníctvom Apoštolskej stolice. Tak je to pri vysielaní legátov, alebo aj pri tvorbe konkordátov alebo iných medzinárodných zmlúv.⁸⁹

8.1 Konkordáty – medzinárodné zmluvy medzi Apoštolskou stolicou a vládami jednotlivých krajín

Došli sme k tomu, že Katolícka cirkev už dávno pred koncilom, hlásala ideu spolupráce Cirkvi a štátu. Myšlienka vzájomnej pomoci štátu a Cirkvi pri budovaní spoločnosti Katolícka cirkev naplno rozvinula po Druhom vatikánskom koncile tak, ako sme spomenuli vyššie. Táto idea nie je len púhou teóriou.

Jej základnou myšlienkou je vytvoriť atmosféru, v ktorej by každý z týchto subjektov rešpektoval kompetenciu toho druhého a vzájomnou spoluprácou v oblastiach, ktoré sú im spoločné aby spoločne napredovali pri napomáhaní spoločného dobra. Práve preto, aby táto idea ožila a zároveň aby boli jasne postavené pravidlá, Apoštolská stolica usiluje o uzatváranie konkordátov, čiže medzinárodných zmlúv, ktoré uzatvára s vládami jednotlivých štátov a ktoré jasne stanovujú tieto pravidlá kompetencie Cirkvi a štátu a zároveň aj spôsob ich spolupráce.

Termín *konkordát* pochádza z latinského slova *concordare*, čiže *súhlasiť, zhodovať sa*. Označuje sa s ním zmluva, ktorú uzatvára Apoštolská stolica s jednotlivým štátom. Cieľom konkordátov je harmonizácia spoločných záujmov medzi Katolíckou cirkvou a štátom v jednotlivých krajinách. V histórii sa pre tento druh zmluvy používali rozličné názvy: *concordia*, *pactum*, *pax*, *concordata*, *conventio*, *tractatus*, *pacta conventa*, *accordo*. V XX. storočí uzavrela konkordát aj prvá Československá republika pod názvom *modus vivendi*.

⁸⁹ KRUKOWSKI, J.: *Konkordaty współczesne*. Warszawa: Wydawnictwo Civitas christiana, 1995., 38 - 40.

Medzinárodná zmluva môže byť uzatvorená len suverénnymi stranami, ktoré majú verejnoprávnu subjektivitu. Medzinárodnú zmluvu, ktorou je konkordát, uzatvárajú dve suverénne strany, z ktorých jednou je Apoštolská stolica, ako nositeľ verejnoprávnej subjektivity Katolíckej cirkvi.⁹⁰

Podstatou týchto zmlúv je zásada rovnocennosti, čiže ani jedna strana nevystupuje voči druhej nadradene (*tamquam iure pares*). Z formálneho hľadiska je konkordát medzinárodnou zmluvou. Stretávame sa s ňou už v stredovekej Európe. Za prvý konkordát, ktorý uzavrela Apoštolská stolica so štátom sa považuje už spomínaný Wormský konkordát, ktorý v roku 1122 uzatvorili pápež Kalixt II. a cisár Henrich V. Z meritórneho hľadiska je konkordát riešením kompromisným.

Od spomínaného Wormského konkordátu sa v ďalšej histórii stretávame s celým radom konkordátov, ktoré uzatvárali jednotlivé štáty s Apoštolskou stolicou. Behom stáročí sa konkordát stal najprirodzenejším spôsobom, ktorým Apoštolská stolica reguluje svoje vzťahy so štátmi v ktorých žije Katolícka cirkev.

Z vecného hľadiska je konkordát dvojstrannou medzinárodnou zmluvou, uzatvorená medzi Apoštolskou stolicou a najvyššími orgánmi štátu na zásade partnerstva. Je to zmluva *sui generis* – keďže má osobitný charakter. Jej osobitosť spočíva v tom, že jednou stranou je Apoštolská stolica ako najvyšší orgán Katolíckej cirkvi, pričom medzinárodné dohody uzatvárajú štáty a predmetom tejto dohody sú záležitosti týkajúce sa občanov daného štátu, ktorý sú zároveň členmi Katolíckej cirkvi. Treba však poznamenať, že Apoštolská stolica je uznaná za subjekt medzinárodného práva a ako taká, má právnu podmetovosť k uzatváraniu medzinárodných zmlúv, medzi ktoré sa konkordát zaraďuje.

Konkordáty môžu mať dvojaký charakter:

1. Môžu byť uzatvárané slávnostnou formou, ktoré sú novým žriedlom práva, ktoré zaväzuje obidve strany.

2. Konkordáty môžu byť uzatvárané deklaratívnu formou (*Modus vivendi* z r. 1928) a týkajú sa regulácie len niektorých vzťahov medzi štátom a Cirkvou.

V najnovších časoch je známy konkordát francúzsky, ktorý sa často nazýva aj Napoleonsky z r.1801. V XX. storočí uzavreli s Apoštolskou stolicou konkordát mimo ďalších aj tieto štáty: Tunís (1964), Maroko (1983/84), Maďarsko (1964), Juhoslávia (1966), Izrael (1993), Venezuela (1964), Argentína (1966), Peru (1980), Španielsko

(1976), Taliansko (1984-1985), Pobrežie Slonoviny (1992), Poľsko (1993), Slovensko (2001). Už predtým boli uzavreté konkordáty s Nemeckými krajinami: S Bavorskom (1924), Pruskom (1929), z Nemeckou ríšou (1933), z Rakúskom (1933).

Z uvedeného vyplýva, že ani Základná zmluva, ktorú uzatvorila vláda Slovenskej republiky s Apoštolskou stolicou v r. 2001 nepredstavuje nejaký mimoriadny spôsob regulovania vzájomných vzťahov, ako sa to často pertraktuje liberálnymi kruhmi slovenskej verejnosti. V roku 1993 mala Apoštolská stolica 142 nunciatúr pri vládach, 71 z nich viedli nunciovia. V roku 1992 existovalo 13 apoštolských delegatúr. V súčasnosti má Apoštolská stolica uzavretých okolo sto osemdesiat zmlúv podobného charakteru s vládami ďalších štátov celého sveta.

8. 2 Cirkevná diplomacia

Z uznania verejnoprávnej subjektivity Apoštolskej stolice medzinárodným právom vyplýva právo legácie, čiže právo vytvárania medzinárodných stykov so štátmi a medzinárodnými organizáciami prostredníctvom vlastných vyslancov.

Toto právo obsahuje:

1. Legáciu činnú, čiže Apoštolská stolica má právo vysielat' svojich vlastných legátov pri iných podmetoch práva.
2. Legáciu pasívnu, čiže sama môže pri sebe akreditovať vyslancov jednotlivých štátov.

Stanovovanie predstaviteľov Apoštolskej stolice pri iných vládach a štátoch má svoj teologický základ. Je to neodmysliteľný element misie, ktorú Kristus zveril svojmu zástupcovi, aby posilňoval svojich bratov (Lk 22,32).

Spôsob a podmienky využívania tohto práva sú opísané v normách kánonického práva, v normách medzinárodného práva a tiež v zákonoch jednotlivých štátov, do ktorých Apoštolská stolica vysielala svojich reprezentantov. V súčasnosti je záväznou kánonickou materiálou v tejto oblasti motu proprio Pavla VI. z r.1969 *Sollicitudo omnium Ecclesiarum* a kánony, a kán. 362 – 367 CIC 1983. Vo vzťahu k medzinárodnému právu majú zasa základný význam zvyky a konvencie, predovšetkým Viedenská konvencia z roku 1961 o *diplomatických predstaviteľoch*, schválená 108 členmi OSN, mimo iných vtedy aj Československou socialistickou republikou.⁹¹

*Rímskemu biskupovi prisluguje prirodzené nezávislé právo menovať a vysielat' svojich legátov tak do partikulárnych cirkví v rozličných národoch alebo krajinách, ako aj súčasne do štátov a k verejným vrchnostiam a takisto ich prekladať a odvolávať, a to pri zachovaní noriem medzinárodného práva, týkajúceho sa vysielania a odvolávania legátov, ustanovených pri štátoch.*⁹²

Zvyk, vysielat' legátov do jednotlivých krajín je prastarý a siaha už vlastne do prvých časov existencie Cirkvi. Prví pápežskí vyslanci sa objavili na prelome IV. a V. storočia. Boli pápežmi vysielaní do odľahlých provincií antickej Rímskej ríše. Boli to tzv. *vicarii apostolici*. Boli to biskupi, ktorí nezávisle od plnenia svojich zvyčajných funkcií mali aj špeciálne práva voči biskupom danej cirkevnej provincie, tiež *apocrisari* – predstavitelia pápeža pri predstaviteľoch cirkevných provincií alebo u svetských vládcov.

Iná kategória pápežských legátov boli legáti, ktorí mali splniť špeciálne poslanie, ktorí reprezentovali pápeža na konciloch a iných vážnych udalostiach. Boli prijímaní na dvoroch vládcov a plnili diplomatické úlohy.

Nový význam pápežských legátov nastal v XI. storočí, v čase keď tieto funkcie začali zverovať kardinálom, z rozšírením práv o určené úlohy. Nazývali sa *legati a latere*, čiže legát zo sídla pápeža. Ak pápež nemohol byť na nejakej udalosti osobne, posielal takéhoto legáta, aby v jeho mene ako *alter ego papam*, reprezentoval rímskeho biskupa. V jeho osobe akoby bol prítomný samotný pápež.

Takým legátom bol napríklad sv. Peter Damiánsky, ktorého pápež Alexander II. (1061 – 1073) posielal do Galie ako svojho legáta. Pápež biskupom v Reims, Sens, Tours, Bourges i Bordeaux píše, že keďže nemôže prísť osobne, preto vysielal svojho dôstojného zástupcu, ktorý tam bude okom pápeža. Nie vždy boli svetskí vládcovia pápežským legátom naklonení. Stávalo sa tiež, že boli nimi prenasledovaní.

V čase pontifikátu pápeža Gregora VII. (1073 – 1085) sa tiež začali rozvíjať formy pasívnej legácie. Kráľovia, kniežatá a cisári začali vysielat' do Ríma svojich špeciálnych ambasádorov *ambaxiatores oboedientiae* najprv pri príležitosti voľby nového biskupa mesta Ríma a neskôr aj pri iných príležitostiach.

Vzhľadom na prenasledovanie pápežských legátov pápež Paschalis II. (1099 – 1118) v liste adresovanom Henrichovi Anglickému (v r.1115) silno zdôrazňuje právo pápeža vysielat' svojich legátov do rôznych cirkevných provincií aby vybavovali vážnejšie záležitosti.

Okrem toho pápež Ján XXII. (1316 – 1334) nielenže odsudzuje tých, ktorí nepripúšťajú pápežských legátov o ktorých nebolo najprv požiadané alebo ktorí nemali potvrdenie svetského panovníka, ale hrozí aj trestom exkomunikácie ktorá nastáva faktom postavenia nejakej prekážky legátovi, ktorého pápež vysiela.

V čase od XII. do XV. storočia evolúcia systému vysielania pápežských vyslancov na dvory panovníkov bola završená tým, že pápeži začali vysielat' stálych vyslancov, ktorí boli pre tento účel špeciálne pripravení. Už v druhej polovici XV. storočia vznikli prvé stabilné zahraničné pápežské ambasády, a stáleho pápežského vyslanca v niektorej krajine začali nazývať *nunciusom*. Prvé pápežské nunciatúry vznikli vo Francúzsku (1456), Španielsku (1492), v Benátkach (1500), Švajčiarsko (1510), v Portugalsku (1530). Spolu s týmto vznikom stálych nunciatúr Apoštolská stolica začala v týchto miestach aj so stálymi misiami svojich legátov.

Pápež Lev X. (1518 – 1521) nunciatúra dostala charakter organizačne usporiadaný a za pápeža Gregora XIII. (1572 – 1585) nadobudla charakter dobre usporiadanej a zorganizovanej jednotky.

V tom čase sa diplomatickí predstavitelia Apoštolskej stolice delili na:

1. legátov kardinálov – v mimoriadnych misiách;
2. nunciov, ktorí boli dvojakí: akreditovaní na kráľovských a cisárskych dvoroch, a akreditovaných na kniežacích alebo kráľovských dvoroch menšieho významu.
3. internunciovia a iní vyslanci.

Prelom XVI. a XVII. storočia bol jedným z najväčších období v rozvoji pápežskej diplomacie. Počnúc Westfálskym mierom začala tratiť na svojom význame. V čase napoleónskej epochy mala Apoštolská stolica len dvoch nunciov. Nový rozvoj nastal až po Viedenskom kongrese v roku 1815. Začalo sa obdobie vatikánskej diplomatickej expanzie mimo Európsky kontinent. Počet stálych diplomatických zastupiteľstiev apoštolskej stolice vzrástol zo sedemnástich v roku 1870 na tridsať v roku 1929. Toto obdobie vak prinieslo určité diplomatické ohraničenie Apoštolskej stolice s nekresťanskými krajinami. Avšak v niektorých z týchto krajín vznikli diplomatické misie počas Druhej svetovej vojny. Bolo to v Japonsku a Číne. Koncom 19. storočia Svätá stolica nadviazala diplomatické vzťahy s mnohými krajinami latinskej Ameriky.

Tak isto v najnovších časoch, hlavne na prelome XVIII. a XIX. storočia, niektoré štáty začali vydávať predpisy, ktoré ohraničovali činnosť pápežských legátov. Bolo to spojené hlavne s predchádzajúcimi bludnými teóriami týkajúcimi sa vlády pápeža, hlavne

s galikanizmom a febronianizmom. Tieto bludné teórie odsúdil Prvý vatikánsky koncil v roku 1870. Tam bola vyhlásená dogma o neomylnosti rímskeho pápeža. Pápež Pavol VI. (1963 – 1978) ktorý modifikoval predpisy týkajúce sa pápežských legátov, teologicky odôvodnil ich misiu. Za pápeža Jána Pavla II. vzniklo mnoho diplomatických miest. Medzi nimi to bola aj Apoštolská nunciatúra na Slovensku.

8. 2. 1 Pojem *legát*

Legátmi rímskeho biskupa sú osoby, ktoré veľmi často majú biskupskú vysviacku, ktorí ho z jeho poverenia stálym spôsobom reprezentujú v rôznych krajinách alebo regiónoch zeme. Sú to teda muži Cirkvi, pápežskí diplomati, čiže vyslanci poverení pápežom k vybavovaniu im zverených cirkevných záležitostí a k jeho reprezentácii v partikulárnych cirkvách a medzinárodných vzťahoch. V medzinárodných vzťahoch sa títo legáti, samozrejme, musia riadiť normami medzinárodného práva. Aj preto títo predstavitelia Apoštolskej stolice, ktorí ju reprezentujú pred vládami jednotlivých krajín, musia pre akreditáciu splniť predpisy, ktoré pre tento úrad vyžaduje medzinárodné právo.

Pápež ako najvyšší predstaviteľ Cirkvi sa musí starať o jej partikulárne časti. Musí vedieť o podmienkach ich života a ich potrebách. Tiež musí poznať stav duchovenstva v týchto partikulárnych cirkvách. Táto veľká zodpovednosť prikazuje pápežovi, aby bol v jednotlivých krajinách sveta prítomný cez svojich vyslancov. Okrem toho je pápež trvalým a viditeľným prameňom jednoty tak pre biskupov ako aj množstvo veriacich. Musí sa preto starať o to, aby svetový episkopát bol jednotný a nerozdelený. Pápež musí byť prítomný vo svete, pretože skúsenosť učí, že Cirkev je v stave vniesť vážny morálny vklad do budovania svetového mieru a pričínovania sa do spolupráce a rozvoja v oblasti spoločenského, politického a kultúrneho života.

Legáti plnia pápežské poslanie v rôznych miestnych cirkvách a štátoch a tiež pri svetských vládach. Ak plnia svoje poslanie len v cirkvách, vtedy sa nazývajú **apoštolskými legátmi**. Ak okrem toho tiež plnia funkciu udržiavania diplomatických kontaktov zo štátmi a civilnými vládami, vtedy sa nazývajú **nunciusami, pronunciusami alebo internunciusami**. Toto delenie treba vnímať, pretože každý z nich má iné poslanie.

8. 2. 2 Delenie legátov Apoštolskej stolice

Apoštolský nuncius (*nuntius apostolicus*) patrí do diplomatického korpusu ambasadorov s právom plnenia funkcie dekana diplomatického zboru. Je diplomatickým predstaviteľom prvého stupňa. Priznáva sa mu prvenstvo uprostred všetkých diplomatov, ktorí pôsobia v danej krajine a jeho vláde.

Apoštolský pronuncius (*pronuntius*) patrí do skupiny ambasadorov v danom štáte, ale v tomto štáte sa mu nezveruje funkcia dekana diplomatického zboru na zásade prvenstva, ani mu neprináleží právo vykonávať funkciu dekana diplomatického zboru na základe privilégia.

Apoštolský internuncius (*internuntius*) je zaradený do radu mimoriadnych vyslancov a splnomocnených ministrov, nepatrí však do skupiny ambasadorov. Je to prelát vysielaný pápežom do cudzej krajiny ako diplomatický predstaviteľ Apoštolskej stolice, keďže z osobitných príčin nemohol byť do tejto krajiny vyslaný nuncius. Internuncius je zaradený do druhej triedy diplomatických predstaviteľov. V súčasnosti Apoštolská stolica nemá diplomata s takýmto zaradením.

Apoštolský delegát alebo vyslanec Svätej stolice je vysielaný vzhľadom na mimoriadne okolnosti miesta a času. Je pápežským legátom ktorý funguje pri vláde ku ktorej je poslaný.

Apoštolský delegát (*delegatus apostolicus*) je stálym predstaviteľom pápeža pri episkopáte partikulárnej cirkvi v danom štáte alebo na vyznačenom teritóriu. Predstaviteľstvo Apoštolskej stolice ktoré vedie sa nazýva **apoštolská delegatúra**. Apoštolský delegát musí byť biskupom. Jeho misia sa viaže na to, že Apoštolská stolica je držiteľkou vnútorného práva aktívnej legácie. Toto právo aktívnej legácie spočíva v tom, že Apoštolská stolica má právo vysielat' a akreditovať pápežských predstaviteľov pri cirkevnej hierarchii a veriacich v danom cirkevnom a regióne. Jeho činnosť je obmedzená niekoľkými diecézami, apoštolskými vikariátmi alebo apoštolskými prefektúrami alebo vojenskými ordinariátmi. Tieto kánonicko právne jednotky sa môžu rozprestierať na teritóriu aj niekoľkých štátov.

Apoštolský delegát nemá charakter diplomatického predstaviteľa, aj keď mu miestni vládcovia často priznávajú diplomatickú imunitu, ktorá sa zvykne zachovávať diplomatickým predstaviteľom. Stáva sa i to, že apoštolský delegát plní aj určité úlohy, ktoré sú vlastné diplomatom.

Regent - Diplomatický predstaviteľ Apoštolskej stolice, dostáva titul regenta vtedy, ak sa funkciou legáta poveruje v zastúpení. Môže mať tiež názov splnomocnenca v zverených záležitostiach. V prípade zastupovania neprítomného alebo neúradujúceho vedúceho diplomatickej misie môže mať názov dočasný zástupca. Táto funkcia nie je známa v svetskej diplomacii, je istým špecifikom diplomacie Apoštolskej stolice.

Regent je vyslaný apoštolskou stolicou vtedy, keď z určitých dôvodov pápežský predstaviteľ prvej alebo druhej triedy je prinútený opustiť miesto svojho pobytu a úradovania a jeho neprítomnosť bude trvať dlho a pritom sa chce zdôrazniť stálosť diplomatickej misie. Diplomatická prax situuje regenta v hierarchii diplomatických predstaviteľov medzi internuncia a chargé d'affaires.

Chargé d'affaires je diplomatickým predstaviteľom tretej triedy akreditovaný pri ministrovi zahraničných vecí ako šéf pápežskej diplomatickej misie počas dlhšej neprítomnosti nuncia alebo internuncia. Tak ako v svetskej diplomacii, môže byť stály alebo ad interim. Stály chargé d'affaires. Vede misiu ako šéf diplomatického strediska, ako splnomocnenec pre určité záležitosti. Menovaný je vtedy, ak osobitné okolnosti znemožňujú vyslanie diplomatického predstaviteľa prvej alebo druhej triedy. Jeho nominácia je komunikovaná ministrovi zahraničných vecí listom kardinála štátneho sekretára.

Legatus a latere je menovaný vtedy ak reprezentuje pápeža na slávnostiach alebo zhromaždeniach ako jeho alter ego, čiže špeciálny a bezprostredný zástupca. Je ním zvyčajne kardinál. Biskup Ríma vysiala legata a latere aby vyplnil konkrétnu, ním prikázanú službu.

Špeciálny vyslanec je diplomat, ktorý má v rámci svojho poverenia splniť konkrétnu pastiersku úlohu.

Delegát alebo pozorovateľ Svätej stolice je predstaviteľom Apoštolskej stolice pri medzinárodnej organizácii, ktorej Svätá stolica je členom a ktorý na zhromaždeniach a konferenciách má právo hlasovať. Ak Svätá stolica nie je členom danej medzinárodnej organizácie, predstaviteľovi Svätej stolice náleží len právo pozorovateľa, bez hlasovacieho práva.

Ablegat (*ablegatus*) je vyslanec bez jurisdikčnej právomoci, má len splniť stanovené ceremoniálne funkcie. V minulosti *ablegat* odovzdával panovníkovi čestné dary, napríklad meč, klobúk, zlatú ružu alebo doručoval kardinálsky *biret*, ktorý bol potom hlavou štátu slávnostne odovzdaný novo kreovanému kardinálovi.

Diplomatickí predstavitelia apoštolskej stolice pochádzajú z mnohých krajín. Kandidáti na tieto funkcie musia poznať niekoľko jazykov. Pre prácu v cirkevnej diplomacii sa pripravujú počas štúdií na vynikajúcej Pápežskej cirkevnej akadémii v Škole diplomacie. V tomto štúdiu pokračujú kňazi až po získaní základného diplomu.

Pokiaľ ide o formálne ustanovenie danej osoby za stáleho diplomatického predstaviteľa pri niektorej vláde, toto sa deje akreditáciou, ktorá spočíva na predložení akreditačných listín hlave štátu.

8. 2. 3 Úlohy legátov v partikulárnych cirkvách

Hlavnou úlohou pápežského legáta je úsilie o to, aby väzby jednoty, ktoré existujú na základe kolegiálnosti medzi Apoštolskou stolicou a partikulárnymi cirkvami sa čím viac upevňovali a stávali sa účinnejšími.

Rímsky biskup posielá svojich legátov preto, aby bol cez svojich diplomatických predstaviteľov viditeľným spôsobom denne prítomný v partikulárnej cirkvi.

Úlohou pápežského legáta preto je:

1. Informovať Apoštolskú stolicu o podmienkach v ktorých partikulárne cirkvi žijú a o všetkom čo sa týka dobra duší;
2. Podporovanie biskupov skutkom i radou, pri neporušiteľnosti ich práva na vykonávanie vlády;
3. Oživovanie častých kontaktov s Biskupskou konferenciou a udeľovanie im všestrannej pomoci;
4. Pri nominácii biskupov je úlohou apoštolských legátov posielat' alebo navrhovať Apoštolskej stolici mená kandidátov, ako tiež vedenie informačného procesu ohľadom kandidátov pri zachovaní noriem vydaných Apoštolskou stolicou;
5. Usilovne podporovanie všetkého čo slúži trvalému pokoju, rozvoju, a spolupráci medzi národmi;
6. Vytváranie, spolu s ostatnými biskupmi, zodpovedajúcich kontaktov medzi Katolíckou cirkvou a inými cirkvami alebo cirkevnými spoločenstvami, prípadne aj s predstaviteľmi nekresťanských náboženstiev.
7. Spolu s ostatnými biskupmi, hájiť záujmy Cirkvi a Apoštolského stolca pred predstaviteľmi štátu. V tomto prípade je pápežský legát povinný spolupracovať, ak je to možné, s politickou mocou, aby upevnil slobodu Cirkvi pri plnení jej poslania.

8. Vykonávanie príkazov Apoštolskej stolice.

Pápežskí legáti v ničom nemôžu obmedzovať vládu diecéznych alebo eparchiálnych biskupov v ich vlastných diecézach a eparchiach, kde majú riadiacu moc z moci práva. Ich povinnosťou je však pomáhať im pomocou a radami a aj sami, v prípade potreby, majú brať na vedomie ich názory a rady pri vyplňaní svojich záväzkov a úloh. Sú však nezávislí od miestnych ordinárov.

Súhlasne s predpisom kánona 366 CIC 1983: *So zreteľom na osobitnú povahu úlohy legáta:*

1. *sídlo pápežského legáta je vyňaté spod riadiacej moci miestneho ordinára ak nejde o slávenie manželstiev;*

2. *pápežský legát, pokiaľ je to možné, po upovedomení miestnych ordinárov, smie vo všetkých kostoloch na území svojho pôsobenia ako legáta vykonávať liturgické slávenia a to aj s biskupskými insigniami.*

Na teréne jeho legácie, prisluguje legátovi rímskeho biskupa prvenstvo pred arcibiskupmi a biskupmi; toto právo mu však neprisluguje pred kardinálmi a patriarchami. Pápežský legát nie je z moci práva členom biskupskej konferencie danej krajiny. Môže však byť pozývaný na jej zasadania.

8. 2. 4 Úlohy legátov pri vládach

Úlohou pápežského legáta, ktorý podľa predpisov medzinárodného práva plní misiu pri vláde je osobitnou úlohou:

1. Podporovať, upevňovať a oživovať nevyhnutné kontakty a väzby medzi Apoštolskou stolicou a danou vládou;

2. Viest' rokovania v záležitostiach vzťahu Cirkvi a štátu a osobitným spôsobom rokovať v prípade uzatvárania konkordátu alebo iných zmlúv a tiež uvádzať ich do života;

Počas vybavovania vyššie uvedených záležitostí, podľa okolností, pápežský legát má zohľadňovať mienku a rady biskupov danej krajiny a informovať ich o priebehu záležitosti.

8. 2. 5 Úlohy legátov pri medzinárodných organizáciách

Ak pri medzinárodných organizáciách nie je delegát alebo pozorovateľ Svätej stolice, pápežskému legátovi prináleží dôkladné študovanie programov činnosti týchto organizácií, aby mal orientáciu čo sa týka jej úloh, cieľov a možností na svetovej scéne.

Okrem iných úloh spomeňme tieto:

1. Informovanie Apoštolskej stolice v stanovených termínoch o činnosti týchto organizácií.
2. Vypočutie mienky biskupov a podpora vzájomnej spolupráce medzi cirkevnými inštitúciami ktoré sa zaoberajú pomocou a výchovou a inými podobnými inštitúciami.
3. Napomáhanie rozvoja činnosti medzinárodných katolíckych organizácií. Tak delegáti, ako i pozorovatelia Svätej stolice ktorí sú akreditovaní pri medzinárodných organizáciách svoje funkcie, práce a úlohy majú plniť v úzkom spojení s pápežským legátom danej krajiny.

8. 2. 6 Vyhasnutie misie legáta

Situácie, kedy vyhasne misia pápežskému legátovi opisuje kánon 367 CIC 1983:

Úloha pápežského legáta nezaniká vakanciou Apoštolskej stolice, ak v pápežskej listine nebolo stanovené niečo iné; zaniká však splnením mandátu, odvolaním, ktoré mu bolo dané na vedomie; zrieknutím sa, ktoré Rímsky veľkňaz prijal.

Na pápežského legáta sa tiež vzťahuje predpis rímskej kúrie, ktorý zaväzuje jej pracovníkov po dovŕšení sedemdesiatich piatich rokov zrieknuť sa svojho úradu.

Misia pápežského legáta tiež môže vyhasnúť z dôvodov predvídaných v medzinárodnom práve a jeho zvykoch.⁹³

9. Slovenské konfesné právo

V predchádzajúcich prednáškach sme si rozprávali o rozličných systémoch súžitia štátnych a náboženských systémov. Rozoberali sme ich na základe historických poznatkov, ktoré sú neoceniteľným prameňom pre súčasné hľadanie optimalizácie týchto vzťahov, ale i na základe súčasných trendov v oblasti zachovávanía ľudských a občianskych práv.

V ďalších kapitolách sa budeme zaoberať konkrétnou situáciou vo vzťahu cirkví a náboženských spoločností v právnom poriadku Slovenskej republiky.

Treba povedať, že náboženstvo zohráva u občanov Slovenskej republiky dodnes významnú úlohu. Pri poslednom sčítaní ľudí v roku 2001 sa k svojej náboženskej príslušnosti prihlásilo 84 percent obyvateľstva. Toto sčítanie sa stretlo s veľkým očakávaním, pretože oproti roku 1991 sa očakávalo skôr menšie číslo. Toto očakávanie bolo odôvodnené predovšetkým klesajúcou religiozitou na Západe Európy a jej vplyvom v nových podmienkach aj na obyvateľstvo Slovenska. Výsledok však bol prekvapujúci, pretože 84 percentný výsledok znamenal 12 percentný nárast oproti predchádzajúcemu sčítaniu z roku 1991. Pri hľadaní optimálneho vzťahu štátu a cirkví preto nemožno nebrať do úvahy, že všetci títo príslušníci náboženských spoločenstiev sú zároveň aj tvorcami hodnôt, aj materiálnych, z ktorých žije celý štát.

Katolícka cirkev hľadá tento vzťah na základe princípov, ktoré zadefinovala na Druhom vatikánskom koncile, čiže povedané jednou vetou, na úrovni vzájomnej spolupráce, ktorej cieľom je spokojný a šťastný občan i kresťan.

Tento vzťah spolupráce je zadefinovaný v právnych normách, ktoré sú súčasťou právneho poriadku Slovenskej republiky.

9.1 Medzinárodné dokumenty, ktoré sú prameňom slovenského konfesného práva

Moderné demokratické štáty sa často zvyknú nazývať aj právnymi štátmi. Je to preto, lebo situáciu objektívneho dobra regulujú predovšetkým zákony, ktoré regulujú všetky oblasti života, teda aj vzťah štátu a cirkví, resp. náboženských spoločností. Prameňom týchto zákonov sú medzinárodné dokumenty, predovšetkým z oblasti slobôd týkajúcich sa ľudských práv, ktoré boli prijímané najmä po Druhej svetovej vojne. Tieto dokumenty boli reakciou na totalitné režimy, ktoré postupne vznikali v 20 storočí a ktoré boli charakteristické obmedzovaním občianskych práv a slobôd. Tieto režimy následne usilovali o odstránenie náboženstva z osobného i verejného života. Toto úsilie bolo doprevádzané nezákonnosťami a pošliapávaním slobody ľudského svedomia a viery.

Prvým takýmto dokumentom bola *Deklarácia o náboženskej slobode*, ktorú vydala Svetová rada cirkví z roku 1948. Tento dokument vyjadruje nielen požiadavku na dodržiavanie náboženskej slobody zo strany štátov a ich predstaviteľov, ale aj presne definuje oblasti, ktorých sa náboženská sloboda dotýka. Podľa tohto dokumentu je

obsahom náboženskej slobody právo každého človeka na vlastné náboženské vyznanie, podľa svojho vlastného presvedčenia, právo na vykonávanie bohoslužieb, vyučovanie náboženstva a vyslovovať svoje stanoviská na rozličné spoločenské udalosti, právo ľudí spájať sa s spoločne vytvárať organizácie náboženského charakteru, na základe zásad ktoré si sami určia. Medzi ďalšími právami, ktoré sú v tejto deklarácii spomínané spomeňme aspoň právo na vydávanie náboženskej literatúry, právo vychovávať a vzdelávať vlastných duchovných a pod.

Tento dokument mal len deklaratívny charakter, avšak jeho odozva na seba nedala dlho čakať. Ešte v tom istom roku 1948 prijalo Valné zhromaždenie Organizácie spojených národov *Všeobecnú deklaráciu ľudských práv*, ktorá sa dotýka celého katalógu ľudských práv. V svojom osemnástom článku sa dotýka aj problému náboženskej slobody. Tento článok hovorí: „Každý človek má právo na slobodu myslenia, svedomia a náboženstva“. Toto právo obsahuje slobodu vyznávať svoje náboženstvo, ale aj meniť ho za iné, vyznávať svoje náboženstvo sám alebo v spoločenstve s inými, verejne aj súkromne, vyučovaním, slobodou vo vykonávaní náboženských obradov a zachovávaní náboženských zvykov.⁹⁴

Ďalším dokumentom z tejto oblasti je *Európska konvencia o ľudských právach* z r.1950. Tento dokument voľne nadväzuje na *Všeobecnú deklaráciu ľudských práv* z r. 1948. Táto konvencia je nová v tom, že stavia náboženské práva do najvyššej kategórie ľudských práv. O náboženskej slobode pojednáva v svojom 9.článku. Tento článok podrobne špecifikuje náboženskú slobodu keď hovorí: „Sloboda náboženstva a vyznania nesmie byť predmetom iných, než zákonom daných obmedzení, ktoré sú v demokratickej spoločnosti nevyhnutnými opatreniami v záujme verejnej bezpečnosti, verejného poriadku, zdravia a morálky, alebo k ochrane práv a slobôd druhých“.⁹⁵

Konečne, dodatočný protokol k Európskej konvencii o ľudských právach z r.1952 upresňuje právo na vzdelanie a do tohto práva zahrňuje aj právo na náboženské vzdelanie: „Právo na vzdelanie nesmie byť nikomu odopierané. Štát musí pri úlohách, ktoré prevzal v oblasti výchovy a výučby rešpektovať právo rodičov zaistiť výchovu a výuku v súlade s ich vlastným náboženským a svetonázorovým presvedčením“.⁹⁶

⁹⁴ LISTL, J.: *Základy současných vztahů mezi státem a církví v moderních západních demokraciích*. Revue 42/1996.

⁹⁵ Ako vyššie.

⁹⁶ Ako vyššie.

Tieto ustanovenia prijal do svojho učenia aj Druhý vatikánsky koncil. Jeho závery sme už preberali.

9.2 Konfesné zákony v právnom poriadku Slovenskej republiky

Spomínané medzinárodné dokumenty sú dnes významným žriedlom jednotlivých štátnych zákonodarstiev. Je preto celkom prirodzené, že sa stali významným prameňom aj slovenského konfesného práva.

Treba však najprv spomenúť, že chápanie náboženskej slobody nie je na území SR chápané v nejakom bezbrehom zmysle slova. Spoločnosť sa musí chrániť pred vplyvom náboženských spoločenstiev a siekt, ktoré sú proti životu, alebo svojim učením či spôsobom života narúšajú pokoj v spoločnosti. Okrem toho sú cirkvi a náboženské spoločnosti dotované štátom, preto predtým, než začnú vykonávať svoju činnosť, musia vykonať svoju zákonnú registráciu. Registráciu nových cirkví a náboženských spoločností vykonáva Ministerstvo kultúry SR, na základe návrhu, ktorý podáva najmenej trojčlenný prípravný orgán cirkvi alebo náboženskej spoločnosti.

Návrh na registráciu má obsahovať názov a sídlo cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, má byť podpísaný všetkými členmi prípravného výboru a tiež má obsahovať základnú charakteristiku cirkvi alebo náboženskej spoločnosti, najmä čo sa týka jej učenia a územia na ktorom hodlá pôsobiť. Okrem toho má tiež obsahovať čestné prehlásenie najmenej 20 tisíc svojich členov, ktorí musia mať pobyt na území Slovenskej republiky. Návrh tiež musí obsahovať prehlásenie, že členovia cirkvi alebo náboženskej spoločnosti budú zachovávať zákony SR a budú tolerantní k iným vyznaniam. K návrhu na registráciu sa musí pripojiť aj Ústava, štatút, alebo iný dokument, ktorým sa cirkev alebo náboženské spoločenstvo budú riadiť.⁹⁷

Takto zaregistrovaná cirkev alebo náboženská spoločnosť môže následne slobodne, v rámci právneho poriadku, vykonávať svoju činnosť a má právo aj na príspevok zo štátu.

9.3 Konfesné právo v SR

Konfesné právo SR možno definovať ako súbor právnych noriem definujúcich postavenie a pôsobenie registrovaných cirkví a náboženských spoločností v spoločnosti.

⁹⁷ <http://www.culture.gov.sk/cirkev-nabozenske-spolocnosti/cirkev-nabozenske-spolocnosti/dokumenty/podmienky-registracie-novch-cirkv-a-nboenskch-spolonost>.

Tieto podmienky sú upravené aj v medzinárodných a vnútroštátnych zmluvách a dohodách, ktoré boli uzatvorené medzi štátom a Svätou stolicou či ostatnými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Pramene konfesného práva v SR však predovšetkým rešpektujú a garantujú ústavný záväzok slobody myslenia, svedomia a náboženského vyznania či viery.

Štát vo vzťahu k registrovaným cirkvám vychádza z uznania ich spoločenského a právneho postavenia ako právnych subjektov „sui generis”, pričom má k nim špecifický prístup a spolupracuje s nimi na *zásadách partnerskej spolupráce*.

Slovenská republika garantuje náboženskú slobodu vo svojej ústave predovšetkým v článku 24 upravujúcom slobodu svedomia a náboženskej viery a poskytuje garancie pre dodržiavanie týchto základných ľudských práv a slobôd. Zároveň je to aj výrazom záväzného prijatia a rešpektovania medzinárodných záväzkov obsiahnutých v medzinárodných dohovoroch a paktoch.

Zásadné otázky vzťahu štátu a cirkví konkrétne upravuje zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení neskorších predpisov. Okrem poskytovania záruk pre dodržiavanie slobody svedomia a náboženskej viery a definovania postavenia a pôsobenia cirkví upravuje tiež niektoré podmienky registrácie cirkví. Ďalšie podmienky registrácie upravuje zákon č. 192/1992 Zb. o registrácii cirkví a náboženských spoločností. Na základe uvedených zákonov pôsobí k 1. aprílu 2004 na území SR 16 cirkví a náboženských spoločností.

Slovenská republika ako prvá z postkomunistických štátov riešila problematiku usporiadania cirkevného majetku prijatím reštitučného zákona č. 282/1993 Z. z. o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam v znení zákona č. 97/2002 Z. z..

V súčasnosti cirkvi a náboženské spoločnosti zápasia najmä s finančnými problémami. Podstatnú časť prostriedkov sú schopné zabezpečiť si z vlastných zdrojov, ďalšiu časť získavajú od sponzorov a sesterských cirkví zo zahraničia. Významným prínosom je aj ponúknutá pomoc zo strany štátu, ktorý im na základe zákona č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom v znení neskorších predpisov poskytuje prostredníctvom rezortu kultúry finančné prostriedky na platy duchovných a čiastočne na prevádzku ústredí cirkví. Štát poskytuje cirkvám aj príspevky

na chod ich verejnoprospešných inštitúcií, pričom okrem týchto priamych dotácií im štát umožňuje zvýhodnenia v oblasti niektorých daňových povinností a colných poplatkov.

Uvedené zákony predstavujú najdôležitejšie normy konfesného práva. Do tejto kategórie sa dajú zaradiť aj ďalšie právne predpisy, ktoré upravujú pôsobenie cirkví a náboženských spoločností v oblasti školstva, pracovného a rodinného práva a civilnej služby. Možno teda konštatovať, že táto právna štruktúra umožňuje cirkevným spoločnostiam aktívne naplňať svoje poslanie v prospech všetkých občanov krajiny. Napriek uvedenému je však potrebné doplniť, resp. optimalizovať niektoré formy vzájomnej kooperácie, a to predovšetkým prostredníctvom riešenia nasledovných tematických okruhov.

9. 4 Čiastkové zmluvy a dohody medzi štátom a cirkvami

Od konca roku 2000 došlo vo vzťahoch štátu a cirkví k minimálne dvom významným udalostiam. Bolo to ratifikovanie Základnej zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou Stolicou, podpísanej vo Vatikáne 24. novembra 2000, publikovanej pod č. 326/2001 Z. z., ktorá sa týka rímskokatolíckej a gréckokatolíckej cirkvi, a schválenie Zmluvy medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami 11. apríla 2002, publikovanej pod č. 250/2002 Z. z. upravujúcej postavenie jedenástich cirkví.

Je nesporné, že formovanie konfesného práva v SR bude v budúcnosti determinované aj ustanoveniami predmetných zmlúv. Je preto potrebné zdôrazniť, že medzinárodná zmluva so Svätou stolicou a inštitút vnútroštátnej zmluvy medzi štátom a cirkvami zavádza do nášho právneho poriadku nový prvok, ktorý je plne v intenciách deklarovanej harmonickej spolupráce štátu s registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami. Takáto právna úprava plne korešponduje s moderným trendom usporiadania predmetného vzťahu.

Princípmi rámcovej úpravy zmlúv sú predovšetkým garancie nezávislosti a náboženskej slobody cirkví a náboženských spoločností ako subjektov práva Slovenskej republiky a vzájomná spolupráca cirkví a náboženských spoločností a Slovenskej republiky v prospech všetkých občanov na poli kultúrnom, výchovno-vzdelávacom, zdravotníckom, sociálnom, charitatívnom a pastoračnom.

Slovenská republika sa ratifikovaním medzinárodnej zmluvy so Svätou stolicou zaviazala uzavrieť štyri osobitné medzinárodné zmluvy, ktoré sa týkajú finančného

zabezpečenia Katolíckej cirkvi, školstva a vyučovania náboženstva, duchovnej služby v ozbrojených silách a zboroch a uplatňovanie výhrad vo svedomí. Obdobné dohody by mal štát uzatvoriť aj s ostatnými jedenástimi cirkvami ako účastníkmi spomínanej zmluvy.

Záujmom cirkvi i štátu bolo prioritne riešiť otázku pôsobenia katolíckej cirkvi v armáde, polícii a väzniciach, ktoré by nadväzovalo na už rozvinutú a úspešnú aktivitu cirkví v tejto oblasti. Dňa 27. novembra 2002 tak nadobudla účinnosť Zmluva medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o duchovnej službe katolíckym veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch SR, podpísaná v Bratislave 21. augusta 2001, publikovaná pod č. 648/2002 Z. z.. Na základe ustanovení tejto zmluvy Svätá stolica kanonicky zriadila 1. marca 2003 Ordinariát ozbrojených síl a ozbrojených zborov SR ako špecifické biskupstvo v rámci cirkvi. V zmysle uznesenia vlády č. 1115 z 26. novembra 2003 vláda SR súhlasila, aby ordinariát pôsobil od 1. januára 2004 ako štátna rozpočtová organizácia v zriaďovateľskej pôsobnosti ministerstva obrany. Proces budovania ordinariátu ako štátnej rozpočtovej organizácie v rezorte obrany nie je k dnešnému dňu ukončený. Štát má záujem podobne upraviť predmetný vzťah aj s ostatnými cirkvami, a preto je v súčasnosti (apríl 2004) v legislatívnom procese Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o výkone pastoračnej služby ich veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky.

Druhou parciálnou zmluvou, ktorej text prešiel schvaľovacím procesom, je Zmluva medzi SR a Svätou stolicou o katolíckej výchove a vzdelávaní, pričom súbežne bola schvaľovaná aj dohoda s ostatnými cirkvami. Obidve tieto normy upravujú predovšetkým zriaďovanie a pôsobenie cirkevných škôl a podmienky vyučovania náboženskej výchovy na štátnych školách. Poslanci Národnej rady SR vyslovili súhlas s predmetnými normami 20. januára 2004 a slávnostný podpis obidvoch dokumentov sa uskutočnil 13. mája 2004.

Ministerstvo spravodlivosti SR pripravilo v priebehu roka 2003 aj návrh textu Zmluvy medzi Slovenskou republikou a Svätou stolicou o uplatňovaní výhrady svedomia. Návrh zmluvy vymedzuje rozsah a podmienky uplatnenia práva na výhradu vo svedomí v niektorých vymedzených oblastiach. Zmyslom návrhu zmluvy je poskytnúť veriacemu právo zdržať sa konania, ktoré mu jeho svedomie zakazuje v tých oblastiach, v ktorých by jeho aktívne konanie (vykonávanie potratov, eutanázií, klonovania a niektorých ďalších

činností) bolo v príkrom rozpore s náukou viery a mravov cirkvi. Proces schvaľovania nie je k 1. máju 2004 uzavretý.

Z hľadiska rezortu kultúry a financií bude kľúčovým momentom práca na príprave medzinárodnej zmluvy o financovaní Katolíckej cirkvi a vnútroštátnej dohody s ostatnými cirkvami, ktorej by mala predchádzať komplexná úprava financovania všetkých cirkví a náboženských spoločností prostredníctvom nového zákona o ich financovaní. Zmienená pripravovaná zmluva a dohoda by tak mohla obsahovať charakteristiku a definovanie podpory štátu vzhľadom na špecifické postavenie a rozsah činnosti konkrétnej cirkvi.

V súvislosti s uzavretím rámcovej medzinárodnej zmluvy medzi SR a Svätou stolicou je potrebné uviesť aj implementáciu jej záväzkov do právneho poriadku SR. Ide predovšetkým o novelizáciu Trestného poriadku a Občianskeho súdneho poriadku, v ktorom boli reflektované a zohľadnené ustanovenia čl. 8 medzinárodnej zmluvy o nedotknuteľnosti svedeckého tajomstva.

V nadväznosti na ratifikovanie vnútroštátnej zmluvy medzi štátom a jedenástimi cirkvami rozhodla vláda SR 16. júla 2003 o vzniku špecializovanej Komisie pre zabezpečenie vykonávania Zmluvy medzi SR a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami uverejnenej v Zbierke zákonov. Komisia sa tak stala poradným a iniciatívnym orgánom vlády SR na koordináciu procesu uzatvárania čiastkových dohôd týchto cirkví so štátom a taktiež širšou platformou na posudzovanie vzájomných nedoriešených okruhov problémov.

9.5 Financovanie cirkví a náboženských spoločností

Problematiku financovania cirkví doteraz upravuje zákon č. 218/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom v znení neskorších predpisov. Na základe uvedeného zákona štát poskytuje cirkvám a náboženským spoločnostiam prostriedky na platy duchovných, odvody do fondov a čiastočne na prevádzku ústredí cirkví (biskupských úradov). Finančné prostriedky na platy duchovných a ich konkrétnu výšku ustanovuje nariadenie vlády SR č. 187/1997 Z. z. Všetky ostatné výdavky spojené s chodom a prevádzkou cirkevných subjektov si cirkvi hradia prostredníctvom darov svojich veriacich alebo ich získavajú od sponzorov a sesterských cirkví zo zahraničia.

Zákon č. 218/1949 Zb. vznikol v diametrálne odlišnej politickej a historickej situácii a dnes je jeho aplikovanie ako aj princíp nevyhovujúci. Na tomto mieste je potrebné uviesť, že v zmysle tohto zákona má cirkev stále nárok aj na finančnú náhradu cestovných, sťahovacích a iných výdavkov spojených z prekladaním duchovných do farností, riadnych vecných nákladov spojených s výkonom bohoslužieb a iných náboženských úkonov i s cirkevnou administratívou na úrovni farností a v odôvodnených prípadoch na osobitú pomoc štátu pri mimoriadnych vecných nákladoch.

V skutočnosti však štát poskytuje prostriedky cirkvám a náboženským spoločnostiam len na osobné požitky duchovných, odvody do fondov a čiastočne na prevádzku ústredí cirkví (biskupských úradov). Na základe uvedeného, ako aj v dôsledku každoročného značného zvyšovania nárokov na štátny rozpočet sa vláda SR ešte koncom roka 2000 rozhodla situáciu riešiť. Práca na novej legislatívnej úprave sa realizovala v pracovnej skupine vytvorenej na ministerstve kultúry v súčinnosti s poverenými zástupcami cirkví. Navrhovaný zákon by poskytoval finančný príspevok štátu cirkvám so zreteľom na počet ich členov, pričom by zohľadňoval ich špecifické podmienky pôsobenia kategorizáciou podľa veľkosti, s ktorou cirkvi vyjadrili svoj súhlas. Návrh počítal aj s pravidelnou každoročnou valorizáciou v závislosti od výšky priemernej mzdy v hospodárstve. Uvedený model financovania rešpektoval prirodzený vývoj na našom území a zodpovedal štandardu v hospodársky vyspelých demokratických štátoch Európskej únie (podobné riešenie existuje napr. v Belgicku, Luxembursko a Grécku). Vláda návrh zákona schválila 17. apríla 2002, avšak poslanci parlamentu v máji 2002 rozhodli, že sa návrhom zákona nebudú zaoberať.

V tomto období výrazne silnejú aj hlasy z cirkví, ktoré poukazujú na fakt, že platy duchovných podľa súčasne platnej právnej úpravy nepodliehajú automatickej valorizácii, a preto ich životný štandard nezodpovedá rastúcej miere životných nákladov. Posledná valorizácia bola totiž realizovaná ešte v roku 1997, a tak je v súčasnosti výška nástupného platu duchovného pod úrovňou minimálnej mzdy garantovanej štátom.

Na dokreslenie tejto situácie uvádzame, že priemerná mzda duchovného poskytnutá z prostriedkov štátneho rozpočtu bola v roku 2003 cca. 9 tis. Sk, pričom základný nástupný plat absolventa bohosloveckej fakulty je 5080 Sk. Zároveň nedošlo v roku 2004 pri príspevku pre cirkvi zo štátneho rozpočtu k zvýšeniu oproti roku 2003. Táto suma predstavuje 686 mil. Sk, pričom bola v roku 2003 v dôsledku viazania štátneho rozpočtu

znížená o cca. 10 mil. Sk. V roku 2003 bolo z príspevku štátneho rozpočtu financovaných celkovo 3042 duchovných a 257 prevádzkových zamestnancov cirkví a náboženských spoločností. Z celkového počtu 16 cirkví a náboženských spoločností registrovaných v SR k 1. marcu 2004 si nárok na príspevky zo štátneho rozpočtu neuplatňujú z prevažne vieroučných dôvodov 4 subjekty: Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, Cirkev adventistov siedmeho dňa, Kresťanské zbory a Novoapoštolská cirkev.

Vyriešenie problematiky financovania cirkví je nepochybne jednou z najzávažnejších otázok, ktoré bude treba naliehavo riešiť. Výsledná podoba nového modelu by mala byť výsledkom vzájomnej diskusie a konsenzu s cirkvami s ambíciou komplexne riešiť finančné zabezpečenie cirkví a náboženských spoločností. Keďže sa k prípadnému zavedeniu daňových asignácií či cirkevných daní ako nového modelu financovania stavajú cirkvi aj štát zamietavo, mohol by ako vzor slúžiť pôvodný návrh zákona, ktorý vláda schválila uznesením č. 376 zo 17. apríla 2002, ktorý by sa upravil podľa aktuálnych možností štátneho rozpočtu a na základe vzájomného konsenzu s cirkvami. Na preklopenie súčasnej nepriaznivej situácie súvisiacej s výškou platov duchovných by mohlo zároveň dôjsť aj k úprave nariadenia vlády SR č. 187/1997 Z. z., ktorá by aspoň čiastočne upravila výšku ich platov. Podľa predbežného vyčíslenia by si napr. 30% zvýšenie platov duchovným vyžiadalo dodatočné finančné prostriedky vo výške cca. 170 mil. Sk ročne, pričom by priemerný plat duchovného vzrástol na cca. 12 tis. Sk.

V tejto súvislosti je potrebné uviesť, že vláda SR vyjadrila súhlas s riešením tejto nepriaznivej situácie. V nadväznosti na uznesenie vlády SR č. 429 z 5. mája 2004 k návrhu východísk rozpočtu verejnej správy na roky 2005 až 2007 boli totiž zohľadnené finančné prostriedky v sume 170 mil. Sk na pokrytie zvýšenia platov duchovných. Na realizáciu tohto navýšenia platov duchovných od roku 2005 je tak potrebné schváliť do konca tohto roku novelizáciu nariadenia vlády SR č. 187/1997 Z. z., ktoré určuje tabuľkové platy duchovných.

Na prijatie nového zákona o financovaní je zároveň úzko naviazané aj uzatváranie osobitnej medzinárodnej zmluvy o financovaní Katolíckej cirkvi ako aj vnútroštátnej dohody o financovaní ostatných cirkví a náboženských spoločností. Štát má totiž aj naďalej záujem podporovať všetky cirkevné štruktúry pri pastoračnej, sociálnej a charitatívnej práci, keďže skúsenosti jasne nasvedčujú, že takto vložené zdroje sú zúčtované vysoko efektívne.

9. 6 Stav sakrálného pamiatkového fondu a kultúrne aktivity cirkví

Kultúrne dedičstvo a pamiatkový fond osobitne sú predmetom záujmu domácej i zahraničnej verejnosti a vyhľadávaným cieľom kultúrnej turistiky. Všetky činnosti a investície súvisiace so zachovávaním, obnovou, využívaním, sprístupňovaním pamiatkového fondu a jeho prostredia majú multiplikačný efekt pre viacero odvetví. Spolu s rozvojom starostlivosti o pamiatkový fond preukázateľne dochádza k rozvoju cestovného ruchu, stavebníctva, stredného a drobného podnikania, využívaniu a obnove tradičných remesiel a technológií, výroby tradičných materiálov, k riešeniu nezamestnanosti i bytovej otázky. Od roku 1994 však boli prakticky úplne zastavené dovtedy osobitne vyčleňované verejné prostriedky na údržbu a obnovu sakrálnych kultúrnych pamiatok v zmysle zákona č. 218/1949 Zb a cirkvi mali možnosť požiadať len o obmedzenú pomoc prostredníctvom fondu Pro Slovakia. V majetku cirkví sú naše najhodnotnejšie kultúrne pamiatky, ktorých údržba, obnova a zabezpečenie je v porovnaní s inými kultúrnymi pamiatkami finančne podstatne náročnejšia (nákladné reštaurátorské práce výtvarných súčastí a zariadení národných kultúrnych pamiatok tohto druhu, statické zabezpečovanie, zabezpečovacie systémy ochrany vybavenia a mobiliáru proti krádežiam alebo požiarom). Majetky, ktoré sa cirkvám vrátili v rámci reštitúcií po roku 1989, boli prevažne v zlom stavebno-technickom stave, ich oprava a využitie vyžadujú neraz také náklady, ktorými cirkvi v súčasnosti nedisponujú.

Práve v súvislosti s podporou štátu je potrebné uviesť možnosť uchádzať sa o podporu od roku 2004 prostredníctvom nového grantového systému Ministerstva kultúry SR, ktorý vytvára nový rámec pre efektívnejšiu podporu rozvoja kultúrnych aktivít a projektov na Slovensku. V rámci grantového systému existuje aj program podpory revitalizácie a záchrany pamiatkového fondu Obnovme si svoj dom, kde môžu participovať aj cirkvi ako vlastníci národných kultúrnych pamiatok.

Pri vzájomných vzťahoch štátu a cirkví vystupuje do popredia dôležitý faktor, ktorým je údržba sakrálnych kultúrnych pamiatok vo vlastníctve cirkví predstavujúcich však národné kultúrne dedičstvo nás všetkých. Podľa štatistických podkladov o kultúrnych pamiatkach je totiž na Slovensku okolo 3 tisíc cirkevných nehnuteľností a počet sakrálnych hnutel'ných kultúrnych pamiatok je 14,5 tisíc, pričom mnohé sú v dezolátnom stave. Na základe uvedeného je teda zo strany štátu potrebné citlivo zohľadniť činiteľ ochrany a údržby sakrálnych pamiatok cirkví pri formovaní nového modelu ekonomického zabezpečenia cirkví vzhľadom na vzájomné možnosti oboch strán.

V období rokov 1948 až 1989 bola zreteľná tendencia štátu vytlačiť cirkvi z účinkovania vo verejnom a spoločenskom živote a obmedziť ich činnosť v podstate len na bohoslužobnú činnosť. Po zmene spoločensko-politického systému začali aj cirkvi postupne obnovovať svoje postavenie a pôsobenie v kultúrnom dianí našej spoločnosti. Cirkvi pri realizácii jednotlivých projektov účinne spolupracujú s orgánmi samosprávy a štátnej správy.

Na miestnej a regionálnej úrovni farnosti a cirkevné zbory obnovili, resp. založili činnosť detských, mládežníckych a iných hudobných skupín, spevokolov, krúžkov záujmovej umeleckej činnosti, vydávanie periodickej a neperiodickej tlače a často organizujú umelecké koncerty, výstavy a príležitostné tematické pásma. Na širšej regionálnej ale aj celoslovenskej úrovni sú cirkvi usporiadateľom hudobných festivalov a prehliadok umeleckých telies, často s medzinárodnou účasťou. Viaceré zo sakrálnych priestorov bývajú dejiskom významných kultúrnych podujatí najmä so zameraním na sakrálnu tvorbu. Veriaci sa v nich koncentrujú aj s cieľom rozvoja medzi náboženského dialógu či riešenia konkrétnych spoločenských a sociálnych problémov.

V mnohých malých obciach sa cirkevné subjekty stali po roku 1989 jedinými nositeľmi kultúrno-osvetovej činnosti a zároveň predstavujú významný integračný prvok vidieka, čím prispievajú k zmierneniu pôsobenia negatívnych faktorov sprevádzajúcich transformačný proces a odliv obyvateľstva do miest. Kultúrne aktivity cirkví tak predstavujú významný prínos k dostupnosti tvorivej umeleckej činnosti pre všetky vrstvy obyvateľstva. Vzhľadom na túto nezameniteľnú a osobitú úlohu v slovenskom kultúrnom živote je žiaduce zvýrazniť podporu štátu prostredníctvom budovaného nového grantového systému.

9.7 Podpora štátu pri aktivitách cirkví smerujúcich k pastorácii rómskeho etnika

Cirkvi a náboženské spoločnosti sa v nových spoločenských podmienkach usilujú o všestranné rozvinutie svojich aktivít vo všetkých sférach života spoločnosti v súlade so svojím poslaním a tradíciami. Miera ich pomoci je však determinovaná momentálnymi možnosťami materiálnymi i možnosťami vlastného ľudského potenciálu. Naša spoločnosť očakáva od cirkví, že významne prispedia v procese duchovného a kultúrneho pozdvihnutia života časti Rómov.

Sociálne, kultúrne a spoločenské postavenie tohto etnika tvorí v súčasnosti jeden z najzávažnejších spoločenských a kultúrnych problémov. Početnosť, populačný prírastok a celkový nepriaznivý sociálny stav väčšiny Rómov môžu viesť k nárastu napätia s majoritným obyvateľstvom so všetkými z toho vyplývajúcimi nežiaducimi následkami.

Pri sčítaní ľudu, domov a bytov v roku 2001 sa k rómskej národnosti prihlásilo približne 90 tisíc obyvateľov Slovenskej republiky. Tento údaj však nevystihuje skutočný počet príslušníkov rómskeho etnika, ktorého počet sa odhaduje na 350 000 až 400 000. Z náboženského hľadiska sa podľa posledného cenzu hlási 76% Rómov k rímskokatolíckej cirkvi, 6,3% ku gréckokatolíckej cirkvi, 1,83% k pravoslávnej cirkvi, 1,63% k náboženskej spoločnosti Jehovovi svedkovia a 7,59% Rómov je bez vyznania.

Najefektívnejšie sa pastorácia Rómov presadzuje prostredníctvom súčasne vykonávaných charitatívnych, sociálnych, výchovných a vzdelávacích aktivít priamo v rómskych osadách a sídliskách. Prednostná pozornosť sa venuje pastorácii rómskych detí. Cirkvi vydávajú neperiodické publikácie s náboženským obsahom v slovenskom, ako aj rómskom jazyku, organizujú rómske regionálne a celocirkevné podujatia, hudobné festivaly a púte a detské letné tábory. Pôsobenie medzi Rómami je však mimoriadne náročné a nemožno očakávať okamžité výsledky. Cirkvi nemajú dostatočné materiálne ani personálne možnosti plnohodnotne zastupovať pôsobenie špecializovaných štátnych a neštátnych subjektov v sfére sociálnej, zdravotníckej a výchovnej. Môžu však svojím duchovným pôsobením, v ktorom aj ony samotné vidia prioritu svojej činnosti, výrazne prispieť k duchovnému pozdvihnutiu a kultivácii života rómskeho etnika. Štát by mal mať záujem podporovať cirkevné štruktúry pri týchto aktivitách.

9.8 Cirkvi v Slovenskej republike po vstupe do Európskej únie

Cirkvi a náboženské spoločnosti jednoznačne vyjadrili svoj súhlas v súvislosti s naším vstupom do Európskej únie a aktívne sa podieľali aj na integračnom úsilí a pred referendovej kampani za náš vstup do únie. Konferencia biskupov Slovenska zaujala v pastierskom liste z 15. septembra 2002 jasné a pozitívne stanovisko a v posolstve slovenským veriacim vyzývala, aby sa nebáli tohto procesu, ale naopak aktívne sa v duchu kresťanských hodnôt a zásad spolupodieľali na napredovaní v spoločnej Európe. Taktiež v niekoľkých vyhláseniach Ekumenickej rady cirkví v SR združujúcej ostatné cirkvi a náboženské spoločnosti zaznela podpora a definovanie nových výziev stojacich pred spoločnosťou a veriacimi v súvislosti s pripravovaným zjednocovaním Európy.

Keďže sa objavuje aj určitá neistota ohľadom budúceho postavenia cirkví v SR a nášho vstupu do EÚ, možno však konštatovať, že ich status bude plne závislý od vzťahu definovanom vo vnútroštátnej legislatíve a neexistuje v rámci únie žiaden vzor, ktorý by bol záväzným štandardom. Právne normy EÚ, ktoré sú súčasťou aj pripravovanej európskej ústavy, totiž v Deklarácii č. 11 o postavení cirkví a náboženských spoločností a nenáboženských organizácií, tvoriacej prílohu Záverečného aktu Amsterdamskej zmluvy, zaručujú členským štátom EÚ zachovanie subsidiarity pri tvorbe a schvaľovaní predpisov upravujúcich postavenie cirkví a náboženských spoločností. Toto právo umožní okrem iných budúcich členských krajín aj Slovensku ponechať si autonómiu národného zákonodarstva v tejto oblasti a zachovať tak kontinuitu vo formujúcom sa konfesnom právnom priestore.

Cirkevní predstavitelia sa zhodujú v názore, že aj v rámci Európskej únie bude úloha a pôsobenie cirkví opodstatnené, aj keď to bude nepochybne znamenať zintenzívnenie ich činnosti. Práve v súvislosti s problematikou eurofondov možno uviesť aj isté znepokojenie a nesúhlas, ktoré vyjadrili predstavitelia cirkví v SR v priebehu februára 2004 v nadvä⁹⁸znosti na fakt, že cirkvi a ich účelové združenia nemôžu byť, s výnimkou cirkevných škôl v rámci odseku Budovania a rozvoja školskej infraštruktúry konečným príjemcom týchto financií.

10. Vzťah štátu a Gréckokatolíckej cirkvi v histórii a v súčasnosti

V najstarších časoch histórie územia Slovenska nemôžeme hovoriť o osude Gréckokatolíckej cirkvi tak isto, ako nemôžeme hovoriť o osude Rímskokatolíckej, Pravoslávnej či niektorej z protestantských cirkví. V tom čase existuje len jedna Kristova Cirkev, ku ktorej si hľadajú cestu všetky vtedajšie národy a medzi nimi aj národy žijúce na území dnešného Slovenska. Preto je osud kresťanov východného obradu tesne zviazaný s osudom celého kresťanstva, ktoré sa postupne etablovalo na tomto území.

98

Zdroj: [http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/B21BC36CFB3C057FC1256EA E00305903/\\$FILE/material.rtf](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/B21BC36CFB3C057FC1256EA E00305903/$FILE/material.rtf)

10. 1 Slovensko v čase Veľkej Moravy

O vzťahoch cirkvi a štátu v najstaršej histórii, ktorou je bezpochyby obdobie Veľkej Moravy je len málo historických informácií. Dnes je isté, že kresťanstvo sa udomácnilo na území dnešného Slovenska ešte pred misiou sv. bratov Konštantína Cyrila a Metoda. Na základe svojich výskumov sa k tejto mienke prikláňa napr.. Anton Bagin.⁹⁹

Prvá správa o vzťahoch štátu a Cirkvi však pochádza až z Cyrilometodského obdobia. Knieža Rastislav hľadal v Byzancii pomoc z politických dôvodov. Jej zmyslom bola snaha o vymanenie sa z hospodárskeho a politického vplyvu bavorskej cirkevnej misie.¹⁰⁰

Spôsob spolužitia a práce byzantskej misie voči panovníkovi Rastislavovi, ktorý bol politickým predstaviteľom Veľkomoravskej ríše sa na základe zachovaných prameňov zdá ideálny. Ani z jednej strany sa neprejavovali snahy o nadradenosť. Šlo tu skôr o vzájomnú snahu o spoluprácu. Je to pochopiteľné, pretože knieža Rastislav bol prosiaci, bol otcom projektu, na základe ktorého sv. Konštantín Cyril a jeho brat sv. Metod vykonávali svoju misiu. Ich práca bola práve preto nábožensko-kultúrna. Cyril sa stal tvorcom prvého slovanského písma a gramatiky. Založili aj prvé školy, zaviedli slovanskú liturgiu, šírili osvetu a bohatstvo tradičnej byzantskej kultúry na Veľkej Morave. Metod zorganizoval prvú samostatnú cirkevnú provinciu na území Slovenska. Knieža Rastislav im zase musel pripravovať materiálne podmienky. Sv. Metod bol aj autorom prvého zákonníka, ktorý platil na Veľkej Morave. Nesie znaky akceptácie cirkevných zákonov v civilnom poriadku, ako je to koniec koncov v tom čase bežné aj v iných krajinách.¹⁰¹

Na druhej strane tu však môžeme pozorovať zo strany franských panovníkov a tej istej cirkevnej hierarchie aj snahu, o zneužitie Cirkvi na politické ciele.

10. 2 Slovensko v Uhorskom štáte

Uhorský štát vznikol na popole Veľkej Moravy. Historici všeobecne tvrdia, že rozhodujúcim okamihom bola bitka pri Bratislave (910), kde Maďarské vojská definitívne porazili vojská Veľkej Moravy a tým spôsobili jej zánik. Na celé ďalšie tisícročie sa územie Slovenska stalo súčasťou Uhorského kráľovstva a neskôr Rakúsko-Uhorskej ríše.

Vo vzťahoch Uhorského štátu, neskôr Rakúsko-Uhorského cisárstva a Cirkvi zohralo dôležitú úlohu panovanie najväčšieho Uhorského kráľa sv. Štefana I. Od neho totiž

⁹⁹ BAGIN, A.: Apoštoli Slovanov Cyril a Metod a Veľká Morava, SSV Trnava 1987, s. 25 - 33.

¹⁰⁰ Ako vyššie s. 54.

¹⁰¹ Pozri *Zakon sudnyj ljudem* a *Napomenutie vladárom* v prílohe.

odvodzovali neskorší Uhorskí králi a ešte neskôr rakúsko-uhorskí cisári „najvyššie uhorské patronátne právo“. Bolo to právo panovníka zakladať nové diecézy a menovať na ich miesta biskupov. Apoštolskej stolici prislúchovalo právo tieto zámery potvrdiť. Toto právo malo podľa tvrdenia historikov základ v tom, že sv. Štefan I.(1000 – 1038) po obrátení Maďarov na kresťanskú vieru zriadil nové diecézy. Svätý Štefan mal územie svojej ríše údajne rozdeliť na desať nových diecéz a z nich ustanovil so súhlasom Rímskej stolice Ostrihomskú diecézu za metropoliu.

Mimoriadne právomoci pri zriaďovaní nových diecéz a menovaní biskupov na základe „najvyššieho uhorského patronátneho práva“ sa však dnes historikmi spochybňujú. Skôr sa zdá, že Uhorskí králi a neskôr Rakúsko – uhorskí cisári nemali žiadne iné privilégia v tejto oblasti ako ostatní kresťanskí panovníci Európy. Zostáva však faktom, že počas celých tisíc rokov bolo toto právo uplatňované a na jeho základe vznikli vlastne všetky slovenské diecézy latinské i byzantské. Toto privilégium sa stalo zdrojom napätia medzi Apoštolskou stolicou a Rakúsko – uhorským cisárstvom najmä v období absolutizmu keď cisárovná Mária Terézia sama seba vyhlásila za „*suprema advocata ecclesiarum*“ - (najvyššiu ochrankyňu Cirkvi)¹⁰²

Veľkú úlohu vo vzťahu k rímskej apoštolskej stolici zohral unionizmus slovanských národov. Na našom území zohrala rozhodujúcu úlohu únia Užhorodská (1646). V podstate šlo o znovuzjednotenie pravoslavia s Rímskou cirkvou. Iniciátorom Užhorodskej únie bol biskup Peter Partenius a na začiatku ju podpísalo 63 kňazov. Jej veľkým propagátorom bol biskup Josif de Kamelis, pôvodom Grék, ktorý študoval v Ríme. Z Podkarpatska sa čoskoro rozšírila aj na územie dnešného Slovenska, do žúp Zemplín, Šariš, Spiš. Užhorodská únia bola matkou aj našej Gréckokatolíckej cirkvi.

Počas stáročí sa Gréckokatolícka cirkev stala skutočnou matkou veriacich na území dnešného východného Slovenska. Vybudovala nielen svoje vnútorné štruktúry, ale starala sa aj o všestrannú pomoc veriacim. Z jej lona postupne vyrástli osobnosti, ktoré v svojej dobe výrazným spôsobom zasiahli do všestranného rozvoja života najchudobnejších vrstiev spoločnosti¹⁰³.

¹⁰² TOMKO J.: Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie, 1995.

¹⁰³ Pozri: ŠTURÁK P.: *Michal Kotradov kňaz, kanonik, pedagóg, publicista, aktivista na poli vzdelanosti a Cirkvi, rektor kňazského seminára*. In: ŠTURÁK P., CORANIČ J.: *Dejiny gréckokatolíckeho cirkevného školstva na Slovensku*. Prešov: 2008, s. 39 – 50. ISBN 078 – 80 – 8068 – 728 – 1.

10.3 Postavenie Katolíckej cirkvi v Prvej ČSR

Začiatok 20.stor. sa niesol v znamení skonsolidovanej gréckokatolíckej cirkvi, ktorá mala vlastnú hierarchiu, vzdelané kňazstvo, usporiadané školstvo. V Prešove pracoval seminár, v ktorom, pod vedením stabilného profesorského zboru študovali budúci kňazi. V tom istom meste bol učiteľský ústav, ktorý vychovával budúcich učiteľov. V Prešove bolo aj Ruské gréckokatolícke gymnázium, kde sa nadaní mladí gréckokatolíci pripravovali na svoje budúce vysokoškolské štúdiá. Skoro na každej obci už bola v tom čase cirkevná škola, na ktorej vyučovanie viedli vzdelaní učitelia, často za veľkých obetí a chudoby, ktoré spôsobila prvá svetová vojna, a ekonomická kríza. Ich úlohou bolo zveľadiť vzdelanostný život a tiež pestovať východný byzantský obrad. Väčšina z nich pracovala vo farnostiach, v ktorých pôsobili aj ako cirkevní kantori. Toto všetko bolo výsledkom práce eparchialnych biskupov, najmä Jozefa Gaganca (1843-1875) a Dr. Jána Valyho (1882-1911). Gréckokatolícka prešovská eparchia sa snažila využiť svoje nové možnosti, ktoré dostala zriadením bullou pápeža Pia VII. *Relata semper* v roku 1818.

Prvá Československá republika bola značne poznačená hlavne nepriateľským postojom mnohých Českých inteligentov, ktorí stáli na čele nového štátu, voči panovníckemu rodu hausburgovcov. Skutočnosť, že táto panovnícka rodina bola veľmi úzko spojená s Katolíckou cirkvou znamenala, že sa nevraživosť otočila od hausburgovcov aj smerom voči Katolíckej cirkvi. Nemalú úlohu v tomto nevraživom vzťahu mala aj husitská a protikatolícka tradícia v Čechách. Nové Československo malo v svojom pláne aj odluku Cirkvi od štátu.

Na druhej strane si však najmä kvôli skonsolidovaniu pomerov v novom štáte žiadalo, aby sa vyjasnili aj cirkevné vzťahy. Po vzniku Československej republiky sa totiž vytvorili okrem iných aj tieto problémy: Sedem slovenských diecéz netvorilo samostatnú cirkevnú provinciu ale patrili do provincií Maďarských. Banskobystrická a Nitrianska diecéza a tiež Trnavská apoštolská administratúra patrili do Ostrihomskej arcidiecézy, Spišská, Rožňavská a Košická diecéza patrila do Jágerského arcibiskupstva. Nevyjasnený bol aj problém gréckokatolíckych eparchií Mukačevskej a Prešovskej. Obidve totiž mali svoje farnosti aj na území Maďarska. Tak isto tu bol aj majetkový problém, keďže tak Ostrihomské ako aj Jágerské arcibiskupstvo malo na území Slovenska svoje majetky. O riešenie tohto problému sa zaslúžilo *Modus vivendi* – konkordát medzi vládou Prvej ČSR a Apoštolskou stolicou v deklaratívnej forme podpísaný 17. decembra 1927 a platný od 2.februára 1928.

Modus vivendi riešil na prvom mieste otázku utvorenia samostatnej cirkevnej provincie zo siedmich slovenských diecéz. O sídlo arcibiskupstva sa uchádzala najmä Bratislava. Problém ohraničenia diecéz dokument riešil tak, „aby žiadna slovenská diecéza nebola podriadená ordinárovi, ktorý by sídlil za hranicami a žiadna diecéza v ČSR nebude presahovať hranice republiky.“ Okrem tohto problému riešil *Modus vivendi* aj viaceré otázky duchovného charakteru.

Zatiaľ čo *Modus vivendi* určoval zásady, podľa ktorých sa malo v budúcnosti pokračovať, 2. septembra 1937 vydal Pius XI. bulu *Ad ecclesiastici regiminis incrementum*, kde tieto právne zásady o rozhraničenosti diecéz a utvorení slovenskej cirkevnej provincie dostávali konkrétne obrisy. 24. marca 1936 sa zriadila katolícka bohoslovecká fakulta v Bratislave. V posledných rokoch dochádzalo k istej konsolidácii vzťahov medzi štátom a cirkvou, čo sa prejavilo najmä mohutným katolíckym zjazdom v Prahe v roku 1935.¹⁰⁴

Modus vivendi formálne nebol nikdy vypovedaný alebo zrušený, avšak podľa pravidiel všeobecného právneho poriadku platného v medzinárodnom práve sa dá povedať, že platnosť tohto dokumentu skončila preto, lebo sa prestal používať, ako aj podstatnou zmenou okolností v roku 1949 keďže nadobudli platnosť zákony ktoré boli buď v rozpore s *Modus vivendi*, alebo neboli jeho obsahom.

10. 4 Postavenie Gréckokatolíckej cirkvi v Slovenskom štáte 1939 – 1945

Vznik prvého štátu Slovákov po slávnej Veľkej Morave zatieňuje okolnosť, že jeho existencia závisela od ľubovôle fašistického Nemecka, pod ktorého vplyv sa v tom čase dostali všetky Európske krajiny. Kým Čechy a Morava sa stávajú súčasťou hitlerovského Nemecka ako Protektorát Čechy a Morava, Slovensko si aspoň zdanlivo zachováva nezávislosť. Práve toto je dôvodom, že niektorí historici hodnotia obdobie tejto časti Slovenskej histórie kladne, pretože zásluhou slovenskej diplomacie bolo Slovensko počas celého obdobia, až do augusta 1944 ušetrené od priameho vojenského zásahu na území Slovenska. Ako nočná mora sa však nad týmto obdobím vznáša holokaust, Židovské deportácie, ktoré znamenali fyzickú likvidáciu pre okolo šesťdesiat tisíc príslušníkov Mojžišovho národa.

Ak sa pozeráme na vzťah štátu a Cirkvi v tomto období, je poznačený tým, že na čele Slovenského štátu stál ako jeho prezident Jozef Tiso, rímskokatolícky kňaz. Toto dalo

¹⁰⁴

ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách*. Bratislava: Lúč 1997, s. 716 – 717.

do rúk argument hlavne komunistickým, ale aj iným liberálnym historikom, ktorí z nešťastného holokaustu obviňujú Rímskokatolícku cirkev. Sám Tiso bol po vojne odsúdený na trest smrti.

Vzťah medzi Katolíckou cirkvou a Slovenským štátom v rokoch 1939 – 1945 charakterizuje program náboženskej politiky slovenskej vlády z roku 1940. V ňom sa hovorí: *Slovenská vláda sa bude usilovať, aby pomer medzi Cirkvou a ňou bol srdečný a aby medzi obidvoma nastalo obdobie užitočnej spolupráce.*¹⁰⁵

Vzťah medzi Gréckokatolíckou cirkvou reprezentovanou biskupom Pavlom Petrom Gojdičom a Slovenským štátom však mal svoje problémy. Biskup Gojdič, od roku 1927 apoštolský administrátor Prešovskej eparchie, sa vždy hlásil k Rusínskej národnosti. Slovenský štát bol však veľmi silno postavený na báze slovenského nacionalizmu. Toto mu spôsobovalo mnohé neprijemnosti, takže v roku 1941 na svoju funkciu apoštolského administrátora Prešovskej eparchie abdikoval. Novú vážnosť a autoritu mu dalo menovanie apoštolskej stolice za Prešovského eparchialneho biskupa.

10.5 Gréckokatolícka cirkev v komunistickej Československej republike

Likvidáciu gréckokatolíckej cirkvi v roku 1950 treba vidieť v širších súvislostiach. Bola súčasťou všeobecnej hystérie nového ateistického režimu, ktorý sa snažil v konečnom dôsledku likvidovať akýkoľvek prejav náboženstva. „*Otázka likvidace náboženského vlivu na myšlení mas a likvidace náboženství vůbec jest těsně spjata s postupem socialismu, neboť bez odstránění sociálních kořenů náboženství nelze očekávat ani konec náboženství*“¹⁰⁶

Likvidácia náboženstva sa nemala vykonať naraz, jednorazovou akciou, ale postupnými krokmi. Okrem likvidácie gréckokatolíckej cirkvi, a kláštorov, čo bolo prvou fázou tohto procesu, sa podobným spôsobom mala do izolácie od svojej hlavy dostať aj celá katolícka cirkev Československu. Na túto kampaň bola určená štátom riadená „katolícka akcia“. Boli do nej aktívne zapojení aj niektorí katolícki kňazi, ktorí dokonca pracovali vo vysokých štátnych funkciách (známe mená sú Alexander Horák, Josef Plojhar). Jej výsledkom malo byť vytvorenie *Zväzu českých a Zväzu slovenských*

¹⁰⁵ ŠMÁLIK, Š.: *Boží lid na cestách*. Bratislava: Lúč 1997, s. 717.

¹⁰⁶ Cirkevní komise ÚV KSČ 1949-1951, Nakladatelství doplněk Brno, dokument pod názvom: Návrh církevního oddělení na řešení náboženských otázek v ČSR, schválený 30.srpna 1948 na poradě J.Hendrycha, A.Čepičky, J.Taussigové a zástupcu církevní komise Ústředního výboru NF, s. 20 - 24.

katolíkov¹⁰⁷. Všetko malo skončiť vyhlásením národnej cirkvi: *Táto situácia bude vhodná k tomu, aby vedenie Zväzu tuto skutočnosť prehlásilo verejne* (že kňazi, členovia Zväzov sú cirkevne prenasledovaní - pozn. Autora) a vyvodilo z nej dôsledky: *prehlásia rímskokatolícku cirkev v Československu za národnú katolícku cirkev, ktorá je na Ríme nezávislá*.¹⁰⁸

Ako reakciu na tieto snahy vydala Apoštolská stolica Dekrét odsudzujúci katolícku akciu, ktorý vydala proti komunizmu Najvyššia Posvätná Kongregácia svätého oficia¹⁰⁹. Na základe tohto dekrétu všetci, ktorí vedome a dobrovoľne pristúpili k tzv. "Katolíckej akcii

V roku 1949 prijal nový „ľudovodemokratický“ štát právne normy, ktorými mali byť hospodársky zabezpečené cirkevné spoločenstvá na území Československa po tom, ako ich nový komunistický štát obral o majetok, z ktorého dovtedy žili.

Boli to tieto právne normy:

- zákon č.318/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom (14.10.1949)
- vl. nariadenie č.219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi rímskokatolíckej (18.10.1949)
- vl. nariadenie č.220/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi československej (18.10.1949)
- vl. nariadenie č.221/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi evanjelickej štátom (18.10.1949)
- vl. nariadenie č.222/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi pravoslávnej štátom (18.10.1949)
- vl. nariadenie č.223/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení náboženských spoločností štátom (18.10.1949)

Tu stojí za pozornosť si povšimnúť, že o hospodárskom zabezpečení cirkvi gréckokatolíckej sa už nehovorí. Akoby sa už počítalo s tým, že ho nebude treba.

S Gréckokatolíckou cirkvou sa teda už v tomto čase pre budúcnosť nepočítalo. Toto tvrdenie potvrdzuje skutočnosť, že od začiatku roku 1950 gréckokatolícki kňazi vôbec nedostali štátny plat.

¹⁰⁷ Pozri ako vyššie str. 22.

¹⁰⁸ Pozri ako vyššie str. 23.

¹⁰⁹ Pozri ako vyššie str. 179-180.

10. 5. 1 Gréckokatolícka cirkev v roku 1950

Rok 1950 bol rokom nelegálneho pokusu o likvidáciu Gréckokatolíckej cirkvi komunistickým štátom, za aktívnej pomoci Moskovskej pravoslávnej cirkvi. Tieto dve spomínané inštitúcie zinscenovali 28.4.1950 tzv. Prešovský sobor, ktorý mal byť kedy sa v Prešove inscenoval štátnymi orgánmi v spolupráci s hierarchiou Pravoslávnej cirkvi sobor, s nárokom na likvidáciu únie a „návratu“ všetkých gréckokatolíkov k pravoslávii.

Celá „pravoslavizácia“ sa konala ako politická akcia nového komunistického režimu za činnnej spoluúčasti Moskovskej pravoslávnej hierarchie a miestneho pravoslávneho duchovenstva. Aby sa tomu dal aspoň nejaký punc oficiálnej cirkevnej akcie, v médiách sa táto politická protiprávna konštrukcia označovala ako gréckokatolíckmi (uniatmi) chcený návrat do lona pravoslávnej cirkvi.

Oveľa neskôr, v roku 1972 písal ruský spisovateľ Solženicyn patriarchovi Pimenovi: *“...Dospeli sme dnes k tomu, že strácame posledné črty kresťanov a poznávacie znaky kresťanského národa... Prečo sú naši najvyšší cirkevní hodnostári takí tradične kľudní, pokojne naladení a súhlasia s týmto stavom?...Celú cirkevnú správu vrátane ustanovenia kňazov a biskupov stále tajne riadi Rada pre záležitosti náboženstiev. Cirkev, ktorú diktátorsky vedú ateisti, dnes predstavuje divadlo, aké sme nevideli za posledné dve storočia!... Aké máte argumenty, ktoré by nás mohli presvedčiť, že takéto plánované ničenie Cirkvi pod vedením ateistov je najlepším spôsobom, ako sa dá zachovať Cirkev? ...Nenechávajte nás uveriť, že arcipastieri ruskej cirkvi sa viac obávajú pozemskej zodpovednosti ako zodpovednosti pred Bohom!”*¹¹⁰

Tzv. Prešovský sobor, mal dať tomuto prechodu právny rámec. Po nezdare tzv. Malého soboru, ktorý sa mal konať predtým vo Vyšných Ružbachoch sa v Prešove mal konať tzv. Veľký sobor. Dátum bol stanovený na 28.4.1950. V ten deň sa v prešovskom hostinci Čierny orol zhromaždili všetci hlavní aktéri tohto „prechodu“. Pre zaujímavosť treba uviesť, že už od rána na toto miesto autobusy zväžali robotníkov z rôznych prešovských tovární (200 robotníkov výrobného závodu Odeva, z ktorých väčšina ani neboli gréckokatolíci, posledný ročník ruského gymnázia, a asi 11 kňazi, z ktorých niektorí prišli nanútené) ale aj príslušníci štátnej bezpečnosti ktorí doslova lovili kňazov po farnostiach, aby ich mohli naložiť do áut a doviesť do Prešova.

¹¹⁰ Porov.: ŠMÁLIK, Š.: *Veľký štyridsaťdňový pôst cirkvi na Slovensku*. Bratislava: vydalo vydavateľstvo Charis, 1996, str. 58.

Myslený zámer sa však nepodaril, lebo soboru sa nezúčastnil eparchiálny biskup Pavol Gojdič, nositeľ právnej iurisdikcie. Napriek tomu však bol vyhlásený dobrovoľný návrat gréckokatolíkov do pravoslavia a začal politický nátlak a morálna i fyzická likvidácia cirkvi.

V prvej fáze museli gréckokatolícki kňazi, ktorí nechceli slúžiť v pravoslávnej cirkvi odísť zo svojich farností. Títo skončili prevažne vo vyhnanstve v Českom pohraničí.

Druhou fázou bol rok 1952. V tomto roku bol vydaný výnos Štátneho úradu pre veci cirkevné, na základe ktorého bol celý majetok gréckokatolíckej cirkvi prepísaný na cirkev pravoslávnu. Bol to krok protizákonný, čo uznal roku 1974 Najvyšší súd SR. Osud celého náboženského života bol v rukách komunistických mocipánov, ktorí si nárokovali právo byť sudcami nad životom i smrťou svojich poddaných.

V roku 1951 sa konali procesy s „vlastizradnými biskupmi“ Vojtaššákom, Buzalkom a Gojdičom. Biskupom vnútili pri súde takú terminológiu, ktorá im nebola prirodzená... Od biskupa Gojdiča vylúdili takúto vetu: *„Šlo nám o to (v roku 1946) zachrániť čo najviac majetku“... „Internunciovia dr.Forni a dr.Ritter (po februárových udalostiach)..nás vyzývali k oddanosti a vernosti Svätému otcovi a Vatikánu a povzbudzovali nás k intenzívnej protištátnej práci, proti ľudovodemokratickému zriadeniu...“*¹¹¹ Aj keď každý vedel, že to boli inscenované procesy, v pravoslávnom časopise Svetlo pravoslavia¹¹² je uverejnená z Konferencie pravoslávneho duchovenstva Slovenska v Michalovciach takáto myšlienka: *„Duchovenstvo a ľud už dávno videli, že vedenie biskupstva neide so svojim ľudom, ale naopak zavádza tento ľud na nesprávnu cestu, na cestu zrady. A v roku 1953, keď represia voči cirkvám vrcholí, pravoslávny arcibiskup Jelevferij ako kondolenciu k smrti prezidenta Klementa Gotvalda hovorí takto: Milovaný a nezabudnuteľný náš prezident Klement Gotwald, ako hlava štátu, zaistil nielen našej pravoslávnej, ale i všetkým ostatným cirkvám kľudný vývoj, urýchlil konsolidáciu cirkevno politických pomerov a zaručil slobodu a rovnoprávnosť vyznania viery a konania bohoslužieb. S jeho vedomím a súhlasom boli každoročne poskytované veľké sumy štátneho rozpočtu na stavby a opravy chrámov, modlitební a cirkevných stavieb, stejně tak na vydržiavanie duchovných...“*¹¹³

¹¹¹ Pozri: Ako vyššie str. 21

¹¹² Svetlo pravoslavia č.2/1951, článok Vojna a mier, str. 26, vydávala Eparchiálna rada pravoslávnej cirkvi v Československu, Praha II., V jamě 6.

¹¹³ Časopis Hlas pravoslavia č.3/1953v článku Odišiel náš milovaný prezident, vydáva Eparchiálna rada pravoslávnej cirkvi v Československu, Praha II, V Jamě 6.

Pripomínam, že v tom čase už sú zlikvidované kláštory, väčšina cirkevného majetku je v rukách štátu, k činnosti biskupov a kňazov sa žiada štátny súhlas. Je pravdou, že Pravoslávnej cirkvi sa to netýkalo, pretože ona práve tesne pred tým dostala celý majetok likvidovanej Gréckokatolíckej cirkvi.

10. 5. 2 Výnos Štátneho úradu pre veci cirkevné v Prahe, č.j. 20285/51-II/1, zo dňa 13. februára 1952¹¹⁴

Toto rozhodnutie, či výnos, má veľmi zaujímavú právnu konštrukciu, ba mohli by sme ho nazvať exemplárnym príkladom toho, ako sa komunistické právo vedelo vysporiadať s problémom prevedenia majetkových práv z jedného subjektu na druhý, bez právneho podkladu. Preto sa ním budeme zaoberať trochu viacej.

Ak Sobor 1950 mal za úlohu zlikvidovať Gréckokatolícku cirkev ako inštitúciu, a dodajme hneď že iba pre štát, časť sympatizujúcej verejnosti a inú cirkev (keďže Katolícka cirkev východného obradu nikdy neuznala tento krok svojvôle a nikdy neprestala tvrdiť, že kontinuita jej existencie spred 28. apríla 1950 do 13 júna 1968 nebola pretrhnutá) a keďže sa tak stalo pochybným a nečistým spôsobom, nastúpil druhý problém. Ako jej akýmkoľvek spôsobom odobrať majetok. Tomu subjektu, ktorý pre štát už neexistoval. Pripomína to trochu situáciu ako dediť testamentárne po niekom, kto síce zomrel ale nezanechal testament.

Túto druhú etapu dostal na starosť Štátny úrad pre veci cirkevné. Jeho výplodom sa stal citovaný výnos.

Štátny úrad pre veci cirkevné bol zriadený zák. č. 217/1949 Zb., ktorý nadobudol účinnosť dňa 14. októbra 1949. Bol konštruovaný ako úrad ústredný na čele s ministrom - pokiaľ ide o české krajiny. Na Slovensku jeho funkciu mal vykonávať minister, ktorý riadil Štátny úrad pre veci cirkevné a svoju činnosť vykonával prostredníctvom Slovenského úradu pre veci cirkevné. Ten bol priamo riadený poverenikom, určeným vládou.

Z úst. § 2 zák. č. 217/1949 Zb., sa môžeme dozvedieť, aké úlohy mal tento úrad sledovať: „*starat' sa o to, aby sa cirkevný a náboženský život vyvíjal v súlade s ústavou a zásadami ľudovodemokratického zriadenia a zabezpečiť tak pre každého ústavou zaručené právo slobody vyznania, založené na zásadách náboženskej znášanlivosti a rovnoprávnosti všetkých vyznaní*“.

¹¹⁴ Spracované na základe rukopisnej práce JUDr. Františka Pavlovského, Právno - historický exkurz do dejín Gréckokatolíckej cirkvi r. 1950 - 1989.

Možno tu konštatovať, že aplikácia tohto zákona sa stala výsmechom práva. Veď ako bolo zabezpečené ústavou zaručené právo slobody vyznania pre gréckokatolíkov? (Ešte raz pripomenieme, že tento zákon nadobudol účinnosť 14.10.1949, t.j. 6 mesiacov pred prešovským soborom a 28 mesiacov pred vydaním výnosu).

Dňom 25. októbra 1949 nadobudlo účinnosť vl. nar. č. 228/1949 Zb., o pôsobnosti a organizácii Štátneho úradu pre veci cirkevné. Podstatné tu bolo ust. § 2, ktoré vymedzovalo pôsobnosť takto:

- *normotvorná, riadiaca a dozorná činnosť vo všetkých cirkevných a náboženských veciach,*
- *správne (rozumej administratívne pozn. autora) veci cirkevné a náboženských spoločností a ich zložiek*
- *ochrana cirkevných pamiatok*
- *veci rozpočtové, úverové a plánovacie v odbore cirkevnom a náboženskom*
- *osobné a platové veci duchovných, pracovníkov bohosloveckých fakúlt, seminárov, učiteľov náboženstva*
- *úprava vyučovania náboženstva, schvaľovanie učebných osnov, učebníc a pomôcok, vrchný dozor nad vyučovaním náboženstva*
- *odborné posudzovanie cirkevnej a náboženskej tlače a publikácií*
- *vydávanie úradného vestníka pre duchovných*
- *veci náboženských spolkov a organizácií*
- *veci charitatívnej činnosti cirkví a náboženských spoločností*
- *starostlivosť o to, aby sa náboženský život vyvíjal v súlade s ústavou*
- *sledovanie rozvoja medzinárodných stykov cirkevných a náboženských.*

Ak teda pomineme ostatné tu „predvídané“ činnosti - vydanie výnosu sa opieralo zrejme iba o „normotvorné“ oprávnenie. Mohol však - hoci ústredný orgán - vydať právny akt, ktorým porušil prinajmenšom právnu normu vyššej sily, ktorým bol zákon prijatý parlamentom - t.j. Občiansky zákonník 1950? On sa totiž dotýka oblasti, ktorej sa dotknúť ani nesmel. Totiž oblasti majetkovo právnej.

Konečne - ak pomineme nedostatky právnej formy a nedostatok publicity (zverejnenie v Zbierke zákonov, resp. aspoň oznámenie o vydaní), treba si povšimnúť tretieho odstavca výnosu. Tu je odvolávka na § 10 zák. č. 218/1949 Zb., o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom, a na § 2 vl. nar. č. 228/1949 Zb. o

pôsobení a organizácii Štátneho úradu pre veci cirkevné v súvislosti so zápismi v pozemkových knihách. V ust. § 10 zák. č. 218/1949 Zb. sa udáva v:

- ods. 1 - *štát dozerá na majetok cirkví a náboženských spoločností*
- ods. 2 - *zástupcovia cirkví a náboženských spoločností a správcovia cirkevného majetku zostavia súpis všetkého hnutelného i nehnuteľné imania a majetkových práv cirkví a náboženských spoločností, ich zložiek, komunit, ústavou, nadácií, kostolov, obročí a fondov a predloží ho do 3 mesiacov od počiatku účinnosti tohto zákona Štátnemu úradu pre veci cirkevné. Podrobnosti stanoví Štátny úrad pre veci cirkevné*
- ods. 3 - *akékoľvek scudzenie alebo založenie majetku cirkví a náboženských spoločností vyžaduje predchádzajúceho súhlasu štátnej správy.*

Vo všeobecnosti tu možno uviesť, že ani jeden z tu uvedených odstavcov sa tejto problematiky nedotýkal. Azda 3. ods., ktorý zakazoval scudzenie cirkevného majetku bez predchádzajúceho súhlasu štátnej správy. Tu však opačne scudzovala práve štátna správa, na čo oprávnenie nemala. Ust. § 2 vl. nar. č. 228/1949 Zb. sme priblížili v predchádzajúcej časti. Ani tu niet zmienky o zápisoch, resp. prepisoch cirkevného majetku z jedného na druhý subjekt. Pravda je zrejme taká, že bolo potrebné vytvoriť zdanie zákonnosti postupu, chýbali však iné, vhodnejšie, flexibilnejšie právne normy. I to je zrejme, že to vtedy nebolo na prekážku. Naviac si treba uvedomiť, že v čase vydania výnosu, t.j. 13. februára 1952 nebolo možné ani aplikovať zák. č. 218/1949 Zb. (§10) na Gréckokatolícku cirkev, keďže ona už nebola vedená vo vykonávacích vyhláškach k zák. č. 218/1949 Zb., t.j. vo vl. nar. č. 219-222/1949 Zb. a pre štát neexistovala.

Teraz bližšie k samotnému Výnosu. Nesie č.j. 20285/51-II/1, vydaný však bol až 13. februára 1952. Adresovaný je Metropolitnej rade pravoslávnej cirkvi v Prahe, a to k jej dožiadaniu č.j. 786/51-IV/1-2-3-A/5, zo dňa 19.2.1951. Hneď v prvom ods. je odvolávka na dožiadanie (t.j. dožiadanie Metropolitnej rady pravoslávnej cirkvi), ku ktorému vydal Štátny úrad pre veci cirkevné so súhlasom ministerstva spravodlivosti uvedený výnos.

Tu bol teda najhlavnejší dôvod. Ním bola netrpezlivosť Pravoslávnej cirkvi. Ona sa neuspokojila s morálnou likvidáciou Gréckokatolíckej cirkvi, jej bolo treba ešte majetok obeti. Už prvým odsekom opäť padá terajšie obrana pravoslávnych predstaviteľov, že gréckokatolícky majetok nechcela, že jej bol nanútený, že je obeťou totality.

Druhý odsek je iba úbohousťou odvolávkou na tzv. „uznesenie snemu gréckokatolíckych duchovných a veriacich, na základe ktorého bola dňom 28. apríla 1950

zrušená na celom území Československej republiky Gréckokatolícka cirkev“. Dôležitá je však druhá veta tohto odseku, kde sa už jednoznačne udáva: *„všetky jej práva (t.j. Gréckokatolíckej cirkvi), majetok a zariadenia prevzala týmto dňom (t.j. 28. aprílom 1950) pravoslávna cirkev v Československu.“* To sa totiž neuvádzalo ani v „Manifeste“, ani v „Uznesení prešovského soboru 1950“. Je to logické. Vtedy bolo potrebné, aby Pravoslávna cirkev bola „priezračne čistá“, aby bola prezentovaná iba hodnotami duchovnými. Je to o to viac logické, že tieto dva materiály boli celoplošne a dlhodobo publikované a tu by „prízemné“ materiálne veci boli na škodu.

Z čisto právneho hľadiska potom nešlo o nič iného, ako o retroaktivitu, t.j. spätné pôsobenie právnej normy, ktoré zvyčajne býva v trocha normálnych a o to viac v demokratických právnych systémoch nemysliteľné a nemôže priviesť právny účinok.

Štvrtý odsek potom udáva nasledovné:

„Knihovné sudy zapíšu na žiadosť metropolitnej rady Pravoslávnej cirkvi v Československu u nehnuteľností, zapísaných doposiaľ právom vlastníckym na Gréckokatolícku cirkev, alebo na ktorúkoľvek jej zložku, komunitu, ústav, nadáciu, kostol, obročie, fond, inú gréckokatolícku inštitúciu vklad vlastníckeho práva na pravoslávnu cirkev v Československu a ak ide o iné vecné oprávnenia k nehnuteľnostiam, zapísaným v pozemkových knihách (zemských doskách - pozn. v Čechách) v prospech Gréckokatolíckej cirkvi, jej akejkoľvek zložky, komunity, ústavu, nadácie, kostola, obročia, fondu spolku či akejkoľvek inej gréckokatolíckej inštitúcie, prevod týchto vecných práv na pravoslávnu cirkev v Československu.

Predchádzajúce ustanovenie platí obdobne i pre prechod vlastníctva k veciam nehnuteľným, nezapísaným v knihe pozemkovej.“

Výsledkom toho predpisu bolo odobratie všetkého hnutel'ného i nehnuteľného majetku Gréckokatolíckej cirkvi a jeho prepis na Pravoslávnu cirkev. U hnutel'ností treba spomenúť, že boli postihnuté aj osobné veci, šaty, majetok gréckokatolíckych duchovných, ktoré si nesmeli, ani nemali čas odsťahovať z gréckokatolíckych fár.

Piaty odstavec potom uvádza procedurálny a administratívny postup, presne povedané radu, ako si má Metropolitná rada Pravoslávnej cirkvi počínať:

„Metropolitná rada pravoslávnej cirkvi v Československu vo svojom podaní knihovnému súdu určí v každom jednotlivom prípade, na ktorú právnickú osobu pravoslávnej cirkvi má byť vklad práva vlastníckeho alebo prevod iného vecného práva

vykonaný“. Teda na jednotlivú, konkrétnu žiadosť. Nie ex lege (zo zákona), nie ipso facto a nie en block, celoplošne. Na žiadosť.

O tom, ako usilovne Metropolitná rada žiadala svedčia zápisy takmer vo všetkých pozemno knižných vložkách, v ktorých bol pôvodne vedený majetok na Gréckokatolícku cirkev. Žiadosti tu neobišli ani lesy, poľnosti a školy, ktoré však štát onedlho zobral aj jej.

Keďže zvyčajne výnimka potvrdzuje pravidlo, treba sa aj o nej zmieniť.

Tam kde Metropolitná rada omylom, z nedbalosti alebo nedostatku podkladov nepožiadala knihovný súd o prepis majetku - majetok až do uzavretia Pozemkových kníh zostal písaný na Gréckokatolícku cirkev. Je k dispozícii niekoľko desiatok pozemno knižných vložiek, ktoré to potvrdzujú.

10.5.3 Gréckokatolícka cirkev po roku 1968

Rok 1968 bol v bývalom Československu rokom Pražskej jari. Politické oteplenie, ktoré nastalo po dvadsiatich rokoch politického chladu, využili aj gréckokatolíci, aby sa hlásili k svojim právam. V Košiciach kvôli tomu vznikol akčný výbor, ktorý s tichým súhlasom štátu začal riadiť násilne likvidovanú cirkev. Kňazi sa postupne vracali z vyhnanstva a preberali farnosti, aby sa ujali svojich farníkov. Tieto aktivity sa spočiatku nestretávali s odporom štátu, ale stretávali sa s tvrdým odporom pravoslávnych. Napriek všetkému, sa podarilo v tomto čase obsadiť väčšiu časť farností gréckokatolíckymi kňazmi, alebo aspoň zabezpečiť gréckokatolícke bohoslužby.

V tomto krátkom čase sa však nepodarilo po štátoprávnej stránke dať do poriadku postavenie gréckokatolíckej cirkvi. Vstup sovietskych vojsk zmaril túto možnosť úplne. Toto zapríčinilo, že ďalších dvadsať jeden rokov pôsobila katolícka cirkev východného obradu v polo právnom postavení, čo bolo príčinou mnohých problémov. Práve preto bola zo strany Prešovského Gréckokatolíckeho ordinariátu vyvinutá iniciatíva tieto vzťahy, aj napriek tvrdým postojom komunistického režimu, usporiadať. Príležitosť sa vyskytla v roku 1976. Jednalo sa vlastne o parciálnu súdnu záležitosť, súdny spor medzi Pravoslávnu cirkevnou obcou Lodomírová, zastúpenej Eparchiálnou radou pravoslávnej cirkvi v Prešove, proti žalovanému československému štátu – ONV vo Svidníku o vlastnícke právo k nehnuteľnosti nachádzajúcej sa na území obce Lodomírová, v okrese Svidník. Celá záležitosť sa ako sťažnosť pre porušenie zákona podaná generálnym prokurátorom Slovenskej socialistickej republiky dostala až na Najvyšší súd SSR. Tento v predmetnej záležitosti vydal rozsudok (pozri v Dodatku s.124), v ktorom umiestnil vážnu

klauzulu že „výnos bývalého štátneho úradu pre veci cirkevné z 13.septembra 1952 č.20285/51-II-1 nemal moc zákona ani nebol úradným výrokom v zmysle ustanovenia §114 Obč. zákonníka, a preto nemohol ani privodiť prechod vlastníctva.“ Túto klauzulu sa v neskoršom čase Katolícka cirkev východného obradu snažila využiť ako precedens pre celú svoju záležitosť, ale komunistická mašinéria nedovolila súdom konať v zmysle tohto ustanovenia.

10. 5. 4 Gréckokatolícka cirkev po roku 1989

Rok 1989 znamená pád starých komunistických režimov, ktoré totalitným a nedemokratickým spôsobom riadili podriadené krajiny. Tak isto aj oživenie nových nádeji na riešenie starých problémov, ktoré štát spôsobil. Aj pre gréckokatolíkov to znamená novú nádej, že ich záležitosti sa ukončia. Bolo zároveň jasné, že sa to nezaobíde bez narušenia vzťahov medzi gréckokatolíckou a pravoslávnu cirkvou. Aby sa týmto problémom zabránilo, boli vyvolané jednania, ktorých výsledkom malo byť hlavne majetkovo právne vysporiadanie vzájomných vzťahov.

Východisková pozícia, o ktorú sa opierala gréckokatolícka strana pred započatím samotných rokovaní sa dajú zhrnúť do dvoch bodov:

1. Spolužitie s pravoslávnu cirkvou treba dať nový rámec.
2. Ekumenické spolužitie však môže začať len medzi dvoma rovnoprávnymi subjektami. Nemožno hovoriť o ekumenizme, ak je jedna cirkev privilegovaná voči druhej, ako to bolo v minulosti, keď pravoslávna cirkev vzala gréckokatolíkom všetko; hmotné aj duchovné.

Prijala sa preto požiadavka: Najprv si urovnajme podľa zákonnej spravodlivosti svoje staré problémy a potom môžeme hľadať cesty ďalšieho spolužitia.

Táto požiadavka vznikla z toho, že v tomto čase katolícka cirkev východného obradu oficiálne nemala skoro žiadny majetok. Bola to irónia, pretože jej majetok, ktorý pravoslávna cirkev pozemkovoknižne prevzala na základe *Výnosu štátneho úradu pre veci cirkevné v roku 1953*, bol doteraz v rukách pravoslávnej cirkvi aj napriek tomu, že vo väčšine farností východného obradu bola katolícka cirkev východného obradu jedinou alebo väčšinovou cirkvou. Nastávali potom také situácie, že ak bola nutná oprava cirkvi alebo farskej budovy, bolo treba získať súhlas na tieto práce, konané na vlastnom majetku, od cirkvi pravoslávnej a to aj v takom prípade keď na území farnosti pravoslávna cirkev vôbec neúčinkovala, pretože tam buď vôbec nemala alebo mala len málo veriacich.

Častým problémom bol aj odpredaj cirkevného majetku, patriaceho gréckokatolíckej cirkvi, cirkvou pravoslávnu.

Je tiež dôležité vedieť, že záležitosti sa rozhodla napomôcť štátna správa, pretože štát bol príčinou tejto situácie. Už v marci 1990 prichádza do Prešova správa z návštevy delegácie pravoslávnej cirkvi v Prahe u predsedu vlády JUDr. Hromádky. Z toho vzišla oficiálna tlačová správa v ktorej sa hovorí:

„Dne 14. března 1990 navštívili představitelé pravoslavné církve v ČSSR místopředsedu vlády ČSSR Josefa Hromádku a pojednávali s ním záležitosti majetkoprávních vztahů této církve k řeckokatolické církvi.

Představitelé pravoslavné církve prohlásili, že Prešovský sobor v roce 1950 považují za akt násilí ze strany tehdejšího vedení čs. státu, přičemž nenesou za tento akt odpovědnost. Bylo dosaženo dohody v tom, že uživatelské a vlastnické vztahy k církevnímu majetku by měly být řešeny na demokratickém základě podle stavu, v jakém se nacházejí obě církve v roce 1990.“¹¹⁵

Doriešeniu majetkovo právnych sporov malo dať právny rámec Zákonné opatrenie č.211/1990, z 29.mája 1990, ktoré na svojom zasadaní prijala Slovenská národná rada (plné znenie pozri v dodatku č.11.6.).

Už jeho úvodné ustanovenie hovorí, že nehnuteľný majetok na území Slovenskej republiky, ktorý bol pred 28. Aprílom 1950 majetkom cirkvi gréckokatolíckej a ktorý bol na základe výnosu Štátneho úradu pre veci cirkevné v Prahe prevedený do vlastníctva pravoslávnej cirkvi, je majetkom vo vlastníctve gréckokatolíckej cirkvi. Toto zákonné opatrenie teda zrušilo nezákonný stav z roku 1953, keď bol Výnosom štátneho úradu pre veci cirkevné celý majetok gréckokatolíckej cirkvi odovzdaný do vlastníctva pravoslávnej cirkvi.

V ďalšom ustanovení to isté vládne nariadenie rieši sporné záležitosti ohľadom tohto cirkevného majetku. Tie má riešiť vládny zmocnenec. Je zjavný rozpor v týchto dvoch ustanoveniach, pretože buď majetok niekomu patrí a v tom prípade je bezvýhradne chránený právom, alebo patrí inému a právo chráni záujmy toho iného. Je jasné, že týmto šalamúnskym rozuzlením celého problému chcel štát kopírovať zmenenú situáciu, ktorá za štyridsať rokov protiprávneho stavu predsa len naznačila istý posun, je však otázne, či to právnický spôsob myslenia znesie.

¹¹⁵ Pozri Archív Gr. kat. archieparchie v Prešove, r. 1990: Korešpondenciu s predstaviteľmi pravoslávnej cirkvi.

Aj tieto okolnosti zapríčinili, že na zákonné opatrenie boli z jednej i z druhej strany rôzne názory. Gréckokatolíci cítili nespravodlivosť, pretože majetok, ktorý bol na pravoslávnu cirkev prevedený jednoduchým prepísaním v pozemkových knihách, museli získavať naspäť často veľmi zložitým dokazovaním na základe výpisov z pozemkových kníh a veľmi často tiež dramatickým spôsobom za pomoci súdnych sporov a následných deložácií. Celá záležitosť bola aj patrične zmedializovaná. Ako príklad uvádzame článok JUDr. Michala Kaveckého, ktorý bol 30.11.1990 uverejnený v denníku Čas (Pozri Dodatok).

Pravoslávni zasa chápali zákonné opatrenie ako nespravodlivé, pretože v niektorých obciach cítili početnú prevahu čo pokladali za dôvod k tomu, aby cirkevný majetok v týchto obciach bol ponechaný v ich vlastníctve. Poukazovali tiež na vznik únie, ktorá bola, podľa tohto ich názoru, tiež násilná a tak isto obrala pravoslávnu cirkev o jej majetok. Zákonné opatrenie teda chápali ako úsilie o ich likvidáciu. Ako sa celá záležitosť vyriešila opisuje sám vládny zmocnenec JUDr. Ing. Adolf Smolík v liste prešovskému pravoslávnomu arcibiskupovi Nikolajovi z februára 1995 (Pozri Dodatok s.132). Z neho jasne vyplýva, že štát sa snažil o navrátenie nespravodlivo odňatého majetku pre cirkev gréckokatolícku, na druhej strane sa postaral silnými finančnými dotáciami o uspokojenie pravoslávnych.

Podľa hore uvedeného listu to za roky 1991-1993 činilo 133,1 milióna Sk. V mestách a dedinách východného Slovenska vyrástlo množstvo nových objektov pravoslávnej cirkvi, v ktorých môže slobodne vykonávať svoju činnosť. Gréckokatolíci v tom istom čase museli často za pomoci súdov zápasiť o svoj majetok, ktorý väčšinou dostali poškodený, zanedbaný ba aj zničený. Počet členov oboch cirkví bol pritom dokladovaný pri sčítaní ľudu v roku 1990. Ku gréckokatolíckej cirkvi sa na Slovensku prihlásilo 178 tisíc veriacich a k pravoslávnej 34 tisíc.¹¹⁶

Literatúra:

Základná literatúra:

Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu.

Kódex kánonického práva, latinsko-slovenské vydanie, KBS Bratislava 1996.

Kodeks Kanonów Kościołow wchodnich, Wydział prawa, prawa kanonicznego i administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej „Gaudium”, 2002.

Dignitatis humanae, deklarácia Druhého vatikánskeho koncilu o náboženskej slobode, Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, SÚSCM, Rím 1978.

Gaudium et spes, Konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o náboženskej slobode, Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu, SÚSCM, Rím 1978.

Základná zmluva medzhi Svätou stolicou a Slovenskou republikou s komentárom, KBS, august 2001.

Ústava Slovenskej republiky z 1. septembra 1992 č.460/1992 Zb. v znení ústavného zákona č.244/1998 Z.z., ústavného č.9/1999 Z.z. a ústavného zákona č.90/2001 Z.z.

Zákon č.308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení zák. Č.394/2000 Z.z.

Zákon č. 192/1992 Zb. o registrácii cirkví a náboženských spoločností.

Zák. Č. 318/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkví a náboženských spoločností štátom.

Vládne nariadenie č.219/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení Rímskokatolíckej cirkvi štátom.

Vládne nariadenie č.220/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi československej.

Vládne. nariadenie č.221/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi evanjelickej štátom.

Vládne. nariadenie č.222/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení cirkvi pravoslávnej štátom.

Vládne nariadenie č.223/1949 Zb. o hospodárskom zabezpečení náboženských spoločností štátom.

Nariadenie vlády č.578/1990 Zb. o úprave osobných pôžitkov poskytovaných duchovným cirkví a náboženských spoločností.

Zákon č. 142/1947 Zb. o revízii prvej pozemkovej reformy

Výnos Štátného úradu pre veci cirkevné v Prahe, č.j. 20285/51-II/1, zo dňa 13. februára 1952.

Zákon č.282/1993 o zmiernení niektorých majetkových krívd spôsobených cirkvám a náboženským spoločnostiam.

Zákon č. 298/1990 Zb. o úprave niektorých majetkových vzťahov rehoľných rádov a kongregácií a arcibiskupstva olomouckého.

Zákonné opatrenie č.211/1990 Zb. o usporiadaní niektorých majetkových vzťahov medzi Gréckokatolíckou a Pravoslávnu cirkvou.

Zákon č. 241/1993 Z.z. o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného pokoja a pamätných dňoch.

Zákon o rodine č.36/2005 Z.z.

Zákon č. 480/1991 Zb. o dobe neslobody.

Zákon č.125/1996 Z.z. o nemorálnosti a protiprávnosti komunistického systému.

Pomocná literatúra:

BAGIN, A.: Apoštoli Slovanov Cyril a Metod a Veľká Morava, SSV Trnava 1987.

ŠTURÁK P., CORANIČ J.: Dejiny gréckokatolíckeho cirkevného školstva na Slovensku. Prešov: Prešovská univerzita GTF, 2008. ISBN 078 – 80 – 8068 – 728 – 1.

TOMKO, J.: *Zriadenie Spišskej, Banskobystrickej a Rožňavskej diecézy a kráľovské patronátne právo v Uhorsku*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie, 1995.

MISZTAL, H.: *Polskie prawo wyznaniowe*, Redakcja Wydawnictw Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1996.

MISZTAL, H. a kol.: *Prawo wyznaniowe pod redakcją Henryka Misztala*. Lublin 2000.

KRUKOWSKI, J.: *Konkordaty współczesne*. Wydawnictwo Civitas Christiana, Warszawa 1995.

KRUKOWSKI, J.: *Kościół i państwo*. Lublin: Redakcja wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1993.

KAPRSZAK, S.: *Wybrane zagadnienia z Prawa Kościelnego*. Lublin 2000.

PONIATOWSKI, M.: *Dualizm religijno-polityczny w pierwszym tysiącleciu chrześcijaństwa*. In. *Redite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo*. Lublin: KUL, Towarzystwo naukowe Katolickiego Lubelskiego Jana Pawła II., 2014. ISBN 978-83-7306-667-0

ŠMÁLIK, Š.: *Veľký štyridsaťdňový pôst cirkvi na Slovensku*. Bratislava: vydalo vydavateľstvo Charis, Ipeľská 3, 1996.

ŠMÁLIK, Š.: *Boží ľud na cestách*. Bratislava: Lúč 1997.

SLODIČKA, A.: *Theologia fundamentalis*. Prešov GTF PU v Prešove, 2006. ISBN 80-8068-551-7.

Časopisy a iná literatúra:

Archív Gr. kat. archieparchie v Prešove, r. 1990: korešpondenciu s predstaviteľmi pravoslávnej cirkvi.

Cirkevní komise ÚV KSČ 1949-1951. Brno: Nakladatelství Doplněk, 1992.

Odišiel náš milovaný prezident. Praha: Hlas pravoslavia č.3/1953, Eparchiálna rada pravoslávnej cirkvi v Československu.

Listl J.: *Základy současných vztahů mezi státem a církví v moderních západních demokraciích*. Praha: Revue 42/1996.

Rukopisná práca JUDr. Františka Pavlovského: Právno - historický exkurz do dejín Gréckokatolíckej cirkvi r. 1950 - 1989.

Sčítanie ľudu v Českej a Slovenskej federatívnej republike r.1990, 2001. Dokumenty SŠÚ Bratislava.

<http://www.culture.gov.sk/cirkev-nabozenske-spolocnosti/cirkev-nabozenske-spolocnosti/dokumenty/podmienky-registracie-novch-cirkv-a-nboenskch-spolonost>.

[http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/B21BC36CFB3C057FC1256EAE00305903/\\$FILE/material.rtf](http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/B21BC36CFB3C057FC1256EAE00305903/$FILE/material.rtf)